

LIETUVOS TEISĖS UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS ISTORIJOS KATEDRA

DAIVOS BELIOKAITĖS
TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMOS MAGISTRANTĖS

MYKOLO RÖMERIO VEIKALAS „VALSTYBĖ IR JOS KONSTITUCINĖ
TEISĖ“

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas -
Gintaras Šapoka

Konsultantas –
Prof. Habil. Dr.
Mindaugas Maksimaitis

Vilnius, 2004

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. <i>Pirmas skyrius. DEMOKRATINĖS TEISINĖS VALSTYBĖS FORMAVIMASIS IR JOS MOKSLINIO TEORINIO PAMATO PAIEŠKOS</i>	11
1.1. M.Römeris – teisės mokslo darbų autorius ir pilietiškumo ugdytojas	11
1.1.1. <i>Teisės mokslo darbai – bundančiai visuomenei</i>	11
1.1.2. <i>M.Römerio pažiūrų raida: nuo „krajovcinės demokratijos“ iki modernaus valstybingumo koncepcijos</i>	12
1.2. Veikalų ciklo „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ struktūros ypatumai	16
2. <i>Antras skyrius. VALSTYBĖ, JOS ELEMENTAI IR SOCIALINĖ FUNKCIJA EPOCHŲ KAITOS AKIVAIZDOJE</i>	19
2.1. Tauta – „dvasinių ryšių“ saistoma bendruomenė	19
2.1.1. <i>Tinkamiausios definicijos paieškos</i>	19
2.1.2. <i>Tauta – kultūrinis psichologinis darinys</i>	21
2.2. Teritorija – „tarnybinis“ elementas socialinei valstybės funkcijai ir valstybės valdžiai įgyvendinti	24
2.2.1. <i>Valstybė – vientisas teritorinis socialinis junginys</i>	24
2.2.2. <i>Teritorija - konsoliduojantis ir ugdantis pilietiškumą veiksnys</i>	25
2.2.3. <i>Nepriklausomybės ir šalies teritorijos vientisumo užtikrinimas ir gynimas - viena iš pagrindinių valstybės funkcijų</i>	26
2.3. Teisė ir valstybės valdžia: teisinės valstybės kūrimosi prielaidos ir galimybės	27
2.3.1. <i>Piliečio ir žmogaus teisių ir laisvių skirties svarba visuomeninės sutarties doktrinoje</i>	28
2.3.2. <i>Žmonių solidarumas ir interesų kompromisas - socialinės tvarkos ir valstybės ramstis</i>	30
2.3.3. <i>Socialinės teisės įvairovės atradimas intuityviosios teisės koncepcijoje</i>	31
2.3.4. <i>Teisė – ne valstybės sinonimas, o tikrai tam tikrų socialinių tikslų siekimo funkcijos apsauga</i>	35
2.3.5. <i>Teisė – socialinio bendravimo padarinys</i>	37
2.4. Viešoji nuomonė - „bendrosios valios pritarimas valdžiai“	38
2.4.1. <i>Žodžio laisvė ir teisė į informaciją</i>	39
2.4.2. <i>Visuomenės informavimo priemonės – viešosios nuomonės reiškimosi tribūna</i>	41
2.4.3. <i>Viešosios nuomonės veiksnys valdžios ir pilietinės visuomenės santykių kontekste</i>	42
3. <i>3 skyrius. PILIETINĖ VISUOMENĖ – TAIKUS TAUTOS IR TAUTŲ SAMBŪVIS</i>	45
3.1. Visuomenė – socialinių junginių visuma	45

3.1.1. Tautoje išreiškiama tam tikros susivienijusios, esančios apibrėžtoje teritorijoje ir pasidavusios vienai valdžiai žmonijos dalies koegzistencijos būtis, visuomenėje – jos buitis.....	45
3.1.2. Nacionalumas, nacionalizmas ir globalizacija – tautinės sąsajos, tautų atsajos ir sambūvio reiškiniai.....	46
3.1.3. Naujasis nacionalizmas ir liberalizmas.....	48
3.2. Socialinė valstybės funkcija.....	51
3.2.1. Etatizmo ir liberalizmo priešpriešos.....	51
3.2.2. Kolektyvinės gėrybės siekis ir valdžia.....	52
3.2.3. Visuomenė ir individas.....	53
3.4. Politinės partijos ir valstybės valdžia.....	55
3.4.1. Politinės partijos – antriniai socialiniai junginiai.....	55
3.4.2. Interesų grupės – kylanti jėga.....	59
3.4.3. Valdžios organų kompetencija ir funkcijos.....	61
3.5. Suvereniteto idėja politikos nuosmukio akivaizdoje ir ateities valstybių stabilumo vizijoje.....	63
IŠVADOS. M.Römerio teorijos svarba šiandienos valstybės ir teisės raidai bei originalumas kitų teorijų kontekste.....	68
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	71
SANTRAUKA.....	76
SUMMARY.....	78

IVADAS

TEMA. M. Römerio veikalas „Valstybė ir jos konstitucinė teisė” (M. Römerio pasirinktų valstybės ir konstitucijos teorijų analizė).

M. Römeris – vienas produktyviausių ir universaliausių tarpukario Lietuvos teisės mokslo darbų autorių. Nors M. Römeris yra cituojamas ne vieno šiandienos konstitucinės teisės, teisės teorijos, teisės filosofijos ir kitų teisės sričių tyrėjų, tačiau atskirų jo veikalų analizei išsamių mokslinių darbų ne tiek daug, - vis dėlto iš esamos literatūros galima susidaryti neblogą vaizdą apie M. Römerį, jo mokslo darbus bei jo, kaip valstybininko plačiąją prasme, veiklą, apie šio iškilaus mokslininko asmenybę, idėjas, mokslinę koncepciją, jos raidą bei jo viso gyvenimo neužbaigtą veikalų ciklą „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“.

Knyga „Mykolo Römerio mokslas apie valstybę” (1997) yra apžvalginio pobūdžio monografija, kurioje įvairūs autoriai nušviečia M. Römerio mokslo darbų idėjinį lauką bei atskiruose veikaluose keltas problemas. Ne mažiau vertinga šios knygos dalis yra pateikti amžininkų, buvusių studentų atsiminimai bei mokslinė ir publicistinė M. Römerio veiklą apibūdinanti, autoriaus mokslinių bei publicistinių darbų, taip pat darbų apie jį bibliografija.

M. Römerio gyvenamojo laikotarpio situaciją Lietuvoje teisėkūros požiūriu padėjo suvokti ne vien pastarasis leidinys, bet ir straipsnių rinkinys „Lietuvos teisės tradicijos“ ir ypač šioje knygoje publikuotas M. Maksimaičio straipsnis „Nacionalinės ir perimtos teisės koegzistencijos principai tarpukario Lietuvoje“, taip pat straipsnių rinkinyje „Mūsų konstitucionalizmo raida“ publikuotas R. Miknio straipsnis „Mykolas Römeris apie 1922 m. konstitucijos rengimo užkulius“, kuriame atskleidžiami svarbūs M. Römerio pažiūrų formavimosi aspektai, aptariami to meto politiniai įvykiai, vienaip ar kitaip veikę teisėkūros procesus Lietuvoje.

Dar vienas atskiras leidinys, skirtas M. Römeriui - Lietuvių atgimimo istorijos studijų 13 tomas, kuriame atskleidžiamos M. Römerio pažiūros į lietuvių nacionalinį judėjimą bei pateikiami jo pamąstymai apie savo vietą jame.

Kadangi susidomėjimas M. Römerio palikimu, ženkliai suaktyvėjęs po Nepriklausomybės atgavimo, neatslūgsta, Lietuvos teisės universitete 2000 m. išleistas straipsnių rinkinys „Mykolas Römeris ir šiandiena“.

Keletą metų iš eilės atskirais leidiniais leidžiamos Teisinės minties švenčių, vykstančių Teisės universitete, konferencijų medžiagos, kuriose spausdinami ir M. Römerio mokslinės sekcijos narių pranešimai, taip pat padeda ne tik geriau susipažinti su M. Römerio nagrinėtomis

teisės problemomis, bet ir suvokti, kas ir kodėl svarbu, aktualu ir sektina iš mokslininko palikimo yra šiandienos pačių jauniausių teisininkų kartai.

Tiesiogiai M. Römerio veikalų ciklą „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ pažinti padėjo 1995 m. leidimui skirtas M. Maksimaičio ir O. Ruželytės įvadas, ir būtent O. Ruželytės parašyti šio įvado 15-18 skyriai. O. Ruželytė aptaria veikalą „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ įvardydama esminius dalykus: M. Römerio nagrinėjamos temos ir jų pasirinkimo motyvai, autoriaus pažiūrų formavimosi momentai ir jų atspindžiai veikalė, aptariant kitų žymių konstitucionalistų teorijas, įvardijami ir analizuojami M. Römerio pasirinkti valstybės ir jos konstitucinės teisės aspektai.

2001 m. išėjusiame autorių kolektyvo leidinyje – vadovėlyje „Lietuvos konstitucinė teisė“ M. Römeris vadinamas kaip konstitucinės teisės mokslo kūrėjas, pirmasis nuosekliai tyręs „Lietuvos nacionalinio valstybingumo atkūrimo teisinius aspektus ir jos konstitucinę raidą“ [17. P. 96].

2000 m. išleistoje monografijoje „Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje“ teisės teoretikas A. Vaišvila pasitelkia M. Römerio idėjas nagrinėdamas teisinės valstybės kilmės ir raidos problemas, darydamas svarbią išvadą, kad „Lietuvos autoriai, kurie orientavosi į teisinės valstybės propaguojamas vertybes, propagavo ne šiaip asmens laisvę, kaip tai darė klasikinis liberalizmas, o asmens gerovę ir teisių lygybę, t. y. tas vertybes, kurias platesniu mastu imta propaguoti Vakaruose tik po Antrojo pasaulinio karo“ [80. P. 231]. Tiesa, M. Römeris tiesiogiai ties teisinės valstybės problemomis apsisloja ne tiek „Valstybėje ir jos konstitucinėje teisėje“, o tokiuose savo mokslo darbuose kaip „Administracinis teismas“, „Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose“, „Reprezentacija ir mandatas“, „Dabartinės konstitucijos“. Anot M. Maksimaičio, „visas M. Römerio teisės mokslas persunktas pagarba įstatymui, jo idealas ir viso mokymo šerdis – teisinė valstybė“ [47. P.13].

Taigi norint įrodyti M. Römerio teorijos originalumą kitų valstybės ir konstitucinės teisės teorijų kontekste, neužtenka to, ką pats M. Römeris rašė apie vienos ar kitos teorijos kūrėją, tačiau ir nuodugniau patyrinėti šaltinius – pačių pasaulio konstitucionalizmo teorijų korifėjų darbus. Kadangi M. Römerio tyrinėtų „Valstybėje ir jos konstitucinėje teisėje“ teorijų diapazonas labai platus, be H. Kelseno, pasirinkti trys autoriai, kurių doktrinos padarė didžiausią įtaką paties M. Römerio minties raidai: L. Petražyckis, A. Esmeinas bei V. Dicey. „Abu mano tiesioginiu mokytoju, Petražicki Petrapily ir Esmein'ą Paryžiuje, aš visumet su didžiausia pagarba ir iš širdies dėkingai miniu, nors ne visais atžvilgiais šiandien su jais moksle sutinku“, - rašė M. Römeris [65. P. 255]. V. Dicey pasirinktas kaip bendrosios teisės teorijos doktrinos kūrėjas, artimas M. Römeriui dėl didelio dėmesio socialinių santykių plėtrai teisinės valstybės formavimosi kontekste. Kaip pažymi M. Maksimaitis, „M. Römerio konstruojamas teisinės

valstybės modelis – tai įvairių šalių patirties, įvairių autorių tyrinėjimų rezultatų, skrupulingai surankiotų po kruopelę ir išdėstytų pagal vientisą darnią logišką sistemą, giliai argumentuotas apibendrinimas“ [52. P. 199].

Kadangi M.Römeris ne tik atskirai analizuoja pasirinktas doktrinas, bet ir remiasi kitais teoretikais nagrinėdamas valstybės ir jos konstitucinės teisės institutus, sintetindamas jų pažiūras, žinoma, neįmanoma vien tik formaliai lyginti aukščiau minimų autorių doktrinų, - aptariamai ir kiti M.Römerio analizuojami autoriai, jų poveikis veikale „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ pateikiamai doktrinai.

„M. Römerio, teisinį išsimokslinimą įgijusio Rusijoje, mokslinių pažiūrų negalėjo nepaveikti ten vyravusios koncepcijos, ypač jo profesoriaus vieno iš psichologinės teisės mokyklos pradininkų L. Petražyckio idėjos. Kur kas didesnę įtaką M. Römeriui padarė XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios Vakarų Europos, pirmiausia Prancūzijos, konstitucinės teisės mokslininkų – buvusio jo profesoriaus A. Esmeino, institucionalizmo teorijos atstovo M. Hauriou, vieno iš solidarizmo teorijos kūrėjų L. Duguit – darbai. Tačiau ir jų doktrinas jis kritiškai įvertina ir papildo savo tezėmis. Paties M. Römerio pažiūrų originalumo esmę sudaro liberalizmo doktrinos ir socialinio solidarumo idėjų sintezė“ [51. P. XLIV] - teigia O. Ruželytė „Valstybės“ įvade. Beje, kaip pažymima, M. Römeris daugiausia nagrinėja prancūzų autorių veikalus bei doktrinas – jis esąs prancūzų mokyklos mokinys.

M. Römeris, tirdamas formaliai būdingas valstybės arba konstitucinės teisės mokslui problemas (valstybės sąvoka, jos sudėtiniai elementai, valdžios legitimumas, konstitucijos viršenybė kitų normų atžvilgiu) skverbiasi į teisės sociologijos sritį (socialinis bendravimas, socialiniai junginiai, visuomenė valstybėje) pasitelkdamas teisės teorijos tyrimų sričiai būdingą teisės formos ir turinio sanglaudos modelį.

TIKSLAS. Atskleisti M. Römerio veikalų ciklo „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ originalumą ir novatoriškumą dabarties teisinės minties ir socialinės tikrovės kontekste bei aktualumą tarpukario Lietuvos, kaip besiformuojančios teisinės valstybės, ir šiandienos konstitucionalizmo, teisės teorijos, sociologijos bei teisės filosofijos raidai.

Be minėtų aukščiau vienu iš žymiausių valstybės ir konstitucinės teisės doktrinų kūrėjų darbų, tikslui pasiekti, t. y. atskleisti M. Römerio teorijos originalumą ir aktualumą, pasitelkti tokių teisės teoretikų, filosofų bei politologų darbai, kaip P. Leono „Teisės enciklopedija“ ir „Teisės filosofijos istorija“, H. L. A. Harto „Teisės samprata“, M. A. Glendon, M. W. Gordon, G. Osakwe „Vakarų teisės tradicijos“ bei G. H. Sabine, T. L. Thorson „Politinių teorijų istorija“, J.Kis sudaryta antologija „Šiuolaikinė politinė filosofija“, Jan-Erik Lane „Konstitucija ir politikos teorija“, A.D.Smith „Nacionalizmas XX amžiuje“, G.Sartori „Lyginamoji konstitucinė inžinerija“, Rusijos mokslininkų R.Z.Lifšico ir V.N.Chropaniuko teisės teorijos darbai, ypač šių

ir kitų autorių apmąstymų apie valstybės, jos konstitucinės teisės ir teisės apskritai socialinę funkciją, idėjų versmės. Nepasimesti teorijų gausoje ir suvokti jų sąsajas ir prieštaravimus padėjo ne tik aukščiau minėti M. Maksimaičio, O. Ruželytės įvadiniai straipsniai M. Römerio knygoms, bet ir E. Kūrio įžanginiai straipsniai H. L. A. Harto knygai „Teisės samprata“, M. A. Glendon ir kt. „Vakarų teisės tradicijos“, G. Sartori „Lyginamoji konstitucinė inžinerija“ bei H. Kelseno „Grynajai teisės teorijai“.

UŽDAVINIAI. Įrodyti, kad: 1. M. Römerio veikalas gimė iš efektyvios teisės poreikio autoriaus gyvenamuoju laikotarpiu. 2. Lyginant pasirinktus autorius (A. Esmeinas, L. Petražyckis, A. Dicey bei kai kurie H. Kelseno teorijos aspektai) visapusiškai atskleisti M. Römerio teoriją ir jos originalumą. 3. Liberalios doktrinos ir socialinio solidarumo idėjų sintezė – M. Römerio pažiūrų originalumo ašis – veikia konstitucionalizmo raidą, generuoja naujas pozityvias teisės idėjas, padedančias įsitvirtinti šiandienos Lietuvai, kaip nepriklausomai demokratinei teisinei valstybei.

Tikslinant užsibrėžtus uždavinius, norėtuši paryškinti keletą momentų. Pirmiausia, įdomus yra santykis tarp to, kas buvo nauja, sukurta ir „kurtina“ teisėje tarpukario laikotarpiu, ką, kaip ir kodėl M. Römeris sugebėjo sukurti ir įtvirtinti Nepriklausomos Lietuvos teisės doktrinoje, ir to, kuria linkme teisinė mintis rutuliojasi dabar, tarsi gavusi pagreitį iš M. Römerio palikimo, iš to, ką šis mokslininkas apmąstė „ateičiai“, tuomet dar nesant tiesiogiai aktualius kai kuriuos konstitucinės teisės institutus. Anot I. Sodeikaitės, „Įdomu tai, jog profesoriaus M. Römerio gyvenimo metais nei konstitucinio, nei administracinių teismų nebuvo. Nebuvo objektyvių galimybių visapusiškiau realizuoti teisinės valstybės idėją. Tokios galimybės atsirado tik 1990 – aisiais metais atkūrus nepriklausomybę. Tačiau tai nesutrukdė M. Römeriui kurti savo teisinės valstybės viziją ir jau tada teisingai įžvelgti žengimo į ją strategiją“. [74. P. 266].

Be to, kaip pažymi kita jauniausios kartos M. Römerio raštų tyrėja E. Aleksandravičiūtė, „svarbu tai, kad M. Römeris savo darbuose nagrinėja ne tik teorinį idėjų aspektą, bet ir praktinį jų įgyvendinimą“ [11. P. 360].

Reikalas tas, kad M. Römeris, pats dirbęs ne vieną praktinį darbą, į tikrovę žvelgė labai racionaliai, puikiai suvokė istorijos dėsnius, o pačią istoriją išgyveno širdimi. Rašydamas apie nacionalizmą ir Lietuvos pavyzdį „Valstybės“ II tome, M. Römeris išskiria 1882-1883, 1905 ir 1919-1920 metų datas ir laikotarpius kaip lemiamus Lietuvos nacionalinės valstybės formavimosi etapus. Štai kaip emociškai mokslininkas rašo apie šias datas: „1883 ir 1918-1920 metai! Iš viso mažiau, kaip 40 metų, skiriančių šias dvi datas! Tautos gyvenime tai laikotarpis gana trumpas. Antrajai datai atėjus, dar gyvi buvo 1883 m. žmonės, dar gyvas buvo pats Basanavičius ir daugelis jo draugų ir bendradarbių, paraginusių tą judėjimą kurio vaisiai dabar ėmė reikštis. Bet koks tai nepaprastas ir ryškus laikotarpis, pakeitęs pačius socialinio šalies

likimo pamatus! Tai, kas valstybiniu atžvilgiu būtų turėję atsitikti, jei Didžiojo Karo įvykiai būtų pasireiškę 1883 m., tai jau 1918-1920 m. pasirodė negyva, o tai, kas šiuo atžvilgiu atsitiko ir turėjo atsitikti,- tai prieš 40 metų būtų buvę neįmanoma! Tas dvi datas skiria milžiniška masinio nacionalinio brendimo evoliucija, pagrįsta tam tikru masiniu judėjimu, vidurygi, tarp šių dviejų kraštutinių datų, ryški persilaužimo valanda – 1905 metai! Šiose datose – visa moderninė šalies likimo epopėja. Laimingi jas pergyvenę ir sugebėję su gyvaisiais žengti pirmyn!“- sako M. Römeris [66. P. 235]. Nenuostabu, kad būtent taip sėkmingai užgimusiai „moderninei“ valstybei reikėjo efektyvios, jos kūrimosi mastelius atitinkančios teisės, ir M. Römeris buvo tokio masto teisinės minties kūrėjas, ir, jei ne 1940-1990-ieji, būtume sulaukę greičiau bent kai kurių jo idėjų įgyvendinimo.

Lyginimui pasirinkti autoriai yra daugiau ar mažiau M. Römerio amžininkai, kūrę teisę (H. Kelsenas – Austrijos konstituciją) ir jos ateitį moderniaame pasaulyje ne tik su didžiu išmanymu, bet ir su nepaprasta drąsa. Tačiau M. Römerio teisinės minties palikimo, o ypač „Valstybės ir jos konstitucinės teisės“ neįmanoma nagrinėti vien jo amžininkų idėjų kontekste jau dėl minėtos priežasties, kad mokslininkas darė daug nuorodų į ateitį, todėl jo idėjos lengvai ir darniai įsilieja į šiandienos Lietuvos ir pasaulio teisės teorijos, konstitucionalizmo, filosofijos, politologijos, sociologijos idėjų raidos ir transformacijų asociacijų srautą. Taigi išsamiau tyrinėjant M. Römerio „Valstybę ir jos konstitucinę teisę“, teko pasigilinti į šiuolaikinio liberalizmo koncepcijas, atsiverčiant Friedricho A. Von Hayeko „Teisę, įstatymų leidybą ir laisvę“, A. Jokubaičio „Liberalizmo tapatumo problemas“, J. Rawlso „Politinį liberalizmą“, kai kuriuos kitus šiuolaikinius teoretikus, pritariančius minėtiems autoriams ar juos kritikuojančius, gvildenusius ir tebegvildenančius šiandienos liberalizmo ir solidarizmo idėjų slinktį sparčiai kintančiame pasaulyje, kuriame žmogaus egzistencijos sluoksniai klostosi dažnai kontraversiškai, o „tvarkingesnių“ amžių dvasinės būties paveldo elementai neretai įgyja pavidalus, sunkiai paaiškinamus vien racionalia moksline analize. Gal dėl to šiuolaikinės teorijos persipina ir nebetenka pirmąsio „grynumo“ ir išbaigtumo, o daugelio autorių mokslinių veikalų stilius artėja prie esė žanro, kuris yra dėkingesnis intuityviam analizuojamų reiškinių nusakymui.

Tai, kad M. Römerio „pažiūrų originalumą sudarė liberalios doktrinos ir socialinio solidarumo idėjų sintezė“ – prof. M. Maksimaičio nuomonė [17. P. 95]. K. Michalskytė [57] pažymi kai kurias prieštaras tarp atskirų autorių vertinimo, kokias idėjinei – filosofinei pakraipai galėtume priskirti M. Römerio pažiūras, - liberalizmui ar solidarizmui (nors tai daugiau politologijos ar sociologijos definicijos), tačiau ko gero reikėtų pripažinti, kad M. Römerio darbuose ryškėja būtent šių doktrinų sintezė. A. Vaišvila pažymi, kad „teisinės valstybės idėja visur ateina su liberalizmu, nors įsitvirtina ne su liberalizmu“ [80. P. 216]. Manychiau, kad šis

apibūdinimas tiktų tiek atskirų teisinių valstybių kūrimuisi, tiek atskiro autoriaus pažiūrų raidai apibūdinti.

OBJEKTAS. M. Römerio veikalas „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“, kaip socialinio valstybės mokslo ir valstybės konstitucinės teisės mokslo darbas.

Šio darbo objektas yra pats M. Römerio veikalas, analizuojant jį struktūros ir turinio požiūriu. Aptariant šį mokslo darbą stengtasi ne perpasakoti autoriaus mintis, tačiau atskleisti šio veikalo genezę, jo, kaip fenomenalaus teisinės minties kūrinio vietą Lietuvos teisės moksle ir apskritai Lietuvos kultūroje. Kartu siekta būti kuo arčiau M.Römerio teksto,- sekant autoriaus minties gija, suvokti ir įrodyti, kaip nuodugniai, išsamiai ir nuosekliai autorius nagrinėja problemas, kokiais mokslinės analizės būdais ir kokiomis raiškos priemonėmis yra plėtojama savita mokslinė teorija, kaip ir kuo šiandienos Lietuvos ir užsienio teisės mokslo darbuose plėtojamoms idėjoms yra panašios ir kuo skirtingos lyginant su M.Römerio požiūriu ir nuostatomis.

DALYKAS. „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ – vientisas formos, struktūros ir turinio požiūriu teisės mokslo veikalas. Pagrindiniai valstybės sampratos elementai (tauta, teritorija, valdžia) ir doktrinos, kaip ir kodėl juos aptaria M.Römeris, visuomenės problema valstybėje, socialinė valstybės esmė bei teisinė jos išraiška, suvereniteto, kaip jį interpretavo veikalo autorius, probleminis laukas.

HIPOTEZĖS. 1. Daugiaplanis M.Römerio kūrinys padeda ne tik, anot paties autoriaus, „pažinti tas, kas sudaro teisės pagrindą, kas gali išaiškinti formos turinį ir jos socialinę esmę“, bet ir suvokti konstitucinės teisės vietą Lietuvos teisės sistemoje, jos raidos sūkurius ir ateities tendencijas. 2. M.Römerio veikalas „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ – mokslo darbas, davęs stimulą teisinės valstybės plėtrai tarpukario laikotarpiu ir atgavus Lietuvos nepriklausomybę 1990 m.

METODAI. Šiame darbe taikomi istorinis, lyginamosios analizės bei analitinis kritinis metodai – analizuojamas M.Römerio veikalas teisinės minties raidos kontekste bei pačių autoriaus išryškintų koncepcijų istorinė genezė. Lyginamosios analizės metodas leidžia suvokti M. Römerio teorijos reikšmę ir originalumą šiandienos kontekste. Svarbu pabrėžti, kad būtent šiais metodais rėmėsi pats autorius, rašydamas savo veikalą.

PAGRINDINĖ PROBLEMINĖ DARBO AŠIS – M. Römerio valstybės ir jos konstitucinės koncepcijos bei šiandienos valstybingumo ir konstitucingumo raidos bei teorinių galimybių santykis, jo dermė bei prieštaros.

Pirmojoje darbo dalyje apžvelgiamas istorinis M. Römerio mokslinės veiklos kontekstas, kuriame formavosi demokratinės teisinės valstybės idėja. Žymiojo mokslininko veikalo prasmės ir reikšmės neįmanoma iki galo suvokti neapžvelgus jo gyvenamojo laikotarpio socialinės tikrovės, kurioje formavosi pagrindinės demokratinei valstybei būdingos visuomeninių ir teisinių

reiškinių kryptys, bei neįvertinus tuometinės Lietuvos, kaip besiformuojančios valstybės, pozicijos Vakarų Europos šalių socialinės istorijos kontekste.

Antrojoje darbo dalyje M. Römerio veikalo originalumas ir keliamų problemų universalumas analizuojamas pasitelkiant lyginamosios analizės metodą, t. y. įvertinant jo valstybės bei konstitucinės teisės teoriją Vakarų, ypač Anglijos (V. Dicey), Prancūzijos (A. Esmeinas), Austrijos (H. Kelsenas) ir Rytų, (sąlygiškai) Rusijos (L. Petražyckis) teisinės minties kontekste. Be to, siekiama dabartinio laikotarpio valstybingumo bei konstitucingumo formavimosi tendencijas susieti su M. Römerio veikale iškeltų idėjų gyvybingumu.

1. *Pirmas skyrius. DEMOKRATINĖS TEISINĖS VALSTYBĖS FORMAVIMASIS IR JOS MOKSLINIO TEORINIO PAMATO PAIEŠKOS*

1.1. M.Römeris – teisės mokslo darbų autorius ir pilietiškumo ugdytojas.

1.1.1. Teisės mokslo darbai – bundančiai visuomenei. Kokia buvo M. Römerio jausena tarpukario Lietuvoje, kuri budo po daugiau nei šimto metų nelaisvės kaip naujos kokybės, lyginant su Žečpospolita, nepriklausoma demokratinė valstybė? Kaip rašo A. Vaišvila, „domėtis ne smurtu, o teise besiremiančiu valdymu palanki buvo ir tarptautinė padėtis, trumpam susiklosčiusi po Pirmojo pasaulinio karo, kai Vakarų pasaulis, jėgos viešpatavimo išgąsdintas, prabilo apie teisės primatą“ [80. P. 217]. Valstybingumo tradicijų, savasties brandos suvokimas atsispindėjo Nepriklausoma tapusios Lietuvos konstitucijose bei dar viename fundamentaliame M. Römerio veikle „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos“, kurį jis rašė beveik pagrečiui su „Valstybe ir jos konstitucine teise“, - taigi viename veikle dogmatiškai, nepaprastai detaliai, preciziškai nagrinėdamas Lietuvoje galiojusius konstitucinius aktus jis tuo pačiu kūrė Lietuvos konstitucingumo teorinį pagrindą, Lietuvos valstybės ir jos konstitucinės teisės doktriną. Jaunos valstybės teisėkūrai labiausiai trūko solidaus mokslinio pagrindo, todėl M. Römerio veikalas „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ pasirodė pačiu laiku. Turint omenyje, kad šį darbą autorius pradėjo rengti 1929 m., „Valstybės“ pirmąjį tomą baigė rengti 1932 m., antrasis „Valstybės“ tomas išleistas 1935 m., o „Suverenitetas“- 1938 m., galima įsivaizduoti, koks svarbus šių darbų, nuskaidrinančių valstybės sąrangos ir socialinio teisės vaidmens esmę, pasirodymas buvo būtent tuomet, Lietuvoje įsigalėjus A. Smetonos autoritariniam režimui, nors teisybės dėlei reikia konstatuoti, kad šis režimas sudarė neblogas sąlygas visuomenės pažangai skleisti visuose jos struktūros lygiuose: suklestėjo kultūra, pažangiai vystėsi ūkis, ne tik mokslininkai, bet ir gimnazijų mokytojai turėjo sąlygas stažuotis užsienyje. M. Römeriui, kaip ir kitiems mokslo žmonėms, sudaromos neblogos galimybės plėtoti savo idėjas, keistis jomis ir, svarbiausia, plačiai propaguoti. Tai, be to, atspindi ir paties M.Römerio biografijos faktai. 1928 m. išėjo jo darbas „Administracinis teismas“, o juk šiame darbe atvirai deklaruojama, „kad valstybė gali sėkmingai funkcionuoti tik tada, kai yra garantuojamos pagrindinės piliečių teisės. Jo, kaip teisininko, idealas buvo teisinė valstybė, pajėgianti įtvirtinti teisėtumą, kurio viena iš veiksmingiausių garantijų jis laikė tobulą administracijos organų ir valdininkų veiklos kontrolę, konkrečiai, piliečių teisę skusti jų neteisėtus veiksmus tam tikram organui – administraciniam teismui“ [50. P. 13]. Be to, kaip rašo toliau įžanginiame straipsnyje M.Römerio „Paskaitoms“ M.Maksimaitis, „sunku išvardyti draugijas ir organizacijas, kuriose daugiau ar mažiau reiškėsi M.Römeris,

norėdamas realizuoti savo idėjas. Ypač aktyviai jis veikė draugijose, kurios siekė stiprinti draugystę tarp tautų“ [50. P. 15]. Rastume ir daugiau patvirtinimų iš M.Römerio autobiografijos ir kitų šaltinių, kad jis Nepriklausomoje Lietuvoje jautėsi laisvas ir galėjo pakankamai save realizuoti.

Daug drąsos ir toleriagiškumo M. Römeriui reikėjo rašant savo veikalą „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“, ypač „Valstybės“ II dalies I tomą „Suverenitetas“ dėl tuo metu besiklostančios tarptautinės padėties, nes, kaip pažymi O. Ruželytė, šį tomą „autorius rengė ir publikavo tuo metu, kai pasaulis buvo sukrečiančio regreso, moralės ir politikos nuosmukio liudininkas. <...> Suvereniteto sąvoka buvo puolama ir griunama labiau negu kada nors anksčiau, ji buvo laikoma pasenusia ir neatitinkančia ypač to meto valstybės tikrovės“ [51. P. LIV].

Pažymima, kad visa Römerio mokslinė pedagoginė veikla bei jo aktyvus dalyvavimas tarpukario Lietuvos demokratinės valstybės formavimosi procesuose sąlygojo didžiulį ano meto mokslo visuomenės pasitikėjimą. Römerio veikalas „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ gimė iš noro išryškinti teisinės valstybės koncepciją, nurodant išeities taškus Vakarų teorijose bei iškeliant Lietuvos, kaip jaunos ir ambicingos, tačiau turinčios galias valstybingumo ir konstitucingumo tradicijas, originalumą. Šio veikalo sėkmės laidas yra tai, kad mokslininkas savo darbą rašė jau įgijęs didžiulį autoritetą ne tik tarp mokslo visuomenės, bet ir politikų, taigi jausdamasis reikalingas besikuriančiai valstybei, jos mokslui ir žmonėms. Ne veltui O. Ruželytė rašo: „Visuomenei susipažinus su M. Römerio darbų ciklo pirmąja dalimi, pasigirdo balsų, siekiančių kuo greičiau įgyti žinių iš kitų šio ciklo dalių“ [51. P. XLII].

1.1.2. M.Römerio pažiūrų raida: nuo „krajovcinės demokratijos“ iki modernaus valstybingumo koncepcijos. Kaip valstybingumo raida veikė M. Römerio pažiūras ir kokia buvo jo paties įtaka tai raidai, išsamiai atskleidžia R.Miknys straipsnyje „Lietuvos valstybingumo koncepcijos istoriniai ir geopolitiniai aspektai. Teorija ir praktika“ („M. Römerio mokslas apie valstybę“), nuosekliai išdėstydamas pažiūrų raidą nuo „krajovcinės demokratijos“ aukštinimo iki jos kritikos, tampant modernios – tautinės – Lietuvos valstybės koncepcijos šalininku, jos kūrėju ir propaguotoju. R.Miknys savo straipsnyje iškelia ne vieną svarbų momentą M. Römerio pažiūrų formavimosi procese,- keletą iš jų verta paminėti kaip pagrindinius dalykus, sąlygojusius ir veikale „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ formuojamą koncepciją. Pirmiausia aiškėja tai, kad M. Römerio „Valstybėje“ dėstoma nuostata apie teritorinės valstybės tautą kaip *tautą – populus* kilo būtent iš krajovcinės ideologijos: „krašto tautų tautinių kultūrinių poreikių ir siekių suderinamumo galimybes jis siejo su pilietinio principo iškelimu virš tautinio, demokratijos įsigalėjimu krašte, t. y. išsivysčius liaudies tautinės savimonės formavimosi ir visuomenės pilietėjimo procesams“ [58. P. 30]. Kadangi M. Römeris reiškinius ir įvykius vertino plačiame

pasauliniame demokratijos raidos kontekste, jis realiai žvelgė į Lietuvos galimybes išlikti nepriklausoma ir kurti valstybingumą tinkama linkme. Tačiau reikia pažymėti, kad ir formaliai nenuginčijama svari žymaus mokslininko nuomonė žaibiškai vystantis demokratijai, persiskirstant galių centrams, gali prasilenkti su laikotarpio poreikiais ir istorine tiesa: „Nenusižengdamas krajevcinėms nuostatoms, neabejodamas būtinumu atsiskirti nuo Rusijos, M. Römeris suformulavo nepriklausomos Istorinės Lietuvos idėją, siedamas ją su Lenkijos nepriklausomybės atkūrimu. Tuo jis atgaivino Jogailaičių Žečpospolitos viziją, pasirinkdamas <...> mažiau matomą, daugiau teorinį, nei lietuvių koncepciją, kelią, nes lietuvių koncepcija nieko negali priešpastatyti Rusijos valstybingumui, jos imperializmui“ [58. P. 33]. Tačiau viena svarbiausių M. Römerio ankstyvojo pažiūrų formavimosi periodo nuostatų būtų ta, kad „išdėstytais pastebėjimais ir vertinimais M. Römeris Lietuvos valstybingumo koncepcijai suteikė naują prasmę: jis išryškino ir pabrėžė jos svarbą regiono politinio stabilumo užtikrinimui“ (R. Miknys, p. 50). Tačiau ne po 1918 m. Vasario 16 – osios, o tik šiek tiek vėliau – 1919 m., kai Lenkija panaudojo prieš Lietuvą jėgą – M. Römeris sugebėjo pervertinti savo pozicijas ir „kaip neginčijamą vertybę akcentavo jau egzistuojantį Lietuvos valstybingumą, atkurtą pasiremiant ne *tautos – populi* (politinės tautos), bet nacionalinės (etninės) tautos principu“ [58. P. 61]. M. Römeris puikiai suprato, kad jauna valstybė negali apsieiti be nacionalumo prerogatyvos įtvirtindama valstybingumą, ne kartą, kaip rašo R. Miknys, pasisakė už tokį tautos pasirinkimą, „tačiau ir tautinės valstybės realijų padiktuotoje vertybių skalėje akademinė pozicija liko ne tautinės, o klasikinės demokratijos pusėje“ [58. P. 62]. Ši akademinė pozicija įtvirtinta ir jo veikale „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“.

Nors M. Römeris iš pradžių ir apsiriko dėl to, kad Lietuvai reikėtų ir būtų įmanoma atgaivinti LDK, bet toliau ko gero neapsiriko niekur. Atvirkščiai, jis numatė tai, ką dabar, pamiršę M. Römerį, numatom labai sunkiai ir kenčiam dėl to, iš naujo kurdami ir įtvirtindami savo valstybingumą: „Viename savo straipsnių, - rašo R. Miknys, - M. Römeris yra pažymėjęs, kad tautinė valstybė turi ne tik susikurti, bet ir išsilaikyti, rūpintis išsilaikyti iškovotą laisvę ir valstybės stabilumą, pašalinti kylančias grėsmes. Lietuvai grėsmių netrūksta, pavyzdžiui, kad ir kaimynų siekis sutapatinti tautos ir valstybės sienas, o dar galingesnių kaimynų troškimas ne tik susigražinti, bet ir užgrobti naujų žemių. M. Römerio manymu, tiek istorinei, tiek tautinei Lietuvai buvo ir yra tos pačios jau Pirmojo pasaulinio karo metais gyvavusios Rytų ir Vakarų, Rusijos ir Vokietijos grėsmės. Šių grėsmių įveikimu rūpinosi Istorinė Lietuva, tuo tenka ir teks rūpintis ir moderniai tautinei Lietuvai“ [58. P. 71].

Kartais, besirūpinant „gardaus valgio šaukštu“, per daug arti prisileisdami grėsmes nacionaliniam saugumui, vėl iš naujo kuriame ir įtvirtiname savo nepriklausomą valstybę nuo etninės tautos artėdami prie M. Römerio nužymėtosios „*tautos – populi*“.

Kalbėdamas apie Lietuvos – Lenkijos santykius 2004 m. gegužės 5 d. LTV L. Donskio vedamoje laidoje „Be pykčio“ istorikas Č. Nikžentaitis M. Römerį įvardijo kaip intelektualą, padariusį didžiausią įtaką kultūriniam Lietuvos valstybės vystymuisi plačiąja prasme. Römeris, anot šio istoriko, padarė daugiau Lietuvos valstybės įtvirtinimui nei pirmasis ir paskutinis tarpukario Lietuvos prezidentas A. Smetona.

Iš tiesų, ką reiškia Römeris ir jo mokslo darbai Lietuvos valstybės ir jos konstitucinės teisės raidai, tautai, visuomenei ir jos kultūrai plačiąja prasme? Ką reiškia šis vieno iš jo studentų Jurgio Gliaudos apibūdinimas: „Atrodė, jis yra fantastiškas teisės mokslų alchemikas, radęs teisių reizgyne esmę, įgrimzdęs į patį centrą, į valstybinę teisę, į tą pagrindą – tik kuriam esant, įmanoma tik visas kitas teises išlaikyti veikiančias“. [61. P. 251]. Būtent šie klausimai verčia apmąstyti Römerio mokslo kūrybą įvairiuose kontekstuose – kitų šalių konstitucionalizmo teorijų, Lietuvos, kaip besiformuojančios demokratinės teisinės valstybės, socialinės tikrovės bei šių dienų valstybingumo, demokratijos raidos kontekste.

M. Römerio veikalas, tiksliau, veikalų ciklas „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ apibūdinamas kaip kapitalinis, vainikuojantis jo mokslinius tyrimus, nors būtent „Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos“ (1937) „specialistų buvo labia aukštai vertinamas ir gretinamams su pasaulinio garso konstitucinės teisės autoritetų A. Esmeino, L. Duguit, H. Kelseno darbais“ [17. P. 96]. Tačiau būtent „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“, kaip nurodoma 1996 metų leidimo anotacijoje, „stebina savo enciklopediniu problemų analizės užmoju, požiūriu į jas universalumu“.

Norint tinkamai suvokti Römerio mokslo darbų ir būtent „Valstybės ir jos konstitucinės teisės“ patrauklumą, reikalingumą šiai ir ateinančiai teisininkų ir ne tik teisininkų kartai, reikia įsisąmoninti tai, kad Römeris, būdamas ateities teisinės minties pagrindinis inspiratorius, buvo tikras savo epochos sūnus, kaip mokslininkas ir kaip visuomenės veikėjas bei valstybininkas ir, nors „daugeliui tyrinėtojų Mykolo Römerio asmenybė atrodo kontroversiška“ [47. P. 27], tačiau jis buvo pelnytai mylimas ir gerbiamas jau savo gyvenamuoju laikotarpiu.

Pratęsiant istoriko Č. Nikžentaičio mintį, - M. Römeris yra viena pirmųjų figūrų Lietuvos kultūroje, savo gyvenimu, išsilavinimu, darbu, veikla, pažiūromis liudijusių kosmopolitiškos asmenybės brandą. Kosmopolitas savo kilme - kilęs iš vokiečių, vėliau sulenkėjusių bajorų, Bagdoniškyje su vietiniais žmonėmis šnekėjęs lietuviškai, tarnavęs Pilsudskio legionuose tikėdamas LDK atkūrimo reikalingumu, profesoriavęs universituose ir tarnavęs Lietuvos vyriausiajame bei Hagos tarptautiniame tribunoluose – M. Römeris formavo tarpukario Lietuvos – vieno svarbiausio mūsų valstybės egzistavimo laikotarpių – teisinę, politinę, socialinę kultūrą. Anot profesoriaus M. Maksimaičio, „Propaguodamas teisinę valstybę ir jos konstitucinio ir administracinio teismo institucijas, kritikuodamas nacionalizmą kaip nesuderinamą su

demokratija reiškini, puoselėdamas tokias vertybes kaip asmens laisvė, privataus gyvenimo neliečiamumas, tautinių mažumų teisių apsauga, pasisakydamas prieš diskriminavimą, už vienodas galimybes daugumai ir mažumai, M. Römeris rengė Lietuvą ateičiai” (M. Maksimaitis. Įvadas/ M. Römerio mokslas apie valstybę, p. 12). Toks žmogus, atviras pasaulio kultūrai, kaip savo srities profesionalas – tolerantiškas įvairioms mokslo koncepcijoms, giliai suvokiantis įvairialypio pažinimo reikšmę ir prasmę – gali be galo daug padaryti savo šaliai. M. Römeris tai įrodo visu savo gyvenimu: būdamas tikras pasaulio pilietis žinių ir erudicijos aprėpties prasme, jis tampa tikru lietuviu patriotu. Tai faustiško tipo mokslininkas, kuriam mokslas yra jo paties gyvenimo ir visuomenės terpės – tautos – valstybės - pasaulio kūrimo priemonė, ir jo darbus savaime norisi priskirti savotiškai „teisės meno“ sričiai, o ne gryniosios analizės. Įdomu, kad „Valstybės” I tomo p. 286 randame paties M. Römerio pasisakymą apie teisės mokslo paskirtį ir prigimtį ir teisininko, - mokslininko ir praktiko - uždavinį. Šis pasisakymas skamba kaip savotiškas teisininko „Hipokrato priesaikos” atitikmuo: „Teisininkas, kuris savo studijomis niekuomet ir visiškai nėra išėjęs iš teisės mokslo ribų į socialinę ar sociologinę sritį, kuris teisės nuostatus studijavo tiksliai dogmatiškai ir kuriam visuomenė sudaro tokią pat paslaptį, kaip chemija ar botanika, kuris tą visuomenę mato tiksliai per teisinę socialinio bendravimo kristalizaciją, nieko nežinodamas apie gyvus socialinius procesus, apie tą apatinį judėjimą, kuris nuolat vyksta teisės normų pamatuose, kuris kuria teisės nuostatus, keičia juos ar ardo arba kartais sprogdina, būdamas ir pats teisės veikiamas, deformuojamas ar tvarkomas,- toks teisininkas, grynas formalistas, socialinei teisės funkcijai didelės naudos neduos, o tam tikru atžvilgiu gali jai net kenkti. Tiksliai teisininkas – visuomenininkas gali būti kompetentingas socialinis kūrėjas ir tvarkytojas, socialinis tikrąja prasme menininkas” [65. P. 287].

M. Römeris yra būtent teisininkas – visuomenininkas, skaitydami jo darbus kaip Lietuvos konstitucinės teisės mokomąsias priemones, mes jaučiame ir autoriaus moralinę poziciją vieno ar kito reiškinio atžvilgiu, girdime epochos pulsą ir juntame bundant mūsų pačių sąžinę...

„Kiekvienos epochos favoritai, jos išrinktieji, jos mylimiausieji vaikai yra tie, kurie tobuliausiai įkūnija tos epochos sielą. Tokių žmonių visada yra mažuma. Tai tokie individai, kuriais žavėjosi Hėgelis savo "Istorijos filosofijoje" ir kuriuos vadino "didžiosiomis istorinėmis asmenybėmis". Tai žmonės, per kuriuos, kaip pasakytų Berlyno filosofas, Pasaulinė Dvasia kuria Istoriją. Epochos favoritai yra individai, ypač gerai jaučiantys epochos pulsą, individai, kurių širdys plaka kartu su jų motinos širdimi, kurie gali pasiūlyti savo laikotarpiui tai, ko jam labiausiai reikia”, - rašo A. Martinkus savo esė „Asinchronizmai” [53].

Drąsiai galime teigti, kad M. Römeris – ne tik tarpukario Lietuvos, bet ir antrosios Lietuvos Nepriklausomybės favoritas, bent jau tos visuomenės dalies (ne tik teisininkų), kuriems rūpi valstybės dabartis ir ateitis. M. Römeris man pirmiausia yra su tais, kurių visas gyvenimas,

talentas, žinios, kūryba padėjo atskleisti, kokia savita ir civiliziuota pasaulio dalis yra Lietuva. M. K. Čiurlionis, J. Mačiūnas, A. J. Greimas, M. Gimbutienė, J. Mekas, T. Venclova, – tie žmonės, kurie yra arčiausiai M. Römerio asmenybės gelmės, dvasinės aprėpties prasmė... Tačiau šalia M. Römerio yra ir V. Kudirka, ir J. Basanavičius, ir A. Smetona, ir iškilūs dabarties politikai ir mokslininkai, kuriems svarbus buvo ir yra ne tiek Lietuvos reprezentavimas plačiajame pasaulyje (nors tai visuomet svarbu), kiek valstybės įsitvirtinimas čia ir dabar, t. y. praktiškas Tėvynės kūrimas: sienų nustatymas, diplomatinių santykių užmezgimas, valstybinės kalbos išsaugojimas, santykių tarp atskirų valdžių suregulavimas, tautinės švietimo sistemos kūrimas ir t. t.

Jeigu H. Kelsenas sakė, kad „teorija sprendžia klausimą, kas yra teisė ir kokia ji yra, o ne kokia turi būti,- ji yra teisės mokslas (jurisprudencija), o ne teisės politika“ [40. P. 3], tai M. Römeris, sprenddamas klausimą, kas ir kokia yra teisė, nustatė pagrindines kryptis, kokia turėtų būti mūsų nacionalinė teisė ir jos politika.

1.2. Veikalų ciklo „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ struktūros ypatumai. Pradedant kalbėti apie M. Römerio veikalo struktūrą, pirmiausia svarbu išsiaiškinti veikalo pavadinimo prasmę ir reikšmę paties veikalo turinio probleminei kryptčiai. Pats M. Römeris apie tai kalba „Valstybės“ I tomo p. 316 atskirame poskyryje, pavadintame „Konstitucinės“, o ne „valstybinės“, teisės termino pagrindai mano šiam rašiniui priimtoje terminologijoje“. Terminą „valstybinė teisė“ M. Römeris priskiria „visai tai teisei, kuri yra valstybės (jos valdžios) nustatoma ir kuri veikia valstybėje, kaip jos atitinkama“ [65. P. 317]. Be to, „avalstybinę“, t. y. socialinių junginių teisę mokslininkas vadina socialine teise.

M. Römeris dar aptaria „valstybinės“ ir „konstitucinės“ teisės terminų prieštarą: „pasakę „valstybinė teisė“, mes tuo apimame visas valstybės teisės šakas ir neišskiriame mūsų „konstitucinės“ šakos, tai vėl pasakę „konstitucinė teisė“, mes tuo įkrintame į kitą pavojų: mes tuo išeiname iš valstybinės teisės ribų ir apimame tiek valstybinę, tiek, pav. bažnytinę „konstitucinę“ teisę“. [65. P. 318]. Tad pilną universitete dėstomos disciplinos terminą M. Römeris renkasi „valstybinė konstitucinė teisė“, o savo veikalą pavadina „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“, - būtent taip, o ne „Valstybinė konstitucinė teisė“. Taigi jau pačioje pavadinimo semantikoje užkoduota jungtis tarp valstybės, kaip istorinio socialinio, politinio, teisinio darinio ir fenomeno bei konstitucinės teisės – kaip vienos iš, žinoma, svarbiausios, valstybinės teisės šakų.

Kaip žinome, iš pradžių autorius buvo numatęs parašyti keturias darbų ciklo dalis: 1) „Valstybė“, 2) „Valstybės formos ir institucijos“, 3) „Konstituciniai režimai ir valstybės formų keitimas“, 4) „Konstitucinės priemonės“. Tačiau, anot O. Ruželytės, „rašydamas jis šį savo sumanymą kiek pakeitė, patikslino: Mokslinių darbų ciklą „Valstybė ir jos konstitucinė teisė

sudaro trys dalys: pirmoji dalis pavadinta „Valstybė ir išleista dviem tomis. Antroji dalis – „Konstitucinės institucijos“, išleistas jos pirmasis tomas „Suverenitetas“. Trečioji dalis pavadinta „Valstybės formos ir konstituciniai režimai“ [51 P. XL].

Tai, kad autorius buvo užsimojęs parašyti net keturias dalis, rodo ne tik jo sumanymo platų užmojį, bet ir problemų visumos gelmės aprėptį. I-ąją „Valstybės ir jos konstitucinės teisės“ dalį sudaro du „Valstybės“ tomai: I tomas skirtas nagrinėti valstybės sąvokai, kurios formuluotę autorius pateikia tik antrajame tome, o II skirtas visuomenės problemai valstybėje. Tai, kad II-osios dalies – „Konstitucinių institucijų“ – išleistas tik I tomas – „Suverenitetas“, rodo, kad konstitucines institucijas M. Römeris buvo užsimojęs tyrinėti plačiai ir išsamiai, o III dalį, kurią autorius tikėjosi parengti paraleliškai – „Valstybės formos ir konstituciniai režimai“ liudijo didelę jo, kaip konstitucionalisto, brandą, nors, kaip pažymi M. Römerio raštų tyrėjai, „analizuodamas valstybę ir jos konstitucinę teisę, mokslininkas plačiai pasitelkia pagalbinis mokslus – psichologiją, socialinius mokslus ir sociologiją, kaip socialinių mokslų įvadą“ [51. P. XLII].

O. Ruželytė rašo, kad „jis kiekvieną instituciją nagrinėja istoriškai, atskleidžia jos susiformavimo socialines priežastis, juridinius aktus pateikia kaip tam tikros socialinės padėties ar socialinių jėgų kompromiso rezultata“. [51. P. XLI]. Toks rašymo principas artimas vadovėliuose studentams teisininkams medžiagos pateikimo principui, t.y. autorius gana tradiciškai dėsto valstybės ir konstitucinės teisės dalyką, be kitų autorių teorijų, pateikdamas ir savo koncepciją atskirai pagal nagrinėjamus institutus, atsiskleisdamas ne tik kaip mokslinės analizės ir sintezės, bet ir kaip aprašymo meistras. Tačiau M. Römeris išskirtinai moka sudominti, netgi suintriguoti, pateikdamas skaitytojo (studento) teismui prieštaraujančių viena kitai teorijų „aštriasias“ detales, pats preciziškai narplioja prieštaravimų kamuolį ir visiškai nuosekliai prieina prie aiškių ir tvirtų išvadų vienu ar kitu nagrinėjamu klausimu. Tai, kad autorius nepaprastai gerbia ir vertina netgi jam visai svetimas idėjas, rodo jo pastangos kiekvienoje teorijoje atrasti tiesos grūdą ir parinkti jam tinkamą dirvą – kiekvieno seniau pripažinto ar dabar svetur pripažįstamo teisės mąstytojo idėjos buvo tam tikrame kontekste, yra ar gali būti naudingos ir veiksmingos, bet mes patys turime būti atidūs, kūrybiški ir atsargūs, kad neatsitiktų taip, kaip atsitiko su Nyčės mokymu Vokietijoje.

Aptaręs kiekvieno kito autoriaus koncepciją nagrinėjamu klausimu, M. Römeris skyriaus ar poskyrio pabaigoje pateikia bibliografijos sąvadėlį, dar patikslindamas, kokiam leidinyje, straipsnyje būtų galima pasiskaityti apie tai, kas nagrinėta, tarsi siūlydamas įsitikinti savo išdėstytų išvadų teisingumu.

Taigi talentingas pedagogas kaip sumanus vadybininkas lyg ir nepiršdamas nieko, vis dėlto sumaniai įperša savo idėjas, savo mokslinę koncepciją, - ne veltui pažymima, kad nei vienas

kitas anuometinio Teisių fakulteto dėstytojų nedrįso konstitucinės teisės srityje nei iš tolo konkuruoti su M.Römeriu...

Atsivertę bet kurio tomo pradžia, randame labai platų turinį, kadangi autorius atskirų veikalo dalių toms skirsto į dalis, o šias – į skyrius ir poskyrius, pavadinimus dažnai formuluodamas taip, kad susidaro įspūdis, jog tai praėjusio skyriaus paskutinis sakiny ar prasidedančio pirmas. Pavadinimai labai informatyvūs, taikliai fiksuojantys pagrindinę mintį, o kartais ir paties autoriaus vienos ar kitos problemos sprendinio ieškojimus, pavyzdžiui, „Valstybės“ I tomo Įžangos pavadinimai atrodo kaip vientisas tekstas, o pirmųjų skyrių pavadinimai – lyg ginčas paties su savimi: „Termino „tauta“ nepatogumas“; „Terminas „visuomenė“ šiam valstybės elementui apibūdinti netinka“; „Netinka ir terminas liaudis“; „Netinka ir gyventojai“; „Pagaliau ir žmonės netinka“. Toks M. Römerio stiliaus bruožas (savaimė suprantama, būdingas ne tik pavadinimams, o ir visam veikalų ciklo tekstui) lengvai įjungia skaitytoją į polemiką, studentą skatina atsiversti ne vieną gretimų teisei disciplinų vadovėlių ir patikrinti, kaip yra apibrėžiama visuomenė sociologijoje, liaudis, gyventojai – politikos moksluose, o tauta – teisės filosofijoje ar pan. Ne veltui pasirodžius M. Römerio mokslo darbams buvo pabrėžiamas autoriaus pedagoginis talentas.

M. Römeris argumentuoja, kodėl ir kaip aptardamas kurį nors institutą, reiškinių ar atskiras doktrinas, remiasi vienu ar kitu autoriumi, pvz., jis sako: „šiam mano mėginime sukonstruoti klasikinės demokratinės doktrinos sąvokų sistemą aš daugiausia pasinaudosiu atskiromis Esmeino mintimis, iš kurių, mano supratimu, geriausiai toji doktrina aiškėja. Tačiau tos doktrinos konstrukcija, kurią aš čion patiekiu, nėra tiesiog iš Esmeino nurašoma; iš Esmeino aš pasiėmiau jos elementus, bet tuos elementus mano dėstyje sutvarkiau taip, kaip man tai atrodo tiksliausia šios doktrinos idėjai suprasti“ [65 P. 114].

Taigi M. Römeris su stebėtina kantrybe, nuoseklumu ir tolerancija įrodinėja savo nagrinėjamų dalykų prasmę ir svarbą pasitelkdamas praeities mąstytojus, taktiškai juos kritikuodamas, atkreipdamas dėmesį į jų teorijų reikšmę dabarties valstybės ir konstitucinės teisės mokslui, Lietuvos teisinės minties formavimuisi ir rutuliodamas savo paties koncepciją, kurios esmę, kaip jau minėta, sudaro liberalizmo doktrinos ir socialinio solidarumo idėjų sintezė.

2. *Antras skyrius. VALSTYBĖ, JOS ELEMENTAI IR SOCIALINĖ FUNKCIJA EPOCHŲ KAITOS AKIVAIZDOJE*

Žinome, kad Europos valstybių sienos, tokios, kokios yra dabar, galutinai nusistovėjo po Antrojo pasaulinio karo, griuvo buvusios imperijos, kūrėsi naujos valstybės, kurioms reikėjo pasirinkti ar tiesiog atkurti valstybės valdymo formą, nusistovėjo demokratiniai politiniai režimai. Žinoma, šie procesai aktyviai vyko jau po Pirmojo pasaulinio karo visoje Europoje, taip pat ir Lietuvoje. Ne visi čia pasirinktų palyginti teorijų autoriai vienodai skiria vietas savo darbuose valstybės elementų aptarimui. Tai priklauso nuo vieno ar kito autoriaus užsibrėžto tikslo, nuo mokslinės teorijos pobūdžio ir krypties, tačiau A.Esmeinas, A.Dicey, L.Petražyckis, H.Kelsenas vienaip ar kitaip nagrinėja santykius tarp valdžios institucijų ir tautos (visuomenės, liaudies, piliečių), aptaria valstybės suvereniteto ir visuomenės suverenumo klausimus, o tai yra susiję su M. Römerio atskirai analizuojamų valstybės elementų probleminiu lauku. M.Römeriui svarbu atskirai aptarti valstybės elementus, bandant atrasti Lietuvai, kaip jaunai demokratinėi valstybei, priimtinausią valstybės santvarkos (plačiaja prasme) variantą.

2.1. Tauta – „dvasinių ryšių“ saistoma bendruomenė. Trims valstybės sąvokos elementams yra skirti trys pirmieji M. Römerio „Valstybės“ I tomo skyriai. „Valstybės ir jos konstitucinės teisės“ autorius nagrinėja atskirus institutus, pasverdamas juos žinomų ir pripažintų teorijų svarstyklėmis, taigi ir čia nurodydamas, kad būtent klasikinis mokslas apie valstybę skiria šiuos tris elementus. Kaip jau rašyta, M.Römeris, aptardamas I-ąjį elementą – tautą – tarsi polemizuoja pats su savimi, pirmiausia ieškodamas šiam valstybės elementui tinkamiausio pavadinimo.

2.1.1. Tinkamiausios definicijos paieškos. Nenuostabu, kad M. Römeris tiek daug vietos skiria svarstymams, kas yra tauta ir koks terminas geriausiai tinka šiam valstybės elementui. Kaip pažymi D.Held, „tautos iškilo kaip išskirtiniai saviti socialiniai veikėjai tikrai po to, kai devynioliktajame amžiuje pradinės tautos patyrė ekonomines, socialines ir politines permainas“. [32. P. 370]. Lietuva patyrė ypač reikšmingas politines permainas – būtent XIX a. pabaigoje prasidėjęs tautinis atgimimas inspiravo valstybės atsikūrimą. Taigi M.Römerio gyvenamuoju laikotarpiu tautos kaip valstybės elemento apibrėžtis buvo dar pakankamai miglota. Mokslininkas, ieškodamas optimalaus termino varianto bando „pritaikyti“ „visuomenės“, „žmonių“, „gyventojų“ definicijas, kiekvieną iš jų pasverdamas ir atmesdamas. Bene problematiškiausia pasirodo esanti tautos ir visuomenės skirtis: „visuomenė nėra vienypė, ji nesudaro individų masės, joje veikia ne skaičius, ne kiekis, bet kokybinis organizacinis veiksnys. Tuo tarpu tam valstybės elementui, kuriam mes tinkamo termino ieškome, charakteringa ir

tipinga yra kaip tik individų masės vienlypumas, žmonių daugybė, neatsižūrint į jokių tų žmonių socialinius junginius, klasifikuojančius juos sudėtingame socialiniame bendravime – organizuotoje visuomenėje“ [65. P. 2].

Dauguma autorių, kalbėdami apie tautą, pabrėžia šios definicijos dvilypumą. Pavyzdžiui, A.D. Smith įvardija dvi tautos prasmes: „tauta kaip „natūralus“ istorinis vienetas ir tauta kaip istoriškai konkretus ir politinis tikslas arba idealas“ [72. P. 212].

M. Römeris pasirenka dvigubą terminą „*Tauta – populus*“ ir „*tauta – natio*“, paaiškindamas, kad pirmasis pavadinimas bus vartojamas turint omeny tam tikrą valstybės elementą, o antrasis – turint omeny tautinį socialinį junginį. *Tauta – populus* M. Römeriui sutampa su valstybe, kaip jos būtinas ir esminis elementas: pažymėdamas, kad „*tauta – populus* – grynai kiekybinė individų daugybė ar masė“, autorius konstruoja tokį galutinį apibrėžimą: „tai yra tokia kiekybinė žmonių – individų daugybė, kuri nėra aprėžta nė tam tikru individų skaičiumi nė kuriomis nors kokybinėmis tų žmonių žymėmis, ypač gi socialinėmis jų kvalifikacijomis“ [65. P. 8]. Toliau termino pasirinkimo prasmę dar labiau paryškina 8 ir 9 poskyrių pavadinimai: „Toji kiekybinė individų daugybė ar masė yra tęstinė“ ir „Vienintelė kokybinė tautos esmės žymė – jos žmonių ryšis su tam tikra teritorija“. Nuo filosofinio diskurso apie tautos – visuomenės – žmonių – liaudies ir tautos – *populus* sąsajas ir atsajas M. Römeris 10 poskyryje „Ryšio su teritorija konstrukcija“ apibūdina pilietybę, jos rūšis ir bruožus, įvardydamas santykį su trečiuoju valstybės elementu – valdžia, apibrėždamas, kad „tęstinė teritorinė žmonių daugybė sudarys valstybinę tautą – populium tik tada, kada ji tame teritorijos plote bus jungiama vienos, visai tai teritorijai bendros viešpataujančios valdžios valstybės funkcijai vykdyti“, be to, „kalbėdami apie tautą, kaip valstybės elementą, mes iš tikrųjų turime galvoje ne pačius žmones, apie kuriuos buvome kalbėję, bet tikrai tų žmonių tam tikrus veiksmus, būtent tuos jų darbus, kuriais jų yra vykdoma socialinė funkcija“ [65 P. 13]. Kaip taikliai apibendrina O. Ruželytė, „būdama socialinės integracijos ir diferenciacijos kategorija, tauta kartu su daugybe kitų socialinių junginių sudaro visuomenę“ [68. P. 128]. D.Held pažymi, kad „tautai susiformuoti būtinas bendravimas tarp visuomenės klasių“ [32 P. 371]. Būtent toks bendravimas užtikrina ir įprasmina valstybingumą arba paskatina jį atkurti ir įtvirtinti. Lietuvoje XIX a. tautinis atgimimas kilo „iš apačių“, pažadindamas ir lenkakalbių bajorų sąmonę, šiandien Ukrainoje vykstanti „oranžinė“ revoliucija suvienija liaudį ir oligarchus,- žinoma, neilgam,- bet tokie lemiami, suvienijantys visuomenės sluoksnius momentai pakelia tautos ir valstybės egzistenciją į aukštesnį lygmenį.

„Konstitucinėje teisėje vartojama „tautos“ sąvoka, apibūdinanti žmonių, susietų ir materialiaisiais, ir dvasiniais ryšiais, bendrija, kurios narius saisto ne tik priklausymas vienai politinei struktūrai – valstybei, bet ir sąmoningas noras gyventi kartu“ [17. P. 486]. Būtent

„dvasiniai ryšiai“ yra etninės tautos bruožas, kuriuo ši etninė tauta sunkiai rišasi su kitomis tautomis.

2.1.2. *Tauta – kultūrinis psichologinis darinys.* Nacionalinės tautos branduolys – pirminė etninė grupė, turinti tam tikrų vietos įpročių ir liaudies kultūros elementų. „Nacionalinė tauta yra kaip kultūrinis psichologinis darinys, veikiamas daugybės veiksnių, kurių reikšmė, svarba, poveikis įvairiose vietose yra skirtingi ir priklauso nuo socialinio bendravimo sąlygų, vietos ir laiko aplinkybių“, - teigia O.Ryželytė [68. P. 129].

Taigi M.Römerio nuosekliai išdėstyta pozicija dėl tautos, kaip sąveikaujančios ir įvairialypiais ryšiais susijusios tam tikros bendruomenės, visiškai atspindi ir šiuolaikinėje konstitucinėje teisėje įvardijamą ir aiškinamą tautos sampratą, todėl kažin ar sutiktume su H.Kelsenu, teigusiu, kad „Individų, iš kurių susideda valstybės gyventojai, vienovę rodo tik ta aplinkybė, kad šiems individams galioja ta pati teisinė tvarka“ [40. P. 236]. M.Römerio požiūriu, teisinę tvarką nustato pati pilietinė visuomenė, o Kelseno įvardijamos teisinės tvarkos kūrėja gali būti traktuojama kaip valdžia, kurianti taisykles pažaboti šią pilietinę visuomenę (bent taip buvo bandoma aiškinti Kelseno grynosios teisės teorijos postulatus).

Nacionalinė tauta M.Römerio teorijoje tampa pilietinės visuomenės pagrindu, svarbiausiuoju socialiniu junginiu, - tauta *populus* – sutampantis su valstybe jos būtinas ir esminis elementas įprasmina nacionalinės tautos būtį laike ir erdvėje. Tęstinė tauta – tai laike ir erdvėje susikoncentravusi bendram tikslui žmonių bendrija, kurios išlikimo pagrindas yra toks ryšys, leidžiantis tautai išlikti ir puoselėti valstybingumo idėją net ir netekus savo teritorijos. Neatsitiktinai Kelsenas, kuris tautos gyvavimo ir išlikimo nesieja su jos dvasine patirtimi, su „gyvosios kartos“ savojo paveldo suvokimu, laiko dimensiją sieja ne su tauta, kaip valstybės elementu, o su teritorija: „tradicinė valstybės teorija nepaiso tos aplinkybės, kad valstybė egzistuoja ne tik erdvėje, bet ir laike, kad laikas laikytinas tokiu pat valstybės elementu, kaip ir erdvė, kad laikas valstybės būtį riboja taip pat, kaip ir erdvė, nes valstybės atsiranda ir išnyskta. Kaip valstybės egzistavimas erdvėje yra erdvinė galiojimo sritis, lygiai taip pat ir valstybės egzistavimas laike yra temporalinė nacionalinės teisinės tvarkos galiojimo sritis“ (Kelsenas, p. 236).

M. Römeris neapsiriboja nustatydamas *tautos – populus* ir *tautos – natio* ribas, jis toliau „Valstybės“ I tome aptaria tautos suverenumą, remdamasis žymiausiomis konstitucinės teisės doktrinomis. Čia mums pravartu įsitikinti, kaip mokslininkas aiškina tautos suverenumą, jo prielaidas ir ribas remdamasis A.Esmeinu, kurį jis vadino „tikruoju demokratijos menininku konstitucinės teisės srity“ [67. P. VII] bei „tikruoju klasikinės mokyklos epigonu“ [65. P. 113].

„Konstitucinės teisės principuose“ A.Esmeinas iš pradžių tautą aptaria integruotai su valstybės sąvoka, įvardydamas ją kaip teisinį tautos įsmeninimą, kuris yra viešosios galios

subjektas ir pagrindas. „Teisės atžvilgiu tauta susidaro tada, kai žmonių bendruomenėje yra viena galia aukštesnė už atskiras individų valias“ [24. P.1].

Įdomu, kad šis tyrėjas taip pat pabrėžia, jog „Valstybė yra teisinis tėvynės sąvokos išreiškimas, joje yra suglaustos visos teisės ir pareigos, susijusios su tėvyne, be valstybės nebūtų galima sudaryti tiesioginių ir aiškių santykių tarp piliečių ir tėvynės, išskyrus absoliutinę monarchiją, kur tėvynė lyg įsikūnija valdovo asmenyje ir su juo sutampa“ [24. P. 2].

Toliau šis mokslininkas tautą aptaria kalbėdamas apie naujausias jo gyvenamojo laikotarpio sociologijos idėjas, apibūdindamas valstybę kaip junginį, kuris savo svarbiais bruožais skiriasi nuo kitų žmonių grupių. Taigi vienas iš tų elementų yra „tauta, kuri yra gamtos ir istorijos padarinys“ [24. P. 47]. Jam tauta taip pat yra visų pirma pilietinė tauta, kurios tapimas tokios kokybės dariniu yra kildintinas iš socialinių grupių sambūvio: „Be abejo, tauta yra atsiradusi iš ankstybesnių elementų, o dažnai iš senesnių grupių buvusių ligi tol nepriklausomų. Bet sudarant tautinį vienetą, visos tos dalys yra ištirpusios viename dideliame kūne, jeigu valstybė yra unitarinė, arba, bent, jeigu tauta yra pasirinkusi federacijos formą, tos dalys yra susijungusios ir pripažinusios aukštesnę už save galią“ [24. P. 47].

Aiškindamas ir aiškindamasis klasikinės demokratinės doktrinos ir konkrečiai savo mokytojo A. Esmeino idėjas, M. Römeris gilinasi į santykį tarp tęstinės tautos, jos gyvosios kartos, teisinės tautos ir anoniminės daugumos. Apie A. Esmeino doktriną jis rašo: „klasikinės doktrinos konstrukcijai reprezentacinė funkcionalinė kolektyvų – tęstinės tautos, jos gyvosios kartos, teisinės tautos ir anoniminės daugumos – socialinė grandinė sudaro tikrąjį esminį jos skeletą nors tų tarpinių kolektyvų – gyvosios kartos, teisinės tautos ir anoniminės daugumos konstrukcija lieka griežtai individualistinė“ [65. P. 122].

Nagrinėdamas tautos sampratą klasikiniame demokratinėje doktrinoje M. Römeris toliau gilinasi į tuos tautos egzistencijos demokratinėje visuomenėje momentus, kurie taip pat būtini įtvirtinti konstitucijoje ir konstitucinėje teisėje, pavyzdžiui, į tautos valią rinkti valdžią arba balsavimo teisę, aptardamas ne tik istorinę šios teisės sampratą, bet ir naujųjų politinių srovių ideologijos atžvilgiu, t. y. socialinės funkcijos ir kvalifikacijų principą dešiniajame ir kairiajame demokratijos sparne. M. Römeris neapsieina be analogijų tarp Prancūzų revoliucijos buržuazinio sparno ir Rusijos revoliucijos ideologijos, ruošusios dirvą, anot jo, „anarchinei visuomenei“. Autorius pažymi, kad Rusijos „kairieji eserai“ yra giminingi tarpukario Lietuvos padangėje atsiradusiems kairiesiems ar revoliuciniams liaudininkams („aušrininkams“). Remdamasis A. Esmeino raštuose cituojamais žinomų veikėjų pasisakymais ir kairiaja spauda, M. Römeris daro išvadą, kad „kai griežtoji buržuazinė reprezentacinės demokratijos socialinė srovė linksta pavesti teisinį tautos reprezentavimo titulą turto žmonėms (turto cenzas, turto kvalifikacijos), tai griežtoji socialistinė tos demokratijos srovė linksta tai pavesti darbo žmonėms (neturto cenzas)“ [65. P.

132]. Reikėtų pažymėti, kad balsavimo (rinkimų) teisę Sovietų Sąjungoje M. Römeris plačiai analizavo kituose savo darbuose, skirtuose Sovietų Sąjungos konstitucijai ir konstitucinei sistemai aptarti. „M. Römeris pažymėjo, - rašo M. Maksimaitis [52. P. 209],- kad visa sovietinė valdžios organų sistema – nuo Sąjungos aukščiausiosios tarybos iki žemiausiojo vietos vieneto organo – remiasi masiniais rinkimais, todėl konstitucijoje rinkimų tvarkai teikiama didelė reikšmė“. M. Römeris puikiai atskleidžia sovietinės sistemos iškreiptas pastangas pasisavinti demokratijos visuotinumą principą, kuri teisėtai įtvirtino Vakarų doktrinos, o viena iš jų – subjektyvinės teisės srovė, skelbianti visuotinio ir lygaus balsavimo principą. Taigi išnagrinėjęs visuotinį ir lygų balsavimą, kaip demokratinės lygybės arba teisės į lygybę išdavą, M. Römeris padaro svarbią išvadą apie teisinės tautos vietą ir galią demokratinėje valstybėje: „ši subjektyvinė balsavimo teisė šiomis pažiūromis sudaranti ne teisę į balsavimo išdavą, į pačią tautos valią, bet subjektyvinę teisę dalyvauti tautos valios reiškimo funkcijoje, teisę veikti daugumos sudarymo procesą, kaip didžiausios demokratinės teisės į lygybę elementas. Tos teisės ekspozitūra – visuotinio ir lygaus balsavimo principas. O tai reiškia, kad einant šios srovės mokslu – teisinė tauta turinti sutapti su pačia gyvąja piliečių karta“ [65. P. 134]. Įvertindamas abi klasikinės demokratijos sroves – „jaunąją“ ir senąją“ M. Römeris jas pavadina „1789 m. demokratija“ ir „visuotinio balsavimo demokratija“. Mokslininko įvardytus antrosios srovės tautos tikruosius reprezentantus, t. y. „darbo žmonių (plačiąja prasme) skaitlingus sluoksnius, kurie moderninėje kapitalistinėje socialinėje santvarkoje sudaro smulkiają buržuaziją, ūkininkiją (valstiečius), įvairias pereinamąsias socialines klases ir proletariatą“ [65. P. 135] galime pavadinti viduriniąja klase, kuri XXI amžiaus demokratinės visuomenės suvokimo prasme yra ta tautos (visuomenės) dalis, kurios gyvenimo lygis esti lakmuso popierėlis valstybės demokratijos ir jos gerovės išsivystymo lygiui nustatyti.

Socialinės gerovės valstybė Vakarų pasaulyje, kaip žinome, susiformavo natūralios evoliucijos keliu, palaipsniui individui tampant sąmoningos visuomenės nariu, visuomenės, kurioje kiekvienas pagal savo galimybes atskingas už kiekvieną. P. Leonas manė, kad „visuomenė sukelia visiško vienumo mintį, mintį, kad visuma yra susidariusi iš susijungusių būtybių; ji pati supranta, kad ji jau pati yra pasiekusi tam tikro išsilavinimo laipsnio.<...> Kad būtų visuomenė, nereikia, kad jos nariai visais čia nurodytais atžvilgiais būtų visai artimi, bet reikia, kad jie nesijaustų visai svetimi vieni kitiems“ [44. P. 33]. M. Römeris individų vienlypumą pabrėžia kaip tautos bruožą [65 P. 2], o visuomenę plačiąja prasme apibrėžia ne kaip žmonių masę, o kaip procesą – socialinį bendravimą [66. P. 74]. Taigi M. Römerio koncepcijoje visuomenės ir tautos skirtis yra gana aiški.

Pilietinės tautos, apjungiančios teritorijos ir valdžios elementus, sampratos formulavimas – ryškus posūkis tarpukario Lietuvos teisės teorijos ir konstitucionalizmo

doktrinoje, aktualus ir šiandien, kalbant apie pilietinės tautos dalyvavimą ir atsakomybę kuriant demokratinę visuomenę ir valstybę. M. Römerio mokymas apie tautą – pamatas pilietiškumo ugdymui, suvokimui, kad būtent tauta yra suvereniteto savininkė.

2.2. Teritorija – „tarnybinis“ elementas socialinei valstybės funkcijai ir valstybės valdžiai įgyvendinti. Būtent apibrėžtoje valstybės teritorijoje ir dėl teritorijos verda kovos dėl valdžios, - dėl teritorijos (derlingų žemių, žemių, esančių šalia jūros, žemės gelmių turtų) vyksta ir karai tarp valstybių. Visas pasaulio vyksmas yra sukonstruotas laike ir erdvėje,- tęstinė tauta gyvajai kartai perduoda vertybes, kurios daugeliu atvejų yra susijusios su gimtąja žeme, kuri pasižymi ne vien derlumu, o ir tuo, kad esti „konstruktyvinis valstybės elementas, kuris turi tos pačios reikšmės bet kuriai valstybei, neatsižvelgiant į tam tikrojo žemės ploto ypatybes“ [65. P. 14]. 1992 m. Konstitucijos preambulėje teritorija vadinama „tėvų ir protėvių žeme“ [1].

2.2.1. Valstybė – vientisas teritorinis socialinis junginys. „Valstybės“ II tome M.Riomeris valstybę apibūdina būtent taip: „Valstybė <...> yra iš esmės teritorinis socialinis junginys. Jos socialinę funkciją galų gale išsprendžia socialinių junginių santykiavimas jos teritorijoje“ [65. P. 223]. Turėti „savo“ teritoriją, ja vienaip ar kitaip „apsitverti“ ir „atsitverti“ reiškia žmogaus, kaip socialinės būtybės, savisaugos užtikrinimo galimybę ir būdą. Kadangi nacionalinės tautos branduoliu M.Römeris laiko pirminę etninę grupę ar kelias giminingas etnines grupes, tarp kurių yra viena dominuojanti, kuri apjungia kitas grupes ir tampa tautiniu centru, savaime suprantama, kad „centras“ negali tęstis iki begalybės, nes etninė grupė, jungiama tam tikrų hierarchizuotų socialinių santykių, turi būti suvaldoma tam tikroje erdvėje. M.Römeris, įvardydamas nacionalinės tautos teritorijos ir valstybės elemento - teritorijos skirtumus, konstatuoja, kad „vis dėl to šis nacionalinis tautos ryšis su teritorija, kad ir skirtingas nuo teritorinio valstybės pobūdžio, žymiai palengvina tautai jos veikimą, valstybės atžvilgiu, ir gali šiam veikimui suteikti ypatingos formos ir krypties“ [66. P. 224].

Įdomi yra A. D. Smith mintis, kad „vientisumas yra esminis elementas: kuo kompaktiškesnė ir labiau fiziškai apsaugota pasirinktoji teritorija, tuo geriau, ir tai liudija Šveicarijos, Islandijos ir Andų saugomos Čilės pavyzdžiai. Tačiau vientisumo idėja turi dar ir socialinį aspektą: teritorija, kaip saugi vieta, pripažinta oazė, padeda vykdyti „tautiškumo“ ryšių kūrimo ar stiprinimo socialinį eksperimentą“ [72. P. 70]. M.Römeriui taip pat rūpėjo teritorijos reikšmė valstybės teritorijos socialinei funkcijai įgyvendinti.

2001 m. Lietuvos konstitucinės teisės vadovėlyje remiamasi dviem M.Römerio pamatinėmis tezėmis, nusakančios teritorijos reikšmingumą valstybei: „a) valstybė yra reikalinga tam tikro žemės ploto; b) tam tikrame aprėžtame žemės plote, kuriame yra įsisteigusi ir kuriame veikia valstybė, negali būti įkurta ir negali veikti jokia kita valstybė“ [65. P. 14].

K.Ivanauskaitė lakoniškai ir taikliai apibendrina, kad „mokslinius darbus, kuriuose gvildenami teritorijos reikšmės valstybingumui klausimai, galima suskirstyti į dvi grupes: pritariančius, jog teritorija yra valstybės sudėties elementas, bei oponentų, teigiančių priešingai. Prie pirmųjų grupės galime priskirti <...> prof. M.Römerį, A.Esmeiną, teigusį, jog valstybė apima tam tikrą teritoriją ir kartu - ar jie to nori ar nenori – ji laiko savo glėby visus toje teritorijoje įsikūrusius žmones, bei vokiečių G.Jelineką, rašiusį, jog teisinė teritorijos reikšmė yra dvejopa: neigiamai ji reiškiasi tuo, kad visi teritorijoje esantieji asmenys turi klausyti valstybės. Jų oponentas lenkas L. Petrażyckis teritorijos valstybei nereikalauja. O anglas L.Duguit teigia, jog teritorija nėra elementas, būtinas valstybei sudaryti“ [33. P. 289].

2.2.2. *Teritorija - konsoliduojantis ir ugdantis pilietiškumą veiksnys.* Taigi kaip ir kodėl taip, o ne kitaip M.Römeris kalba apie teritoriją? Tarpukario Lietuva gyvavo tarp dviejų – Rytuose ir Vakaruose kurstomų ugnių, maža to, tarsi paukščiui sparnai jai buvo iš abiejų pusių atplėšti labai svarbūs (teritorijos su istorine sostine Vilniumi ir Klaipėdos krašto su uostu ir prieigomis prie Baltijos jūros) istorinių žemių – teritorijos plotai, kurie atgauti, kaip žinia, pakankamai skausmingai ir galiausiai su pačiomis liūdniausiomis pasekmėmis, t. y. vėl prarandant teritoriją. M.Römeris apie valstybės teritoriją, jos reikšmę valstybingumui kalba pirmiausia išryškindamas „žemės ploto patarnavimą socialinei valstybės funkcijai“, o vėliau – teritorijos patarnavimą „imperiumui“, apibrėždamas ją kaip „imperiumui vykdyti ir didžiausiam jo griežtumui išplėsti priemonę“ [65. P. 30]. Mokslininkas pirmiausia nagrinėja teritorijos funkciją *tautos populi* atžvilgiu, įvardydamas, kad teritorija yra „objektyvinė tautos konstrukcijos žymė“, pabrėždamas, kad šiaip jau socialinių junginių narių požymis yra subjektyvinis.

M.Römerio nuomone, „juo aukščiau nacionalinė tauta yra pakilusi, juo aukštesnio kūrybinio ir organizacinio laipsnio ji yra pasiekusi, juo labiau dalyvavimo toje tautoje kriteriumas keičiasi: objektyvinės žymės pakeičiamos subjektyvinėmis“ [65. P. 16]. Kadangi valstybės valdžia neatskirama nuo viešpatavimo sąvokos, tai „teritorijos patarnavimai ir jų svarba valstybės valdžiai yra tiek ryškūs, kad pats valstybės valdančiųjų imperiumas tikrai gali būti apibūdintas kaip teritorinis imperiumas (teritorinė įsakymų galia)“ [65. P. 31].

Be to, M.Römeris kalba ir apie svetimšalių teisinę padėtį valstybės teritorijoje bei valstybės piliečių teises, išvykus iš savo teritorijos. Anot jo, „valstybė sudaro lyg dvejopą socialinį junginį: vieną – platesnį, bet ir palaidesnį į kurį patenka visi žmonės teritorijoje, bet tikrai tol, kol jie teritorijoje yra, ir kitą, siauresnį, bei tikslesnį, nustatomą kad ir teritoriniu kvalifikuotu kriterijumi, bet suponuojantį ir gaminantį ypatingą socialinio solidarumo padarinį, kuris, kad ir teritoriniu cementu konstruojamas, neišnyksta savo nariuose jiems nuo teritorijos atsiskiriant“ [65. P. 33]. Taigi M.Römeris, išnagrinėjęs teritorijos ir tautos bei teritorijos ir

valdžios ryšį, prieina dėsningą išvadą, „kad konstruktyvinis valstybiniam junginiui tiek jos tautos, tiek jo valdžios atžvilgiu teritorijos vaidmuo iš tikrųjų yra tiek ryškus, kad valstybė galima pavadinti teritoriniu socialiniu junginiu“ [65. P. 35]. Neatsitiktinai M.Römeris prie teritorijos sampratos grįžta II-oje „Valstybės“ dalyje, nagrinėdamas visuomenės valstybėje problemas ir konkrečiai – aptardamas nacionalizmą, kurį jis skiria į dvi grupes: kaip teritorinių ar valstybinių nacionalinių tautų, turinčių aiškų savo teritorinį gyvenamąjį centrą ir teritoriškai išsisklaidžiusių tautų ar tautinių grupių, sudarančių jų gyvenamojoje teritorijoje tautines mažumas, nacionalizmą. „Nacionalinė valstybė yra ne tikrai todėl, kad ji socialinėje tikrinybėje atsirado, kad tam tikros socialinės jėgos pajėgė ją įkurti ir išlaikyti, bet todėl, kad ji tautos įgimtosios teisės imperatyvu turinti būti, vadinasi – kad kitos tautos turinčios pareigos jos įsikūrimą kentėti ir šiam teisės reiškiniui nekliudyti“ [66. P. 225].

2.2.3. Nepriklausomybės ir šalies teritorijos vientisumo užtikrinimas ir gynimas - viena iš pagrindinių valstybės funkcijų. M.Römeris neapsieina be tų autorių, kurie neigia teritoriją kaip valstybės elementą – L.Duguit ir L.Petražyckio kritikos, tačiau ir jų doktrinose neatranda, kas iš tiesų būtų tikras teritorijos paneigimas. Petražyckis kalba apie klajojančias tautas, kurios „kad ir keisdamos savo buvimo vietą, kunigaikščių, chanų vadovaujamos ir valdomos, kitoms žymėms esant, turi būti įjungiamos į valstybės kategoriją“ [84. P. 211-213]. M.Römeris teigia, kad „konstruktyvinių teritorijos patarnavimų pagrindo – fizinio žemės ploto – visiškai pastovumas valstybei nėra būtinas. Bet kad valstybinis junginys galėtų likti be jokios teritorijos – to aš neįmanau, nes tada suirtų tiek tauta – populius, tiek valdžia, o tuo pačiu ir valstybės nebūtų buvę“ [65. P. 38]. Čia galėtume nebent pridurti, kad tautų, netgi išsibarsčiusių po pasaulį, noras įtvirtinti savo valstybingumą yra susijęs būtent su teritoriniu įsitvirtinimu – taip buvo žydų ir Izraelio valstybės atveju. Tačiau tokia tauta kaip tik turi turėti labai stiprią istorinę atmintį, žinojimą, ką reiškia gyventi savo teritorijoje, nes teritorija valstybei atstoja namus – tai ramybės garantas, suteikiantis galimybę tautai realizuoti save erdvėje. Kitaip yra čigonų atveju – bet tai tautos, neprisimenančios ar nenorinčios prisiminti savo šaknų – teritorinės kilmės – problema. Tokios tautos, neturinčios savo teritorijos ir valdžios, nors ir saugančios archajiškas kultūros tradicijas, neišvengiamai laukia socialinė degradacija – deja, tai tenka pripažinti. Kitas pastebimas nukrypimo valstybės santykyje su teritorija momentas – manymas, kad didelės teritorijos turėjimas užglaistys kai kuriuos valstybės kompleksus – kad ir nesugebėjimo ūkiškai tvarkytis mažesnėje erdvėje, nesikėsinant į gretimų valstybių teritorijas (paprastai tai susiję su noru pasisavinti gamtinius išteklius, turėti patogesnę priėjimą prie jūros) – tai gali būti Rusijos pavyzdys. Demokratinės valstybės, taip pat ir Lietuva, nepriklausomybės ir šalies teritorijos vientisumo užtikrinimą ir gynimą laiko viena iš pagrindinių valstybės funkcijų. Todėl LR Konstitucijos 10 str. 2 d. nustatyta, kad valstybės sienos gali būti keičiamos tik Lietuvos

Respublikos tarptautine sutartimi, kai ją ratifikuoja 4/5 visų Seimo narių, o 138 str. 1 d. 1 p. nustatyta, kad Seimas ratifikuoja ar denonsuoja Lietuvos Respublikos sutartis dėl Lietuvos Respublikos valstybės sienos pakeitimo. „Valstybės siena apibrėžia teritoriją, kurioje valstybė vykdo aukščiausią suverenią galią <...>. Kadangi šalies teritorijos vientisumas sietinas su valstybės suverenitetu, tarptautinę sutartį, kuria yra keičiamos valstybės sienos, turi ratifikuoti ne mažiau kaip 4/5 visų Seimo narių“ [17. P. 490]. Kaip žinome, Lietuvos valstybė sienos apsaugos santykius reguliuoja ir 2000 m. gegužės 19 d. Valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas. Jungtinių Tautų Įstatų antro straipsnio pirmas punktas įtvirtina pamatines valstybių suverenas teises į vidaus vandenį ir teritorinę jūrą, taip pat į oro erdvę virš jų teritorijos.

Manyčiau, kad M.Römerio teritorijos, kaip valstybės elemento, išsami analizė, davė tvirtą pamatą šiandieniniam teritorijos reikšmės suvokimui ir jos traktuotei konstitucinės teisės doktrinoje ir įstatymuose.

M.Römeris analizuoja daugelį su valstybės teritorija susijusių dalykų, kurie įtvirtinami ir reguliuojami ne tik konstitucinės, bet ir tarptautinės teisės normų: teritorinės jūros, kontinentinio šelfo, teritorijos laivuose ir orlaiviuose nustatymo, eksteritorialumo klausimai – visa tai yra aptariama, nurodant dar autoriaus gyvenamui laikotarpiu neišspręstas teisinio reglamentavimo ir kt. problemas.

M.Römeris pateikia teritorijos reikšmės moderniam mokslui įvertinimo pavyzdžius – plačiai cituoja jam priimtinius ir patvirtinančius jo teiginius Esmeino, Jelineko ir Hauriou valstybės teritorijos analizės momentus, kai kuriais atvejais ir kritikuodamas jų pažiūras, tačiau akcentuodamas, kad visi žymiausi autoriaus amžininkai teritoriją laiko išskirtinai svarbiu valstybės elementu, kuris būdamas harmoningame santykiyje su valstybės valdžia ir tauta (gyventojais) užtikrina valstybės gerovės kūrimą. Čia verta pacituoti M.Römerio pateikiamas Hauriou mintis: „Politinė valdžia, kuri palyti žmones tik tiek, kiek jie yra tam tikros teritorijos gyventojai, kuri jiems šiaip palieka žemės nuosavybę ir kuri išplečia savo galią tik tai tų bendrųjų reikalų atžvilgiu, kurie visiems gyventojams yra bendri,- šitokia valdžia žmonėms palieka didžiausią galimą laisvę ir kartu taiko jiems didžiausią lygybę. Nesirūpindama gamyba, ji ekonominei laisvei nusistovėti leidžia; pralobusi taja laisve – tauta gali plėsti mokslą ir meną, o civilizacijos klestėjimas, kurį lydi turtų augimas, leidžia jai politinę laisvę pasiekti“ [65. P. 53].

2.3. Teisė ir valstybės valdžia: teisinės valstybės kūrimosi prielaidos ir galimybės.

Kokia teisė turėtų būti, kad valstybė eitų pažangos keliu, kita vertus – kokia turi būti valstybė, kad galėtų kurti teisę, kuri atitiktų ne tik valstybės valdžios, bet ir pilietinės visuomenės poreikius? Taigi tiek teisės teorijoje, tiek konstitucinėje teisėje teisės ir valstybės santykio problema visuomet yra aktuali. O. Ruželytė pažymi, kad „Valstybės pirmajame tome M.Römeris išdėsto savo požiūrį į teisės ir valstybės santykio problemą, kuri visada domina teisės teoretikus.

Ar teisė yra valstybės valdžios monopolis, ar valstybės nustatomos teisės normos turi gilesnes šaknis, nepriklausomas nuo valstybės valdžios? M. Römeris laikosi pastarojo požiūrio ir šias teisės šaknis, kurios maitina pačią pozityvinę valstybės teisę, vadina natūraline teise. Natūralinės teisės moksle jis skiria Dievo įsakytosios teisės doktriną, prigimtinių teisės doktriną ir socialinės ar visuomeninės teisės doktriną. Pastarąją jis laiko tikru natūralinės teisės renesansu.“ [51. P. XLIV].

Kaip tik todėl, kad M.Römeriui rūpi santykis tarp teisės ir valstybės valdžios, šią problemą jis analizuoja apžvelgdamas įvairias valstybės valdžios doktrinas, daugiausia dėmesio skirdamas pagrindinėms demokratinės valdžios teorijoms: prademokratinei visuomeninės sutarties ir bendrosios valios doktrinai, Didžiosios Prancūzijos revoliucijos klasikinei demokratinėi, arba reprezentacinės demokratijos, doktrinai, visuotinio ir lygaus balsavimo demokratijos doktrinai. Nagrinėjant tai, *kaip* M.Römeris analizuoja valstybės valdžios doktrinas, daugiausia dėmesio bus skiriama kai kuriems plačiau „Valstybės“ autoriaus aptariamais aspektams, ypač aktualiems ir šiandienos valstybės ir jos konstitucinės teisės raidai ar teisės teorijai: valstybės ir teisės santykio problemai ir viešosios nuomonės viešpatavimo idėjai.

Tačiau pirmiausia verta atkreipti dėmesį, kaip M. Römeris nagrinėja atskiras doktrinas ir kaip jose atrandamos tiesos, neatitinkančios tikrovės apraiškos ir prieštaravimai pasitarnauja autoriaus originalios teorijos kūrimui.

2.3.1. Piliečio ir žmogaus teisių ir laisvių skirties svarba visuomeninės sutarties doktrinoje. Visuomeninės sutarties doktriną M. Römeris vadina įgimtų subjektyvinių teisių filosofinės mokyklos tikslinė šaka. „Jeigu mokslo srity ji kitų tobulesnių doktrinų yra nugalėta, tai politinėje srity jos sąvokos dar nėra nustojusios veikusios; bet ypatingai svarbus yra jos istorinis vaidmuo ir jos nepaprasti nuopelnai valstybei, kurios esmę tačiau ji klaidingai interpretavo“. [65. P. 57]. Iškeldamas Rousseau, kaip šios doktrinos kūrėją, M. Römeris teigia, jog jo „idėjos XVIII amžiuje buvo priimamos, kaip apreikštoji tiesa, kaip *sui generis* naujoji žmonijos evangelija“. [65. P. 58]. Pabrėždamas Rousseau raštų prieštaravimus mokslininkas vis dėlto įrodo, kodėl ši doktrina buvo tokia reikšminga. Anot Rousseau, subjektyvinių teisių negalima prarasti, nes tai esąs pačios žmogaus esmės elementas. Dėl naudojimosi tomis laisvėmis žmonės susitaria ir sutartimi valdo tą naudojamąsi, nustatydami tam tikras normas, taisykles, žodžiu, įstatymus. „Visuomenės sutartimi žmonės perėję iš laukinės egoistinės gamtinės būklės į taip vadinamą socialinę būklę, kuri iš tikrųjų ir esanti valstybė“ [65. P. p. 67]. Būtent dėl prigimtinių teisių turėjimo žmonės valstybėje yra lygūs. „Todėl Rosseau, - pabrėžia M. Römeris,- yra griežtas vadinamosios tiesioginės demokratijos – tiesioginio piliečių valdymo (o iš tikrųjų valdymosi) šalininkas. <...>Valstybės valdymas, kuris iš tikrųjų esąs piliečių

visumos valdymasis, - gališ vykti arba betarpiškai arba per priklausomus agentus, kontroliuojamus bendrosios valios“ [65. P. 69].

M. Römeris, be kita ko, analizuoja ir Rousseau veikalą, kuriame išdėstyti patarimai Lenkams Lenkijos valstybei išsaugoti, taip pat atskleisdamas žymiojo mąstytojo teorijos prieštaravimus. „Jau pats „tautinių institucijų“ išlaikymo svarbos pabrėžimas, kaip sąlygos tautai išlaikyti ir savo valstybės bent principui išsaugoti, kad ji, net būdama pavergta, galėtų atgimti išlikusių piliečių širdyse ir net svetimų valstybių – grobikių viduriuose gyva, rodo, kad konkrečiam klausimui kylant Rousseau kuriam nors racionalistiniam šablonui socialinės valstybės tikrėnybės neaukoja“ [65. P. 61]. Tačiau toliau M. Römeris ironiškai komentuoja, kad skatindamas lenkų bajorus suderinti valstybės ir gamtos įstatymus, ragindamas juos būti „pirmiausia žmonėmis“, Rousseau daro žingsnį atgal, perspėdamas neskubėti su reformomis, pirma „auklėti vergus“, padaryti juos vertus laisvės.

Nors profesorius pažymi, jog Rousseau dėl pasitenkinimo vien daugumos pritarimo ir mažumos teisių užgavimu, renkant valstybės valdžią, „yra šalininkas imperiumo, dargi griežčiausio, turinčio savy visas absoliutizmo žymes <...> ir skiriasi nuo Locko, konstravusio demokratinę valdžią pasipriešinimo ir sukilimo teise“ [65. P. 74], visgi niekas taip aiškiai neatskyrė piliečio teisių nuo apskritai žmogaus teisių ir laisvių. Anot G.H.Sabine ir T.L.Thorson, „Tokios individų teisės kaip laisvė, lygybė ir nuosavybė, kurias prigimtinė teisė priskyre patiems žmonėms, iš tikrųjų yra piliečių teisės. Žmonės tampa lygūs, kaip sako Rousseau, „remiantis susitarimu ir teise, o ne todėl, kaip sakė Hobbes‘as, kad jų fizinė jėga yra iš esmės lygi“ [70. P. 596].

M. Römeris nurodo kaip vieną iš didžiausių visuomeninės sutarties doktrinos ribotumų jos neigimą „bet kurio socialinio tarpo tarp žmogaus – individo ir valstybės“, įvardydamas, kad visuomenė skirstosi socialiniais junginiais ir yra organizuota, o ne vienodų vienas nuo kito nepriklausančių individų suma.

Po Prancūzų 1789 m. revoliucijos ir Amerikos Nepriklausomybės karo žmogaus ir piliečio teisės ir laisvės daug kartų įtvirtintos ir įstatymiškai įformintos įvairių šalių deklaracijose bei konstitucijose, taip pat ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ straipsniuose. Tačiau iki šiol, kaip ir anksčiau, yra susiduriama su amžina prigimtinės ir pozityviosios teisės priešara, nes niekuomet nebus tobulai demokratiškos visuomenės, kur absoliučiai visi būtų pasiruošę atlikti pareigas, kad įgytų teises, o ne pasinaudoti svetimomis teisėmis, apeiti pareigas ar pan. Vis dėlto akivaizdu, kad labiau demokratiškose šalyse šis klausimas nėra toks aktualus. „Bendruomenėje žmonės pirmiausia įgyja pilietinę laisvę, kuri yra moralinė teisė, o ne tik „prigimtinė laisvė“, kurią, metaforiškai kalbant, galima prisikirti vienišam gyvūnui“. [70. P. 596]. M. Römerio teigimu, „kaip valstybė, taip ir visuomenė – tai

nėra tiktai įmasinta palaidų žmonių – atomų tirštuma arba kitaip sakant – kondensuotos individų dulkės“ (V, T. I, p. 83).

2.3.2. *Žmonių solidarumas ir interesų kompromisas - socialinės tvarkos ir valstybės ramstis.* Pareigos primatą prieš teises iškelia **L. Duguit** solidarumo teorija, kurią, pavyzdžiui, rusų teoretikas V.N.Chropaniuk trumpai ir taikliai apibūdina taip: „objektyvioji teisė sudaro socialinio solidarumo taisyklės, kurioms paklūsta valstybė ir piliečiai“ [86. P. 194]. A.Esmeinas L.Duguit teoriją linkęs koreguoti: „aš laikausi tos nuomonės, kad kiekvienas socialinis mokslas žiūri ir tegali žiūrėti į žmogų kaip į socialinio bendravimo dalį ir kad visos teisės principu yra žmonių sąmonė. Bet tiesiog žmonių sąmonėn įeina tiktai paprastosios laisvės, atsakingumo ir teisingumo idėjos, iš kur kyla teisė. Gailestingumo, broliškumo ir žmonių solidarumo mintys yra kitokios kilmės; jos yra religijos ir filosofijos vaisius“ [24. P. 57]. Ne visai priimtina A.Esmeinui atrodo taip pat ir L.Duguit suvereniteto, klasių sindikalizmo samprata. Kodėl M. Römeris, kaip ir, beje, P. Leonas, tampa L. Duguit teorijos šalininku?

L. Duguit teorijos esmė išplaukia iš suvokimo, kad „žmogus pareina nuo visuomenės ir gimsta ne su teisėmis, o su pareigomis, skiriamomis tajai visuomenei palaikyti ir išplėsti“ [65. P. 224]. Atmesdamas subjektyvines teises, L. Duguit teigia, „esą žmonių būklė visuomenėje, o tuo pačiu ir valstybėje, esanti nustatoma ne jų subjektyvinėmis <...>, bet jų pareigomis“ [65. P. 231]. Kokia gi turi būti toji objektyvioji teisė, kuri nustatytų „teisingas“ solidarumo taisyklės, reguliuojančias valstybės ir piliečių gyvenimą? Į tai L. Duguit duoda tokį atsakymą: „Tikroji teisė yra galima tik tiek, kiek teisėta valdžia pareina nuo viršgamtinės valios. <...> Pozityvinėje valstybėje, kuri nepripažįsta dieviškojo prado,- teisės idėja nyksta. Kiekvienas turi pareigas kitų atžvilgiu, bet niekas neturi teisių tikrąja prasme... Kitaip sakant – niekas neturi kitokios teisės, kaip tiktai teisę visuomet eiti savo pareigas“ [65. P. 231]. Iš visų subjektyvinių teisių L. Duguit išskiria nuosavybės teisę, todėl, jo nuomone, „tai, kas vadinama, subjektyvinėmis teisėmis, tai yra tam tikroji ypatinga socialinės funkcijos konstrukcija, kuri remiasi privatinio intereso sutapimu (solidarumu) su viešojo funkcijos reikalo tikslu ir todėl tol, kol tas solidarumas veikia (vadinasi – jo ribose), yra juo pagrindžiama ir privatinei asmens iniciatyvai paliekama, apdraudžiant juos kitiems asmenims uždedama pareiga nekliudyti jiems reikštis“ [65. P. p. 237].

Kaip apibendrina O.Ruželytė, „M.Römerio pateiktame L.Duguit doktrinos vertinime pabrėžtina tai, kad ne visos subjektyvinės teisės, bet tik ekonominės (turto) ir politinės, konstruojamos kaip žmonių socialinė funkcija visuomenėje“ [69 P. 116].

Taigi socialiniai santykiai visuomenėje klostosi apskritai natūraliu būdu, ir kiekvienas individas, turintis nuosavybę, padeda tą sociumą formuoti. A.Vaišvila pažymi, kad „įgyvendinant solidarumą, L.Diugi reikalavo socialiai aktyvios valstybės. Vyriausybės pareiga esanti užtikrinti socialinį solidarumą ir neleisti nieko, kas yra priešinga solidarumui <...> L.Diugi

formuluotoje valstybės ir teisės sampratoje svarbiausia buvo supratimas, kad teisė kaip socialinė tvarka, o valstybė kaip tokios tvarkos organizacija turi remtis žmonių solidarumu (tarpusavio bendradarbiavimu) ir interesų kompromisu. Tai buvo pozityvus liberalių valstybės ir teisės sampratų įveikimas“ [79. P.74].

Taigi ir dabar L.Duguit teorija yra traktuojama panašiai, kaip ją traktavo M.Römeris, atrasdamas joje tuos pačius novatoriškus ir pozityvius momentus, generavusius paties M.Römerio idėjas ir apskritai šiuolaikinę teisės sampratą. M.Römeris „Valstybės“ I tome ne tik detalai analizuoja Duguit doktriną, bet ir pabaigoje pateikia 12 tezių sanglaudą. Lygiai taip pat tiksliai argumentuotai M.Römeris pateikia savo 4 L.Duguit teorijos pataisas, kiekvienos jų aptarimui skirdamas atskirą poskyrį: 1. Jeigu diferencijuota yra įvairiais socialiniais junginiais visuomenė, tai diferencijuota yra ir socialinė teisė. 2. Kadangi socialinė teisė nėra vieninga, o valstybė yra reikalinga vieningos teisės sistemos, tai valstybės valdžia pasirenka socialinės teisės normas valstybinei funkcijai nustatyti ir tvarkyti. 3. Valstybė kaip tik yra tam tikras socialinis junginys. 4. Valstybė – ne tik tam tikra visuomenės būklė, bet antrinis griežtai aprėžtas socialinis junginys.

Būtent šios išvados iš L.Duguit doktrinos yra pagrindas kartinėms tezėms, kurias M.Römeris konstruoja kalbėdamas apie visuomenės ir valstybės santykį.

2.3.3. *Socialinės teisės įvairovės atradimas intuityviosios teisės koncepcijoje.* Aptardamas savo mokytojo **L. Petražyckio** doktriną, M. Römeris pažymi, kad „jis nesitenkina teisės institucijų mechanizmo analizu, jis siekia teisės esmę“ [65. P. 255]. Tradiciškai pažymima, kad L.Petražyckis iškėlė kaip savo tvirtinimų pamatą iracionalų nesąmoningą emocionalizmą, todėl, kaip viskas teisės srityje, valstybė esanti tam tikros konstrukcijos emocijų projekcija. V.N.Chropaniuk psichologinę teisės teoriją apibūdina taip: „Egzistuoja tikroji teisė, kuri pateikia psichologinius žmonių išgyvenimus dėl jų teisių ir pareigų, ir oficialioji teisė – normų visuma“ [86. P. 194]. M.Römeris, kaip jam būdinga, prieš pradėdamas aptarti L.Petražyckio doktrinos ypatumus, supriešina ją su L. Duguit doktrina, tiksliai įvardydamas, kad „jei Duguit'o doktrina tenka pavadinti „socialinės taisyklės“ arba „objektyvinės teisės“ doktrina, tai Petražyckio doktrina galima pavadinti subjektyvinės teisės arba imperatyviškai – atributyvinės pareigos doktrina <...> įdomi kaip tik tuo, kad jungia subjektyvinį pagrindą su objektyvinėmis išdavomis ir kad savotišku būdu socializuoja valstybės ir jos valdžios problemą“ [65. P. 256]. Sakydamas „socializuoja“ M.Römeris turi omenyje, kad Petražyckio doktrina ieško atsakymo, kaip subjektyvioji teisė gali pozityviai veikti valdžios nustatytąją, kuri, būdama vienais atvejais sustabarėjusi, kitais – despotiška (ir valdžia, ir teisė), trukdo visuomenės ir valstybės raidai.

Mokslininkas taikliai apibendrina tai, kaip Petražyckis nustato dorovės ir teisės normų imperatyvumo ir atributyvumo požymius: „tiek dorovės, tiek teisės normos esančios

imperatyvinės, tai reiškia, jos nustato, kuriomis aplinkybėmis ir ką žmogus turi daryti, arba nedaryti, arba kentėti, vadinasi, nustato žmogaus veikimui pareigas. Bet dorovės normos esančios tikrai imperatyvinės, o teisės normos esančios imperatyviškai – atributyvinės ta prasme, kad jų uždedamos pareigos esančios suteikiamos kam nors kitam, galinčiam jas disponuoti. Tas kieno nors pareigos atributas, suteikias jos disponavimą kitam asmeniui, ir sudarąs to asmens subjektyvinę teisę į ano žmogaus veiksmą arba susilaikymą nuo veikimo, sudaranti jo pareigą“ [65. P. 257]. Šį modelį Petražyckis dėsningai perkelia į valstybės valdžios ir valdomųjų santykį: „Valstybės valdžia yra <...> socialiai tarnybinė“, - teigia Petražyckis ir tęsia: „Svarbiausias valstybės valdžios tarnavimas bendram labui yra tarnavimas teisei“ [84. P. 181]. Tačiau valstybės valdžios pareiga tarnauti teisei yra susijusi su valdinių pareiga būti budriems ir „prižiūrėti“, kaip savo pareigą atlieka valstybės valdžia: piliečiams, valstybinio bendravimo nariams, priklauso turėti teisę, kad valdantieji naudotųsi patikėta jiems teise apginti valdomųjų teises nuo neteisės. Taip teisės pusėn ir prieš pažeidėją stoja tarnybinė kolektyvinė jėga, ir tai aukščiausiu laipsniu sustiprina teisingos ir nepalenkiamos atributyvinės teisės funkcijos“ [84. P. 182].

L.I.Spiridonovas ir I.L. Čestnovas, įžanginio straipsnio 2000 m. Petražyckio veikalui „Teisės ir valstybės teorija“ autoriai, pažymi, kad šio mokslininko pažiūrų formavimuisi, jo teorijai didelės įtakos turėjo ne tik vokiečių psichologinės mokyklos idėjos ir dar kai kurios to meto teorijos, bet ir „bendra dvasinė XIX a. Pabaigos – XX a. pradžios Rusijos dvasinė situacija. Jeigu net apsiribotume vien tik susipažinimu su literatūra, kuri visuomet buvo visuomeninio gyvenimo ir liaudies nuotaikų veidrodis, tai mūsų dėmesį joje pirmiausia patrauks teisinis nihilizmas. Ir Dostojevskis, ir Tolstojus, šie liaudies minčių valdovai, nepriėmė kolektyvinio gyvenimo, teisės, prisiekusiųjų teismo ir pan. formų, supriešdami tai su sąžine, tesingumu, morale. Artimas Dostojevskiui filosofas Solovjovas apskritai teisę vertino kaip realizuotą moralumą, kaip garantuotą moralės minimumą“ [85. P. 8].

M.Römeris trumpai apžvelgia Petražyckio samprotavimus apie tai, kaip iracionalios emocijos tampa dorovės ir teisės normomis, ir plačiau apsvarsto požiūrį į valstybės valdžios ir „valdinių“ santykius, atsižvelgdamas Petražyckio doktrinoje daug ką priimtino iš to, kas jį domino ne vien kaip teisės mokslo doktrinos kūrėją, bet ir kaip praktiką – valstybininką. Jį domina, kaip Petražyckis kalba apie valstybės valdžios ir valdininkų galią bei valdomųjų suvereninį pasidavimą valdžiai. „Kol valdinių sąmonėje valdančiųjų imperiumo teisė yra rišama su valdančiųjų socialine pareiga rūpinti ir tvarkyti visuomenės reikalus, tol valstybės valdžios galia negalinti tapti poniška, nes jos esmė ir tikrybė glūdanti kaip tik žmonių (tad valdinių) sąmonėje“ [65. P. 260] – perfrazuoja Römeris Petražyckį. Be to, ne mažiau svarbi Römerio akcentuojama Petražyckio išvada apie valdininkų kompetencinę galią (valdininkijos galių ribų

problema visada jaudino M.Römerį), esanti jiems pavestos kompetencijos ribose. Ši tarsi savaime suprantama išvada atrodo labai novatoriška, prisiminus V.Kudirkos aprašytąjį valdininkų savivaliavimą carinėje Rusijoje. Juk teisinio nihilizmo šaknys ir yra valdžios ir valdininkų savivalėje valdomųjų atžvilgiu. Deja, kaip įsitikiname, teisinis nihilizmas vešėjo ne tik carinėje Rusijos imperijoje, ne tik totalitarinėje Sovietų Sąjungoje – jis yra būdingas ir pototalitarinėms valstybėms: „teisinio nihilizmo sąlygomis įsigali visuotinis nepasitikėjimas: piliečiai nepasitiki savo valstybe ir jos duodamais išpareigojimais, valstybė nepasitiki savo piliečiais, kad jie savanoriškai vykdys jos įstatymus. O norint tokiomis sąlygomis palaikyti bent minimalią tvarką, valstybė priversta visus ir viską kontroliuoti, prižiūrėti, bausti, dėl to neišvengiamai turi plėstis visuomeninio gyvenimo suvalstybinimo mastai, biurokratinis aparatas, jo kompetencija. Valdininkai tada vis daugiau reikalauja sau teisių ir privilegijų ir jomis vis platesniu mastu neracionaliai apsunkena visuomenę. Visa tai platina kelią į „valdininkų valstybę“, kurios būtinybę reikia argumentuoti pastangomis užtikrinti bent minimalų teisėtumą visuomenėje“, - teigia A.Vaišvila [80 P. 30].

M.Römeris išskiria dvi pagrindines Petražyckio išvalgas, toleriagiškesnes, jo nuomone, už L.Duguit: „Petražycki ryškiau pabrėžia socialinės teisės nevienlypumą, jokių būdu neleidžiantį suvalstybinti visos socialinės teisės“ ir pripažįsta, kad „gal taip pat teisingas yra Petražyckio moksle pastebėjimas, jog žmonių sąvokų ir veikimo pagrinde yra tam tikras iracionalus jausmingas „emocijų“ veiksnys ir kad todėl žmogaus psichikos padariniai nėra grynai protavimo formulės, bet turi maišyto emociškai – intelektualinių junginių pobūdžio, kuriuose protas ir jausmai kitas kitą veikia ir bendradarbiauja“ [65. P. 263]. Taip pat M.Römeris pateikia pastabas ir dėl neigiamų, neišbaigtų ar nepagrįstų Petražyckio doktrinos pusių: „Petražycki per mažai pabrėžia tikslingumo momentą sąmoningame žmogaus veikime ir neįvertina formalaus valios, kaip psichinio apsisprendimo, veiksnio“ ir valdžią, nors įvardydamas ją kaip sociališkai tarnybinę, „formuluoja kaip valdančiųjų subjektyvinę teisę“ [65. P. 264]. „Sunku įsivaizduoti, kad žmonių pareigos „prigulėtų“ kam nors, būtų jo daiktu, jo valdomoju turtu ir kad šitoksai turtiškas prigulėjimas galėtų kaip nors pateisinti pareigų užėmimą socialinio bendravimo srity. Tas subjektyvizmo momentas yra silpniausias Petražyckio doktrinos konstrukcijoje“, - teigia M.Römeris ir argumentuoja savo kritiką: „subjektyvinė teisė miršta su asmenimis (teisės subjektais), valstybė gi tęsiasi be jokio valdymo „teisių“ pavaldėjimo mirštant valdantiejiems“ [65. P. 264].

M.Römeris aptaria būtent tas išskirtines, drąsios ir toliaregiškos Petražyckio doktrinos novatoriškas puses, kuriose atrandame iššūkius archajiškai valstybės valdžios nustatytai tvarkai, stabdančiai progresą valstybėje.

L.Petražyckio mokymo apie psichinių reiškinių projekcijas atšvaitų galėtume rasti M.Römerio svarstymuose apie viešosios nuomonės svarbą valstybės demokratiniams procesams, pavyzdžiui, mokslininkas teigia, „kad psichinės asimiliacijos darbas galėtų būti atliktas – reikalinga, kad sukurtoji mintis (pažiūra, nuomonė) būtų tinkamu būdu perdirbta, paruošta asimiliacijai ir išskleista“ [65. P. 155] ir kad „valdovams <...> visumet rūpėjo, kad kuo plačiausia viešoji nuomonė būtų jų pusėje, kad ji pritartų jų žygiams ir liepimams ir palaikytų jų valdymą. Jiems rūpėjo, kad valdomųjų sąmonėje stiprėtų ir plėstųsi tokios sąvokos ir pažiūros, kurios būtų galėjusios pateisinti kaip tik esamąją valdžios santvarką ir josios siekimus, nes tos sąvokos ir pažiūros – tai jų pačių, valdančiųjų, galios elementai“ [65. P. 156]. Čia reikia nepamiršti, kad toks valdžios požiūris labiausiai būdingas totalitarinėms ir autokratinėms valstybėms, M.Römerio aprašytas viešosios nuomonės formavimo procesas dabar labiausiai tiktų apibūdinti tam, kas vyksta Rusijoje ar kitose valstybėse, kurioms dar toli iki demokratijos brandos, arba iki valstybės tapimo, P.Leono terminais kalbant, „kultūringa“.

Kadangi Petražyckio „intuityviosios teisės“ teorija „patogi“ įvairioms spekuliacijoms, ja bandė remtis Sovietų Sąjungos teisės teoretikai. Tai pažymi įžanginio straipsnio Petražyckio teorijai autoriai, kurie pateikia kad ir tokių tarybinių mokslininkų samprotavimų pavyzdžių: „liaudis turi savo naują intuityviąją teisę, kuri reikalauja pirmiausia senosios teisės sunaikinimo, jaučiamo jų kaip milžiniškos ir vientisos neteisybės. Ši intuityvioji teisė, atspindinti klasinius masių interesus, atitinka naują ūkišką visuomeninę santvarką“ [85. P. 17]. Bet juk taip ji vėl tampa pozityviaja – paneigiančia pati save! O juk Petražyckis laikė intuityviąją teisę žymiai platesne už pozityviąją ir oficialiąją teisę. Jis sakė, kad „intuityvioji teisė vystosi dėsningai – palaipsniui, ji nepasiduoda fiksacijai ir suakmenėjimui, ir nepriklauso nuo kieno nors, kas jis bebūtų, savivalės“ [84. P. 482].

M.Römerio išvados, atvirkščiai, stebina įžvalgumu ir atidumu, nepaprasta kompetencija, giliu daugelio doktrinų išmanymu. Mokslininkas, pradėjęs Petražyckio teorijos aptarimą nuo intriguojančios užuominos, kad šio teoretiko doktrina „savo pagrindais griežtai besiskirdama nuo mūsų išžiūrėtos visuomeninės Duguit‘o doktrinos, vis dėlto išvadamis iš dalies susitinka su ja“, pabaigia tuo, kad abu didieji teisės mąstytojai daro panašias išvadas, „nors galvojimo kelias žymiai skiriasi“. Pabrėždamas, kad L.Duguit pozityvizmo tezės kitokios nei L.Petražyckio „emocionalizmas“, vis dėlto galiausiai pastarojo išvada yra panaši į L.Duguit: „teisė – fenomenas socialinis, ne valstybės, bet paties socialinio bendravimo padarinys, o valstybės valdžia – tos teisės tarnyboje <...> Tačiau Petražycki ryškiau pabrėžia socialinės teisės nevienlypumą, jokių būdu neleidžiantį suvalstybinti visos socialinės teisės, nes tada valstybės apsaugojamoje teisėje vienos teisės prieštarautų kitoms ir pareigos taip pat vienos kitas naikintų, tad būtų neįmanomas jų vykdymas bei apsauga. Todėl pažymėdamas kaip ir Duguit, kad

valstybės valdžia pati teisės nekuria, tikrai esamąją socialinę teisę apdraudžia ir jos vykdymą organizuoja, Petražycki <...> pastebi, kad valstybės valdžia tai apsaugai ir vykdymui pasirenkanti tam tikrąją sociališkai naudingą teisę; Duguit'o išvadose kaip tik tos svarbios pastabos trūko“ [65. P. 263]. Taigi M.Römeris padeda mums suvokti Petražyckio teoriją visapusiškai, kategoriškai neatmetant to, kas iš pirmo žvilgsnio atrodo visiškai nepriimtina juristikai. Iš tiesų Petražyckio teorija pasirodo esanti iškili ir netgi perspektyvi, - ne veltui ji atrado savo vietą jauname teisės sociologijos moksle.

Kaip formuojasi „sociališkai naudinga“ teisė, kurią valdžia turi teisingai pasirinkti? Tai išplaukia iš autonominės (arba intuityviosios) ir pozityviosios teisės teisingo suderinimo. „Petražyckis teigia, kad autonominė teisė išreiškia išgyvenimus, išsipildančius pagal vidinį sąžinės „balsą“; pozityvi teisinė nuostata atsiranda tada, kada ji pagrįsta svetimu autoritetu, išoriniu norminiu aktu. Intuityvioji teisė yra laisva, besikeičianti, individuali, įvairi. Pozityvioji teisė kuria teisinius įsakymus, būtinus visiems teisės subjektams“ [86. P. 178].

2.3.4. Teisė – ne valstybės sinonimas, o tikrai tam tikrų socialinių tikslų siekimo funkcijos apsauga. Tik pastarąją Chropianiuko įvardytą nuostatą pripažįsta normatyvistinės (etatistinės) krypties kūrėjai, kurių žymiausias yra **H. Kelsenas**. Neseniai lietuvių kalba išėjusios H.Kelseno „Grynosios teisės teorijos“ išanginio straipsnio autorius E.Kūris pabrėžia, kad „teisės teorijos studijos „be Kelseno“ (kaip ir „be Harto“) būtų nevisavertės, jos prarastų savo šerdį, savastį, tą pagrindą, kuriuo teisės teorijos mokslas (o kartu ir teisės mokslas apskritai) susiformavo toks, koks šiandien yra – pažymėtas ryškiu Kelseno normatyvizmo ir Harto neopozityvizmo antspaudu [41 P. 5].

H.Kelseno teoriją M.Römeris nagrinėja „Valstybės“ I tomo XIII skyriuje „Valstybės ir jos konstitucinės teisės vieta mokslų klasifikacijoje ir metodai“ bei grįžta prie jų „Suverenitete“, aptardamas suvereniteto esmę ir čia jau griežtai pasisakydamas prieš jo teisės monizmą, prieš jo „konstrukcijos nerealų dirbtinumą, kada jisai mėgina pagrįsti tarptautines teisės primatą ir jos normatyvinį veikimą valstybei“ [64. P. 224]. M.Römerio gyvenamuoju laikotarpiu Kelseno teorija tebebuvo visiškai naujas reiškinys teisinės minties pasaulyje, tačiau profesorius, pažėrdamas šiai teorijai saują kritikos akmenėlių, savo papratimu joje ieško pozityvių momentų, remdamasis pripažintais autoriais ir taip pat kritikuodamas jų pasisakymus. Nurodydamas, kad psichologija ir socialiniai mokslai yra svarbiausios artimos socialiniam mokslui apie valstybę ir teisės mokslui disciplinos, Kelseno doktriną iš pradžių iškelia kaip priešpriešą ir tam tikrą pavojų valstybės - socialinio junginio sampratai ir teisės socialinei funkcijai. „Teisė yra vertybė būtent dėl tos aplinkybės, kad ji yra norma; ji yra *teisinė vertybė*, kuri tuo pat metu yra ir (santykinė) moralinė vertybė, o tai paprasčiausiai reiškia, kad teisė yra norma“, - teigia H.Kelsenas. [40. P. 87]. Regis, visiškai priešinga nuostata M.Riomerio teisės, kaip socialinio bendravimo padarinio,

sampratai. Tačiau čia M.Römeris kaip tik atranda atgarsį savo nuostatoms: „reikia pripažinti, kad kiekvienas socialinis junginys – tai esanti *sui generis* normatyvinė tvarka, *sui generis* skirtinga „Sollen“, kurios skirtingumas pareina nuo tvarkos pagrindan dedamų skirtingų imperatyvinių normų“ [65. P. 279]. Šią Kelseno mintį M.Römeris laiko labai svarbia ir jai pritaria. Be to, M.Römeriui artima yra tai, kad „Kelsen paliečia ir tą pažiūrą, kuri valstybės fenomeną mato tam tikruose žmonių darbuose (veiksmuose). Tai yra kaip tik toji pažiūra, kuri artima <...> funkcionalinės socialinių junginių ir valstybės esmės sąvokai“ [65. P. 281]. M.Römeriui, kaip ir Duguit, kuriuo remiasi, kritikuodamas Kelsena, yra nepriimtina, kad „teisė priklausanti tiktai „Sollen“ sričiai, bet <...> taip pat sudaro ir „Sein“ faktus“, be to, „visos teisinės spekuliacijos yra bergždžios, jei jos nesugeba pozityviškai nustatyti tvirtus pamatus teisiškam veikimo aprėžimui tų asmenų – individų, grupių, socialinių klasių, kurie tam tikroje visuomenėje disponuoja didžiausią jėgą“ [65. P. 282]. Čia M.Römeris nepamiršta taip pat sukritikuoti ir L.Duguit kritikos, dar syki akcentuodamas, kad, jo nuomone, „teisiškai valstybė nėra socialinės teisės aprėžta, <...>, nes nėra vieningos socialinės teisės sistemos, o yra tiktai įvairios grupinės socialinės teisės sistemos, tarp kurių yra įvairių prieštaravimų“ [65. P. 282]. M.Römeris taip pat kritikuoja H.Kelseno sekėjo W.L.Jaworskio, sureikšminusio teisės priklausymą nuo valstybės valdžios, pažiūras, formuluodamas dar vieną svarbią tezę: „iš tikrųjų teisė yra ne valdančiųjų kūrinys, bet socialinis padarinys; valstybės valdžia, valdančiųjų imperium – tai tiktai metodas, kelias ar aparatas, kuriuo socialinių grupių laimėjimai socialinių jėgų santykiavimo procese paverčiami teisės normomis ir imperatyviniais įsakymais <...> teisė tiktai apsaugoja tam tikrų socialinių tikslų siekimo funkciją“ [65. P. 284]. Tą patį M.Römeris pabrėžia ir kalbėdamas apie suvereninių valstybių subordinaciją tarptautinei teisei: „šiai teisei ji yra subordinuota tuo pačiu, kad ji tarptautiniame ir tarpvalstybiniame socialiniame junginy dalyvauja ir yra jo nariu, nes <...> kiekvienas socialinis junginys normuoja savo funkciją, jo narių vykdomą, ir vadinasi – turi savo teisę, kuri imperatyviškai varžo ir veikia šio junginio narių veikimą“ [64. P. 223].

M.Römeris nurodo tai, ką vėliau pabrėžė ir kiti tyrinėtojai, kad Kelseno teorijos viena silpniausių vietų yra pradinės, nežinia iš kur kilusios ir kieno nustatytos teisės normos iškėlimas, kas visai neatitinka tikrovės, kaip ir monizmo teigimas tarptautinėje teisėje: „Ši pasaulinio tarptautinio imperializmo konstrukcija, kuri visas valstybes įterpia į tarptautinę valstybinę „Civitate maximam“ sudaro ryškų dirbtiną tikrąybės paaukojimą doktrinai“ [64. P. 226].

M.Römeris kritikuoja H.Kelsena, kaip ir daugelis kitų tyrinėtojų, atmesdamas svarbiausią Kelseno tikslą – išgryninti pozityviają teisę: „Taip Grynoji Teorija užkerta kelią tam, kad, tapatinant pozityviają teisę su idealiaja teise, teisės mokslo vardu pozityviajai teisei būtų teikiama didesnė vertė nei toji, kurią ši iš tikrųjų turi, arba kad pozityviajai teisei būtų neteikiama jokios vertės, taigi apskritai būtų nepripažįstamas jos galiojimas, teigiant, ji prieštarauja

idealiajai teisei. Šitaip grynoji teorija kuo griežčiausiai priešpriešina save tradicinei jurisprudencijai, kuri <...> turi ideologinį pobūdį“ [40. P. 116].

Nors H.Kelseno teorija ir yra nuostabi tuo, kad jam labiausiai pasisekė atriboti teisę nuo bet kokio ideologizavimo, išaiškinti jos institutus grynai iš juristikos pozicijų (anot E.Kūrio, „Kelsenas nė nenori ko nors *teisinti*, jis tik nori *aprašyti* ir *paaiškinti*“ [41. P. 29], tačiau, kaip pažymi A.Vaišvila, „H.Kelzenas, kaip ir normatyvizmas apskritai, iškrėtė sau linksną pokštą. Izoliuodamas teisę nuo socialinio intereso, H.Kelzenas siekė atskirti teisę nuo politikos, o iš tikrųjų padarė teisę tinkamesnę tarnauti bet kokiai politikai. Būtent dėl šio vertybinio neutralumo normatyvizmas tapo tinkamiausia paslauga totalitariniams režimams“ [79. P. 85]. Remiantis normatyvizmu formavosi etatistinė teisės samprata ir buvo siaurinamas požiūris į teisinę valstybę. E. Kūrio teigimu, „teisinės valstybės sąvoką galima interpretuoti ir plačiąja, ir siaurąja prasme. Teisinė valstybė siaurąja prasme – tai ne teisės viešpatavimas, o valdymas su teisės pagalba <...> Net ir totalitarinė valstybė gali vadintis teisine valstybe, kadangi etatistinė teisės samprata <...> gerai įsikomponuoja į totalitarinės valstybės idealų visuomenės modelį“ [42. P. 33].

Taigi M.Römeris, puikiai suvokdamas istorijos dėsnius, pagrįstai H.Kelseną kritikavo ir įrodė, kad teisė negali būti tyrinėjama atsietai nei nuo valstybės, nei nuo valdžios ir pilietinės visuomenės, - kaip tik šių elementų sąveikoje gimsta socialinės tvarkos nustatymo ir tobulinimo idėjos, kurios materializuojasi per teisinę sąmonę doktrinos, teisėkūroje, visuomenės išpažįstamosiose vertybėse.

2.3.5. Teisė – socialinio bendravimo padarinys. M.Römeris, pasitelkdamas H. Kelseną, priartėja prie savo teisės, kaip socialinio bendravimo padarinio, sampratos: „pati teisė yra socialinė ir būtent socialinio veikimo kategorija, bet kaip tik tuo pačiu jos nuostatai jokio absoliuto nereiškia ir yra iš esmės reliatyviniai, pareiną nuo įvairių socialinių reikalų ir iš viso nuo socialinio bendravimo sąlygų, aplinkybių bei kelių“ [65. P.. 286]. Be to, „diferencijuotoje visuomenėje, kurioje yra daugybė įvairių socialinių junginių, diferencijuota, ne vienlypė, yra ir teisė, kuri yra socialinė ar visuomeninė ir nėra grynai valstybinis fenomenas <...> prieš jai atsiradus valstybėje ir prieš jai tapus valstybine, gyvuoja kaip tik socialinė teisė“. [65. P. 290]. Taip mokslininkas dėsningai prieina prie išvados, kad valstybė yra antrinis socialinis junginys, aptarnaujantis socialinius junginius, o ypač „galingesnius toje visuomenėje junginius ir drauge pasisavindama jų teisę“ [65. P. 290]. M.Römeriui prieiti prie šių išvadų iš tiesų lengviausiai padeda normatyvizmo kritika, nes normatyvizmas, anot A.Vaišvilos, „kaip tik ir yra toks metodas, kuris siekia susiaurinti teisės sampratą iki elgesio taisyklės (teisės normos) ir tyrinėti teisę tik logikos bei kalbos požiūriu“ [79. P. 83].

E.Kūris labai tiksliai formuluoja priežastis, kodėl niekaip nesiliauja ginčas, kas yra teisė: „Pirma, teisė yra ne tik socialinis, bet ir psichologinis, ir kultūrinis fenomenas, todėl ir ne universalus reiškiny. Pavyzdžiui, tai, kas vadinama Kinijos arba Japonijos teise, tik iš tolo primena teisę kaip Vakarų kultūros reiškinį <...> kiekvienoje tautoje ir kultūroje teisė reiškiasi skirtingai ir turi skirtingą turinį. Antra, teisės pažinimas – vienas visuomenės gyvenimo pažinimo aspektų <...> Trečia, teisė visada yra susijusi su vertybėmis <...> Tad net tai pačiai kultūrai ir visuomenei priklausantys žmonės gali išpažinti skirtingas teisės sampratas, viena su kita nesutaikomas vien dėl to, kad skiriasi tų žmonių socialiniai interesai ir vertybinės orientacijos“ [41. P. 23]. Tad teisės samprata priklauso ir nuo tautos puoselėjamų vertybių, ir nuo visuomenės mentaliteto vienu ar kitu valstybės raidos tarpsniu. Teisė, kaip socialinė tvarka ir kaip šios tvarkos kūrimo įrankis yra taip pat ir visuomenės brandos vienas esmingiausių ženklų. M. Römeris teisę įvardijo kaip socialinio bendravimo padarinį, ir tai yra vienas iš jo doktrinos išėities taškų mokymui apie socialinius junginius, visuomenės ir valstybės santykį bei valstybės socialinę funkciją. A.Vaišvila teigia, kad „L.Diugi ir kitų solidarumo idėjos puoselėtojų teorijos pagrindu plėtojosi šiuolaikinė teisės samprata, o šios pagrindu – socialinės teisinės valstybės koncepcija ir praktika“ [79. P. 74]. Drąsiai galime teigti, kad mūsų valstybėje būtent M.Römerio idėjų dėka dabar plėtojama, tiksliau, yra atgaivinama tarpukariu pradėjusi formuotis šiuolaikinė teisės samprata.

Kiekviena valstybė, pereidama į naują savo raidos etapą (ypač iš totalitarinės į demokratinę sistemą), turi „priartinti“ teisę prie savo kaitos tendencijų, kad ji, anot Harto, vėl nevirstų „grasinimais paremtais įstatymais“ [30. P. 85]. Tai ypač svarbu postkomunistiniams kraštams, todėl „teisė, buvusi priemonė primesti visuomenės valdymą ir suvereno valią gyventojams, turėtų virsti visuomenės savivaldos ir socialinės inžinerijos priemone: iš politinio instituto, skiriančio visuomenę ir valstybę – socialiniu institutu, vienijančiu valstybę ir civilizuotą pilietinę visuomenę ir suteikiančiu pastarajai autonomijos galimybę“ [42. P. 13].

Pilietinės visuomenės ginklas yra viešoji nuomonė,- tas veiksnys, kuris demokratinėje valstybėje neleidžia valdžiai nusigręžti nuo visuomenės bei aktyvina pačius piliečius.

2.4. Viešoji nuomonė - „bendrosios valios pritarimas valdžiai“. M. Römeris „Valstybės“ I tome gana daug vietos skiria viešosios nuomonės problematikai, arba, kaip jis pats vadina, - „bendrosios valios pritarimui valdžiai“. Galėtume daryti prielaidą, kad kiek valstybės valdžios siekiai ir tikslai atitinka viešąją nuomonę, tiek ši valstybė ir yra teisinė valstybė, nes tokioje valstybėje kuriami įstatymai, naudingi visiems. Viešoji nuomonė M.Römerį domino ir kaip konstitucinių normų apsaugos priemonė, ir kitais aspektais. Čia vėlgi M. Römeris remiasi A. Esmeino išsakytomis mintimis, jo pagrindine šiuo klausimu nuostata, kad „šis pasidavimas (tautos suvereninis pasidavimas teisėtai valdžiai, *aut. past.*) tegali būti pasiektas tikrai dviem

būdais: arba vartojant jėgą arba viešajai nuomonei pritariant valdžiai“ [65. P. 143]. Suveddamas A.Esmeiną su A.Dicey M.Römeris supriešina kiekvieno iš jų viešosios nuomonės interpretaciją.

2.4.1. *Žodžio laisvė ir teisė į informaciją.* A.Dicey „Konstitucinės teisės studijų įvade“ kalba apie „teisę į žodžio laisvę“ įrodinėdamas, kad „spaudos laisvė Anglijoje yra tiesiog vienas iš šalies teisės visuotinio viešpatavimo rezultatu“ [21. P. 171]. Jis aptaria Žmogaus teisių deklaracijos, 1791 m. Prancūzijos konstitucijos ir Belgijos teisėje deklaruojamą teisę į žodžio laisvę ir spaudos laisvę, pabrėždamas Anglijos teisės tikrąjį arsitokratizmą šiuo požiūriu: „spaudai rašantys autoriai, kaip ir kiti asmenys, paklūsta karalystės įstatymams. Nei vykdomoji valdžia, nei teismai neturi (kalbant apskritai) jokių didesnių įgaliojimų drausti ar cenzūruoti laikraščio publikavimo nei laiško parašymo ar jo išsiuntimo“ [21. P. 170]. Taigi tautos interesai absoliučiai sutampa ir yra sutapatinami su bet kurio eilinio anglo interesais, o šie – su demokratijos visuotinumu ir kartu su valstybės valdžios. „Tokie terminai kaip „spaudos laisvė“, „spaudos nusižengimai“, „spaudos cenzūra“ ir pan. yra nežinomi Anglijos teisininkams vien dėl tos priežasties, kad bet koks nusižengimas, kuris gali būti padarytas ryšium su spauda, yra tam tikros formos šmeižtas, kurį iš esmės lemia įprastinis įstatymas dėl apšmeižimo“ [21. P. 172].

Beje, T. Birmontienė teigia, kad „svarbus saviraiškos laisvės elementas – žodžio laisvė – išsiplėtojo iš teisės reikšti skirtingas nuomones, pirmiausia religinio, vėliau ir politinio pobūdžio. Teisė į informaciją yra vėliau susiformavusi teisė, susijusi su siekiu sukurti atvirą, visuomenei atskaitingą valstybės valdžią, kuri yra demokratinės valstybės pagrindas. Šiuo metu ypač daug dėmesio skiriama būtent šiai teisei, nes tinkamas teisės į informaciją įgyvendinimas turėtų padėti asmeniui realizuoti ir kitas teises, įskaitant socialines, ekonomines bei kultūrinės“ [18. P. 2003].

M.Römeris, gvildendamas viešosios nuomonės problemas klasikinėje demokratinėje doktrinoje, išsako daug novatoriškų minčių ne tik žodžio laisvės, bet ir viešosios informacijos klausimais. „Valstybėje“ M.Römeris kalba apie „visuomenės aprėžtoje teritorijoje“ ir tautos teisę veikti savo viešąją nuomone valdžią ir valdžios atoveiksmį į tai.

M.Römeris „viešosios nuomonės“ definiciją „matuoja“ „visuomenės“ ir „tautos“ sąvokomis. „Valstybės siekiami tikslai nėra iš oro pagauti: jie yra visuomenės organizuotų dalyvių – socialinių junginių – tikslais nustatomi; visomet valstybė yra kurių nors socialinių junginių įtakoje ir jų reikalams patarnauja; žymi pačios valstybės siekiamų tikslų dalis yra tų socialinių junginių tikslai. <...> Yra netikėtai valdantieji individai, bet ir valdantieji socialiniai junginiai, valdančiosios grupės“ [65. P. 147]. Šios valdančiosios grupės – vienos legaliais būdais (nes jų tikslai atitinka valstybės formuojamą politiką), kitos, anot M.Römerio, „kontrabanda“ - savo tikslus sugeba „suvalstybinti“, įterpti į įstatymus. Savo siekių suvalstybinimui šiandienos demokratinėse visuomenėse yra numatyti legalūs keliai. Tokių kelių numato ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. Tačiau čia verta įsiklausyti į A.Vaišvilos mintis, - jis retoriškai

klausia: „Ar normalu, kad tauta, kuri turi vos 3,7 mln. Gyventojų, gali sušaukti referendumą tik tuo atveju, jei to pareikalaus savo parašais 300 tūkstančių rinkimų teisę turinčių piliečių, o pasiūlyti Seimui svarstyti paprasto įstatymo projektą – 50 tūkstančių rinkėjų (Konstitucijos 9 str. 3 d., 68 str. 2 d.)? Tautos galimybės dalyvauti teisėkūroje, paveikti valstybės institucijų ir pareigūnų valią – minimalios arba nulinės“ [80. P. 28]. Pagal 1922 m. Konstituciją, kaip žinome, įstatymo projektą galėjo pateikti Seimui svarstyti 25 tūkstančiai gyventojų. Žinoma, tai ne vien Lietuvos valstybės problema. Ne veltui J.E.Lane'as kelia retorinį klausimą: „Įstatymų leidėjo viršenybė ar teisės viešpatavimas? *Machtstaat* prieš *Rechtsstaat*. Ar konstitucija yra valstybės valdžiai taikomų apribojimų visuma, ar ji yra valstybės komanda, kaip visos (ir konstitucinius įstatymus, ir konstitucinių paparočių galiojimą apimančios) įstatymų leidybos šaltinis?“ [43. P. 78].

M.Römeris konstatuoja, kad „vienomis represijomis ir bausmių baime pavojinga valdyti žmones. Reikia ieškoti jų pritarimo valdžiai, jų pasidavimo geru, - o tam ir patarnauja palanki viešoji nuomonė. Ir juo plačiau naujoji teisė ir naujos viešosios nuomonės reiškimosi formos tęsia kelią viešajai nuomonei veikti valdžią ir iš kitos pusės juo labiau viešoji nuomonė skirstosi grupinėmis srovėmis besiplečiant socialiniam visuomenės suskirstymui, juo labiau valdantieji tobulina priemones ir metodus veikti viešąją nuomonę ir kreipti ją jų pageidaujama kryptimi“ [65. P. 157]. Žinoma, šios tendencijos negalima vertinti vien neigiamai, ir M.Römeris, toliau kalbėdamas apie viešąją nuomonę, atranda pozityvių momentų: „Viešosios nuomonės veiksnys reprezentacinė demokratija atranda tą veiklų ryšį tarp pirminių tautos reprezentantų, reiškiančių patį tautos suverenumą, ir tos antrinės anų balsavimų sudarytos atstovybės, kuri konstitucijos ribose turi tautos valią tęsti, nebūdama suvaržyta išrinkusiųjų imperatyviniu mandatu. Viešoji nuomonė – tai nebe pasyvus pritarimas pasiduodant („suvereninis pasidavimas“), bet veiklusis pozityvus nusistatymas, besireiškiantis per tos nuomonės organus“ [65. P. 150]. R. Denhardt'o teorijoje atrastume galbūt vieną iš paaiškinimų, kas ir kokiais būdais generuoja tą „veiklųjį pozityvųjį nusistatymą“: „viešosios organizacijos ne tik sprendžia svarbius klausimus, bet ir nukreipia savo dėmesį į visuomenę, atlieka svarbų vaidmenį nustatant viešąją darbotvarkę padeda nustatyti visuomenės vertybes. Taigi viešosios organizacijos yra ne tik politikos periferijoje, bet ir jos centre“ [20. P. 151]. Be to, kaip teisingai pažymi R.Dworkinas, nagrinėdamas demokratiją ir liberalizmą, „savarankiškumo principas pabrėžia, kad demokratiška valdžia neturi primesti piliečiams moralinių ar etinių vertinimų, bet, priešingai, turi sudaryti sąlygas, kurios skatintų piliečius formuoti savo pačių pažiūras šiais klausimais ir turėti sąmoningus ir galų gale individualius įsitikinimus <...>Turėti savo nuomonę – tai struktūrinė sąlyga būti integruotos visuomenės nariu“ [22. P. 323-324]. Iš tiesų tik sąmoningo individo nuomonė gali virsti viešosios nuomonės dalimi. M.Römerio nuomone, tų organų (spaudos ir kt.)

dėka viešoji nuomonė virstanti tikru viešosios tautos galios centru. G.F.Šeršenevičius, viešąją nuomonę priskirdamas dorovės taisyklių palaikymo sričiai, sako: „Visuomenės papeikimo formos gali būti įvairios: pradedant paprastu rankos nedavimu, pažinties nutraukimu ir baigiant Linčo teismu, kur įerzinta visuomenės nuomonė gali padaryt galą nusikaltusiam“ [76. P. 54].

2.4.2. *Visuomenės informavimo priemonės – viešosios nuomonės reiškimosi tribūna.* Kaip žinome, visuomenės informavimo priemonės yra laikomos ne tik „penktąja valdžia“, bet ir viešosios nuomonės reiškimosi tribūna, nors ir čia galime išvelgti negerų tendencijų: kai kuriose televizijos ir radijo laidose, laikraščių publikacijose atsispindi ne viešoji nuomonė, o tik kažkieno nuomonė, kuria „subtiliai“ siekiama formuoti viešąją nuomonę,- dažnai tai pavyksta. L.Meškauskaitė, cituodama M.Römerį tikslina jį ir kartu dabar galiojantį Visuomenės informavimo įstatymą, sakydama, kad formuluotė – priemonės, kuriomis platinama informacija – neatspindi visuomenės informavimo priemonės esmės. „Informacija gali būti platinama įvairiomis techninėmis priemonėmis: faksu, telefomu, telegrafu, elektroniniu paštu ir panašiai, tačiau tai nebus visuomenės informavimo priemonė, jeigu platinama informacija yra skirta tik konkrečiam asmeniui, o ne visuomenei informuoti“ [56. P. 61]. Tai labai svarbi pastaba, - platinama informacija iš tiesų yra skiriama visuomenei informuoti, o taip pat ir jos nuomonei formuoti priklausomai nuo valstybės politikos visuomenės atžvilgiu ir nuo pačios visuomenės poreikių (prisiminkime „nekalta“, bet daug pasakantį dienraščio „Lietuvos rytas“ šūkį „visos tavo mintys...“). Tačiau tik tokia visuomenė, kurioje klesti A.Vaišvilos aprašytas teisinis nihilizmas, pasiduoda tam, kad bulvarine spauda virtę pagrindiniai šalies dienraščiai „mūsų visų mintimis“ paverstų pigią kriminalinę, „aukštuomenės stiliaus kultūros“, nekorektišką politinę rašliavą. Todėl L. Meškauskaitė konstatuoja, kad „Lietuvoje dar nėra visiškai susiformavusi vadinamoji *penktoji valdžia* – pilietinė visuomenė, kuri turėtų slopinti neigiamus procesus, besiplėtojančius žiniasklaidoje, ir priversti visuomenės informavimo priemones tarnauti ne vien siauriems komercinams ar politiniams tikslams, bet ir visai visuomenei, jos progresui. Galima teigti, kad Lietuvos visuomenėje informavimo priemonės dar nepasuko nuo maksimalaus liberalizmo prie socialinės ir teisinės atsakomybės bei teisių ir pareigų suvokimo“ [56. P. 52].

Beje, kai prisimename, kokį vaidmenį tautiniam atgimimui, tautinės ir pilietinės dvasios ugdymui suvaidino nelegalūs laikraščiai „Aušra“ ir „Varpas“, „Šviesa“, o paskui ir legalioji spauda („Naujosios Romuvos“ bendradarbis, kaip ir daug kitų to meto intelektualų, buvo ir M.Römeris) tarpukaryje, tenka pripažinti, kad tada pilietinė visuomenė buvo tam tikra prasme daug brandesnė. Galima sakyti, kad visuomenės informavimo priemonės (beje, jos atliko daug didesnę darbą nei „informavimo“) ir visuomenė buvo tuo metu tokia glaudžiame ir geranoriškame atoveiksmėje, kuris brandino pilietiškumą ir stiprino teisinę sąmonę bei kultūrą. Beje, panašų vaidmenį suvaidino ir laikraštis „Atgimimas“ bei tokiu pačiu pavadinimu ėjusi

televizijos laida Sąjūdžio metais. Vadinasi, teigiamas atoveiksmis tarp visuomenės ir visuomenės informavimo priemonių dažniausiai įvyksta revoliuciniais, kardinalių pertvarkų laikotarpiais, kada visuomenė monopolizuojasi ir paklūsta bent trumpam naujam teisingam ir protingam balsui. O tuomet, kai visuomeninės gyvenime vyrauja „štilis“, visuomet atsiranda susmulkėjimo apraiškų, o valdžia, linkusi pamiršti savo socialinę funkciją, ir artimos valdžiai interesų grupės kuria sau palankią visuomenės nuomonę ne pačiais švariausiai būdais. Anot M.Römerio, „tad yra tiek nusistatymų ir nuomonių – viešųjų nuomonių,- kiek yra visuomenėje socialinio jungimosi ir skirstymosi padarinių, o kiekvienoje gali būti dar skirtingų srovių“ [65. P. 153]. Be to, M. Römeris pažymi, kad „dažniausiai tai, kas vadinama viešąja nuomone, tai kuri nors grupinė viešoji nuomonė, būtent toji daugybės grupinių viešųjų nuomonių, kuri nusveria kitas todėl, kad tam tikroji socialinė grupė iš viso daugiau sveria visuomenėje, turi didesnės galios ir įtakos<...> Pavyzdžiui, labiau išlaisvintųjų sluoksnių – miestų, inteligentijos, sostinės – viešoji nuomonė, dėl to, kad ji yra ryškesnė arba kad turi daugiau priemonių ir progos reikštis, nuslopina kitokią viešąją nuomonę kaimo elementų, ūkininkų, darbo liaudies ir pan.“ [65. P. 154].

2.4.3. Viešosios nuomonės veiksnys valdžios ir pilietinės visuomenės santykių kontekste. M.Römeris labai šiuolaikiškai teigia, kad „viešoji nuomonė nėra tikrai pačios <...> masės kuriama. Kaip tik todėl, kad viešoji nuomonė – ypač viešoji viešpataujančių ir galingesnių tam tikroje valstybėje socialinių junginių nuomonė – turi tiek svarbos, kiekviena vyriausybė ir kiekviena valdančioji partija pačios stengiasi viešąją nuomonę veikti“ [65. P. 154]. Kaip tai vyksta, stebime šiandieninėje mūsų valstybės gyvenimo tikrovėje ir ne kiek nesistebime, kai visuomenės nuomonei formuoti yra naudojamos ir juodosios technologijos. „Interesų ar socialinių reikalų veikiamą – žmonių nuomonė savo ruožtu reaguoja į tų reikalų pajautimą ir gali jų suvokimą iškreipti. Tuo kaip tik ir remiasi viešosios nuomonės „dirbimo“ menas, žinomas nuo neatmenamų laikų, o mūsų laikais ypatingai išplėtęs ir išbujojęs, virtęs profesija, kurią naudoja tiek valdantieji, tiek opozicija, tiek iš viso bet kuris gyvas ir sveikas socialinis junginys“ [65. P. 162]. Anot P. Leono, „Kalbant apie teisėtumo garantijas įstatymus leidžiant, turima galvoj įstatymų atitinkamumo vidutinei piliečių teisinei sąmonei ir jų gyviems reikalams garantijos. <...> Reikia dar prisiminti kultūringose valstybėse, kur valstybės sątvarka normaliai veikia, didelė kalbamu reikalu garantija yra visuomenės nuomonė, kuri organizuotai pasireiškia per spaudą, mitingus ir draugijų susirinkimus“ [44. P. 93]. Taigi jei sutiktume su P. Leonu, turėtume manyti, kad visuomenės ar viešoji nuomonė yra tam tikras „kultūringų“ valstybių (anot šio mokslininko, susiformuojančių po teisinių valstybių) bruožas, tačiau viešoji nuomonė egzistuoja įvairiose valstybėse, ir valdžios kirčiai nežabotu nepaklusnumu ar aklu padlaiživimu savo

viešąją nuomonę reiškiantiems valdomiesiems (tautai, vertai savo valdžios) yra būtent tas mąstymą skatinantis procesas, kuris galų atveda prie kultūringos valstybės prieigų.

Apibendrinamas viešosios nuomonės problematiką M.Römeris aptaria ne tik V.Dicey (remiasi jo „Paskaitomis apie santykius tarp teisės ir Viešosios nuomonės Anglijoje devynioliktajame šimtmety“), lygindamas su A.Esmeino, bet ir prof. A.Lavrence Lowell'io pažiūras, atskleidžia demokratinės ir „sociokratinės“ viešosios nuomonės sąsajas ir skirtumus. V.Dicey M.Römerio cituojamame leidinyje, kaip ir „Konstitucinės teisės studijų įvade“ iškelia Anglijos prerogatyvą prieš kitas šalis tuo požiūriu, kad būtent Anglijoje viešoji nuomonė atitiko didžiosios dalies tautos įsitikinimus ir pažiūras. M.Römeris daro išvadą iš V.Dicey koncepcijos (jo nuomone, žymiai besiskiriančią nuo viešosios nuomonės laikymo „suvereniniu pasidavimu“ demokratinėse koncepcijose (taip pat ir Esmeino): „viešojo nuomonė, kuri valdo šalį, tai visuomet, ar tai suverenu bus valdovas, ar aristokratija, ar tautos masė – tai visuomet yra paties suverenumo opinija“ [65. P. 160].

M.Römeris, ieškodamas atsakymo, kokia yra viešosios nuomonės kilmė, bando rasti atsakymą, kokia yra „valdančiųjų ir valdomųjų“ ateities bendradarbiavimo tendencija, siekiant bendrų socialinių tikslų. Detaliai išnagrinėjęs V.Dicey pateikiamus pavyzdžius, kurie turėtų irodyti, kad „visuomenės interesas esąs opinijos valdomas“, M.Römeris prieina išvadą, kad „galų gale yra tiek viešųjų nuomonių, kiek yra socialinio jungimosi ir skirstymosi tam tikroje visuomenėje padarinių. „Tačiau šiuo aš visiškai nemanau tvirtinti, jog grupinių nuomonių ribos kategoriškai sutampa su grupių personalinio sąstato ribomis arba kad tos grupinės nuomonės būtų kategoriškai vienlypės arba pagaliau kad kiekviena grupinė nuomonė apimtų visus galinčius kilti klausimus ir kad tokiu būdu kiekvienu klausimu būtinai būtų susidariusi kiekvienoje grupėje atskira viešojo nuomonė“ [65. P. 162].

Komentuodamas V.Dicey, M.Römeris padaro įdomią išvadą apie vieningą visuotinę viešąją nuomonę, kuri kartais ypatingais visuomenės sujudimo, aktyvumo momentais „kaip tam tikras ūpas, kaip banga, perbėga socialinius junginius su jų skirtingais socialiniais reikalais ir tų reikalų ideologiniais bei programiniais padariniais“ [65. P. 162]. Ši, anot M.Römerio, „ūpo banga“ gali ne tik „išjudinti giliau masę“ per revoliucijas ir įvairias viešąsias katastrofas, bet ir inspiruoti revoliucijas, būti galingu impulsu įvairioms pertvarkoms. Taigi 1988-aisiais Lietuvoje gimęs Sąjūdis (labai taiklus pavadinimas) buvo ne kas kita, kaip pilietinės visuomenės viešosios nuomonės pareiškimas pasauliui apie savo vertybes, apie pasirengimą ir norą atsikratyti okupacinio režimo su visomis jo primestomis taisyklėmis, kurių tauta (Sąjūdis, kaip prisimename, buvo paženklintas ryškiu tautiškumo ženklu) per 50 metų net nebandė įsisavinti, o tik laukė patogaus momento atsikratyti. Vėliau tai, kas buvo išsakyta Sąjūdžio pasauliui – okupacinei ir vietinei valdžiai – vienų kitiems, vienaip ar kitaip įtvirtinta – Konstitucijoje –

įstatymuose – teisinėje sąmonėje. Vėlesnis dėsningas pilietinės visuomenės regresas vis tiek nepaneigė to, kas iškovota, ir visų aiškiai ir tiesiai deklaruotos vertybės jau yra įsitvirtinusios – tai patvirtina Tautos mokėjimas susikaupti ir susitelkti svarbiausiais apsisprendimo momentais dėl valstybės ateities (referendumas dėl narystės ES). Taigi būtent su Sąjūdžiu Lietuvoje pasireiškė liberalizmas ir būtent tokia forma, kaip G.H.Sabine ir T.L.Thorson, kalbėdami apie moderniojo liberalizmo platesnę prasmę, apibūdina jį kaip „demokratiją“, ekvivalentą priešpriešinant jį komunizmui arba fašizmui [70. P. 732].

Supriešindamas Dicey ne tik su klasikine demokratine doktrina, bet ir su amerikiečiu A. Lawrence Lowell'u, M.Römeris atranda, kad „juo griežtesnis yra socialinis suskirstymas – juo ryškesnės bus skirtingos grupinės viešosios nuomonės“ [65. P. 165], bet, kad nuomonė „būtų vieša, neužtenka daugumos ir nėra reikalinga vienbalsių nutarimų, bet nuomonė turi būti tokia, kad mažuma, net ir nesutikdama su ja, jaustų ne baimės, bet savo įsitikinimu turinti tą nuomonę priimti; ir jeigu demokratija yra tikrai įsigyvenusi, tai mažumos pasidavimas turi būti pačiai mažumai pritariant įvykdytas“ [65. P. 167].

Vis dėlto M.Römeris konstatuoja egzistuojant „iš vienos pusės valdančiųjų ir valdomųjų suskirstymą, bet iš kitos taip pat – jų vienu kitų veikimą, jų tuo būdu bendradarbiavimą, *sui generis* akciją ir reakciją – veikimą ir reagavimą, kurie kits kitą paragina kartu suvaržo, išjudina ir aprėžia“ [65. P. 170]. Taigi mokslininkas tiki aktyvios visuomenės solidarumu. Lyg paantrinimas M.Römeriui skamba šiandienos mąstytojų G.H.Sabine ir T.L.Thorson išvada apie modernizuoto liberalizmo teigiamas tendencijas: „Daroma prielaida, kad valdžia suteiks mažumoms teisę organizuotis ir kalbėti apie savo problemas, kad mažumos neperžengs ribos tarp opozicijos ir ardamosios veiklos ir kad abi pusės elgsis santūriai ir neterš viešosios informacijos šaltinių. Sistema reikalauja nuoširdžiai pripažinti, kad nė vienos partijos teisė valdyti nėra amžina, kad organizuota opozicija yra būtina liberalaus valdymo dalis ir kad galima naudoti tik teisėtus metodus siekiant pakeisti valdžią. Ji reikalauja konstitucinių institucijų, kurios paremtų ir, kiek tai įmanoma, įtvirtintų šitokią politinę etiką. O labiausiai tokiai sistemai reikalinga bendruomenė, turinti tvirtą solidarumo jausmą, besirūpinanti visuomenės interesais, pakankamai išsimokslinusi ir, matyt, įgijusi tam tikrą patyrimą vadovauti reikalingoms institucijoms“ [70. P. 743]. Beje, tai juk yra tik prielaida, kuri, kaip matome, stebėdami savo ir ne tik savo valstybės visuomenėje vysktančius reiškinius, ne visuomet pasiteisina. Kodėl nepasiteisina, M.Römeris atsako savo teorijoje ne vieną sykį ir ne iš vieno taško. Pavyzdžiui, „Keliose išvadose valdžios sąvokai“ jis sako: „Demokratinės koncepcijos yda – tai ir yra visuomenės problemos neįvertinimas, socialinio bendravimo mechanizacija, valstybės turinio užpildymas individų – atomų dulkėmis, kurių vienintelė jėga – dulkių sutirštėjimas į kiekybinės „daugumos“ masę“ [65. P. 266].

3. 3 skyrius. PILIETINĖ VISUOMENĖ – TAIKUS TAUTOS IR TAUTŲ SAMBŪVIS

3.1. Visuomenė – socialinių junginių visuma. Valstybės sąvokos, kuriai skirtas nagrinėti „Valstybės“ I tomas, formuluotą M.Römeris pateikia II tome, o visuomenės, kuriai skirtas veikalas II tomas, sąvoką tiksliai konstruoja jau I tomo pradžioje: „visuomenė – tai organizuotas socialinis bendravimas arba socialinių junginių visuma, į kurią įeina tiek valstybė, tiek tautiniai socialiniai junginiai, tiek daugybė kitų socialinių grupių bei organizacijų (korporacijų)“ [65. P. 2]. II tomo III dalyje „Visuomenė; sąvoka ir klasifikacija“ M.Römeris išskiria dvi visuomenės prasmes – plačiąją (visuomenės sąvoka šiuo atveju sutampa su socialinio bendravimo) ir siaurąją (socialiniai junginiai ir jų sąsajos). Valstybė, anot M.Römerio, patenka į abi sąvokas, ji yra visuomenėje, be to, „valstybės atžvilgiu visuomenė siaurąja prasme – tai bus visi socialiniai junginiai, išskyrus pačią valstybę“ [66. P. 77]. „Valstybės“ II tome M.Römeris kalba apie nacionalinę tautą kaip apie atskirą socialinį junginį, siekiantį tam tikrų tikslų, išskirdamas socialinius rasės ir kalbos požymius, jungiančius žmones į tautas ir išskiriančius iš visos žmonijos, tačiau neteikdamas šiems požymiams lemiamos reikšmės.

O.Ruželytė, apibendrinama M.Römerio nuostatas, išdėstyta ne vien „Valstybėje“, bet ir „Administraciniame teisme“, rašo, kad „M.Römeris pripažino visuomenės, socialinių junginių santykinai autonomišką egzistavimą. Jis teigė, kad valstybė nenaikina ir neslopina visuomenės. Požiūri, kad socialiniai junginiai ištirpsta vienlypėje teritorinėje tautoje (valstybės piliečių visumoje), jis laikė klaidingu. Viena svarbiausių Didžiosios prancūzų revoliucijos teoretikų iliuzijų jis laikė teigini, kad visuomenė turinti būti paaukota vienalypei tautai ir panaikinta“ [69. P. 112].

Taigi „Valstybės“ II dalyje M. M.Römeris vėl neišvengiamai grįžta prie svarstymų apie pilietinę visuomenę bei socialinių junginių sąveiką joje, sugrįždamas ir prie visuomenės ir tautos skirties bei sąsajos problemų.

3.1.1. Tautoje išreiškiama tam tikros susivienijusios, esančios apibrėžtoje teritorijoje ir pasidavusios vienai valdžiai žmonijos dalies koegzistencijos būtis, visuomenėje – jos būtis. Tačiau kaip buityje atsiskleidžia žmogaus pasaulėžiūra, papročiai, priklausymas vienai ar kitai tradicijai, mentalitetas, t. y. būtis, taip ir visuomenėje atsiskleidžia tauta su savo dvasia, su savo polinkiais savaip bendrauti, kurti, mąstyti, konstruoti pasaulio vaizdinį... Ši mintis ateina tarsi iš tolo, apmąstant tokių žymių mūsų visuomenės veikėjų kaip V.Kudirka, J.Basanavičius, kai kurių rašytojų, M.K.Čiurlionio, žinoma, ir M.Römerio artėjimą prie tautiškumo, tapimą ne tik savo tautos sūnumis, bet ir tautos garbės puoselėtojais, reiškeėjais bei tautinės valstybės kūrėjais. Taigi

tautos ir visuomenės skirtis ir sąsaja yra lygiai tiek pat sudėtinga, kiek ir paprasta. Visuomenės raidos lygis matuojamas jos ekonominės gerovės ir politinio stabilumo lygiu, tautos stiprybės veiksniai yra skirtingi nei visuomenės. Čėčėnų ir žydų tautos yra aiškiausi pavyzdžiai, kai žmonės kovoje už savo egzistenciją jungia tiesiog įstabiai stiprus tautiškumo jausmas suskaldytoje ir sudarkytoje (abejais atvejais visiškai skirtingais būdais ir dėl skirtingų priežasčių) visuomenėje. Baltarusijoje – egzistuoja visuomenė, etninės tautos išlikimas kabo ant plauko...

Suvokdama save kaip tam tikroje apibrėžtoje teritorijoje bendram veikimui susibūrusią etninę žmonių bendruomenę, kurios tikslas – bendras socialinių tikslų įgyvendinimas tik tai apibrėžtai bendrijai įprastais būdais, toji žmonių bendruomenė tampa tauta. Tačiau teritorija tautai yra svarbi visų pirma valstybės atžvilgiu. Pasikeitus teritorijai, keičiasi ir socialinės jėgos, kurios jau kitaip veikia valstybės tikslus, jos politiką. „Nacionalinės valstybės idėja, kuria remiasi tam tikras judėjimas ir kartu tam tikroji teorinė koncepcija, vadinama nacionalizmu, paverčia socialinį valstybės faktą teisės aktu ar teisės padariniu, suteikdama valstybei tam tikrąjį teisinį titulą, būtent tautos (nacionalinės tautos) teisės titulą: nacionalinė valstybė yra ne tik tai todėl, kad ji socialinėje tikrinybėje atsirado, kad tam tikros socialinės jėgos pajėgė ją įkurti ir išlaikyti, bet todėl, kad ji tautos įgimtosios teisės imperatyvu turinti būti, vadinasi – kad kitos tautos turinčios pareigos jos įsikūrimą kentėti ir šiam teisės reiškiniui nekliudyti“ [66. P. 225]. E. Jarašiūnas, tarsi atliepdamas M.Römeriui, rašo: „pilietinės tautos negalima apibrėžti rasiniais, etninės kilmės, papročių ar lingvistiniais kriterijais. Kita vertus, neturėtume pamiršti „tautų pavasario“ įtakos, telkusios etnines tautas valstybės kūrimo darbui. Todėl ne vienoje etniniu požiūriu pakankamai monolitiškoje valstybėje pilietinės tautos pagrindu tampa etninė tauta. Kitų tautybių žmonės, gyvenantys toje pačioje valstybėje kartu su minėta etnine tauta, telkiami valstybės idėjos, kartu kuria šią valstybę ir yra integrali pilietinės tautos dalis“ [17. P. 487]. M.Römeris taip pat teigia, kad „nacionalinė valstybė yra ne tik todėl, kad ji socialinėje tikrinybėje atsirado, kad tam tikros socialinės jėgos pajėgė ją įkurti ir išlaikyti, bet todėl, kad ji tautos įgimtosios teisės imperatyvu turinti būti, vadinasi – kad kitos tautos turinčios pareigos jos įsikūrimą kentėti ir šiam teisės reiškiniui nekliudyti [66. P. 225]. Kita vertus, kaip pažymi O. Ruželytė, „M.Römeris konstatuoja XX a. nacionalinių tautų subjektyvizavimosi tendenciją, kai lemiamu dalyvavimu tautoje kriterijumi tampa ne tiek objektyvūs jos požymiai, kiek subjektyvus žmogaus apsisprendimas. Iš to matyti, kad M.Römeris nebuvo šalininkas Rytų Europoje susiformavusios tautos etninės koncepcijos su jai būdingu bendros kilmės ir vietinės kultūros iškelimu, neleistinumu pasirinkti tautą, kuriai žmogus norėtų priklausyti“ [68. P.. 130].

3.1.2. Nacionalumas, nacionalizmas ir globalizacija – tautinės sąsajos, tautų atsajos ir sambūvio reiškiniai. Nacionalizmas ir šiandien, plečiantis Europos Sąjungai, pasirodo, gyvas pačiomis netikėčiausiomis savo formomis. Pavyzdžiui, E. Gellner, kuris nacionalizmą laiko

industrinės visuomenės organizacijos padariniu, teigia, kad „nacionalizmas yra naujos visuomenės organizacijos formos, besiremiančios giliai internalizuotos, nuo išsilavinimo priklausomomis aukštosiomis kultūromis, kiekviena kurių yra globojama jos pačios valstybės, padariny“ [26. P. 83]. O štai A.D. Smith požiūriu, „nacionalizmas neabejojamai šiandien išgyvena esminio atsinaujinimo laikotarpį savo vakarietiškoje gimtinėje. Jis jau nebelaikomas *passé* ar diskredituotu dalyku. Fašizmo ir nacionalizmo sąsaja, kuri buvo tokia gyva viešojoje sąmonėje tuoj po paskutinio karo, išblėso, ir vėl išpažįstamas „sveikas“ valstybinis nacionalizmas“ [72. P. 199].

M.Römerio požiūriu, nacionalizmas yra nacionalinių (tautinių) socialinių junginių judėjimas, kuriuo reiškiasi jų norai ir siekiai valstybės atžvilgiu. Šis reiškinys tampa ypač reikšmingas XIX a., virsdamas stipria politine jėga. Profesorius puikiai suvokė nacionalizmo reikšmę ir jo iškreiptų formų įtaką visuomenės, valstybės būčiai ir tarpvalstybiniam bendravimui jo gyvenamuoju laikotarpiu ir ateityje: „Modernios valstybės nacionalizacija sudaro ne tikrai kažkokią teoriją ir neaiškų šia kryptimi judėjimą, bet realios socialinės tikrybės faktą. Mes kaip tik gyvename laiką, kada šiuo nacionaliniu principu arba nacionalinių tautų veikimu valstybės yra pertvarkomos, steigiamos, ardomos. Galima drąsiai pasakyti, kad beveik visi žymiausieji XIX amžiaus, bent antrosios jo pusės, ir XX amžiaus įvairių valstybių gyvenimo faktai aiškėja tikrai nacionalizmo šviesoje“ [66. P. 226].

Profesorius kelia klausimą: „Kuris būtent socialinis momentas (požymis) sudaro tautinį (nacionalinį) ryšį, jungiantį žmones į tautas ir išskiriantį jas iš vieningos žmonijos?“ [66. P. 372]. Atsakydamas į savo iškeltą klausimą jis aptaria tris pagrindinius požymius – rasės, kalbos ir teritorijos – vienaip ar kitaip saistančius žmones tautiniu ryšiu, kiekvienam iš šių požymių darydamas tam tikras išlygas. Pavyzdžiui, remdamasis Louis Le Furo žodžiais, daro išvadą, kad bendra kalba yra reikšmingas požymis ten, kur pati visuomenė jam suteikia tautybės kriterijaus reikšmę. Be to, svarbu yra tai, kiek kalba yra „įtvirtinama“ rašytiniuose šaltiniuose ir kiek apskritai visuomenė yra raštinga ir pasirengusi suteikti kalbai tautybės kriterijaus reikšmę. Anot D.Held, „per raštingumą plito tautų istorijos, mitai ir ritualai ir galiausiai didėjo valstybės galia bei reikšmė. Kadangi valstybė vis labiau suaugo su visuomene <...> tai kartu didėjo ir nuosavos valstybės turėjimo reikšmė“ [32. P. 370]. Pasaulio istorijoje yra bent jau vienas tikras atvejis, kai vadinta mirusia kalba, užfiksuota pakankamai gausiuose rašytiniuose šaltiniuose, išlaukė savo valandos ir vėl tapo reikalinga tautai, atkūrusiai savo valstybę,- tai hebrajų kalba.

Nacionalinis tautos ryšys su teritorija yra svarbus valstybės atžvilgiu. Tauta tarp kitų nacionalinių tautų yra stipri, kai turi savo teritoriją. Pasikeitus teritorijai, pasikeis ir socialinės jėgos, kurios ims kitaip veikti valstybės tikslus, jos politiką. Tokias valstybes, kurios buvo įsikūrusios kelių nacionalinių tautų teritorijoje, nacionalizmas ardė ir skaldė. Tikrasis

nacionalinės tautos branduolys yra pirminė etninė grupė. Jos reikšmė tautos formavimuisi jau aptarta.

M.Römeris išskiria dvejopo tipo nacionalizmą – teritorinių ar valstybinių nacionalinių tautų, turinčių savo teritorinį gyvenamąjį centrą, ir nacionalizmą teritoriškai išsisklaidžiusių tautų ar tautinių grupių, sudarančių jų gyvenamoje teritorijoje tautines mažumas, arba tokių tautų, kurios nors ir turi savo gyvenamąjį centrą, bet neturi jame savo valstybės ir namato galimybės ją įkurti. [66. P. 240]. M.Römeris tautinėms mažumoms kaip išeitį nurodo separatizmą. Tačiau ir kompaktiškai gyvenančios tautinės mažumos visiškai atsiskirti gali tik esant joms palankioms objektyvinėms sąlygoms. „Kad tautinė mažuma galėtų valstybiniu separatizmu gintis, ypač kai greta kaimyninių valstybių tarpe nėra atitinkamos nacionalinės valstybės, valdomos tos mažos tautos, reikia, kad ji pati turėtų aiškų ir ryškų savo gyvenamąjį plotą, kuriame ji sugebėtų įsteigti „savo“ nacionalinę valstybę“ [66. P. 253]. Taigi tautinės mažumos nacionaldemokratinėje valstybėje visgi turi tik įnamio statusą.

M.Römerio nuomone, nacionalizmas nėra aiškiai užfiksuojamas valstybių konstitucijose būtent todėl, kad „būdamas aiškiai konstitucijoje užfiksuotas, viešpataujančios tautos nacionalizmas, kaip valstybės santvarkos principas, provokuotų tautinių mažumų apsaugą ir keltų prieš save reakciją, kliudančią jojo siekimus. To dėliai jis paprastai ir yra slopinamas, pridengiamas gražiai skambančiomis demokratinėmis formulėmis ir praktikuojamas konstitucijos užkulisiuose, bet į pačią konstituciją neįrašomas“ [66. P. 244]. Beje, ne tik nacionalizmo, bet ir bet kokio nacionalumo reikšimosi gujimo tendencija šiandienos mūsų valstybėje kartais kelia abejonių, pavyzdžiui, Nepriklausomybės pradžioje kurta tautinės mokyklos koncepcija seniai užmiršta. Tuo tarpu tautinių mažumų padėtis Lietuvoje, kaip ir visame demokratiname pasaulyje, nėra bloga,- tarptautinius ir nacionalinius teisės aktus, susijusius su tautinių mažumų apsauga, remdamasi kai kuriais M.Römerio teorijos momentais, išsamiai apžvelgia V.Jegorova pranešime „Tautinių mažumų apsauga“ [36. P. 365 – 370], darydama išvadą, kad „tautinių mažumų teisių ir laisvių Lietuvos Respublikoje apžvalga rodo, jog savo šalyje turime ganėtinai išplėtotą ir liberalią įstatymų leidybą, visapusiškai ginančią asmenų, priklausančių tautinėms, kalbinėms, religinėms mažumoms, savitumą ir teises“.

3.1.3. Naujasis nacionalizmas ir liberalizmas. Nacionalizmas, kaip teritorinių nacionalinių tautų judėjimas, turi prisitaikyti prie demokratinų institucijų. M.Römeris apibendrinamas teigia, kad iš viešpataujančių valstybėse tautų nacionalizmo pavojus valstybei negresia, „tikras valstybės esmės iškreipimas būtų buvęs tikrai tada, kada naujojoje konstrukcijoje būtų sužaloti valstybės elementai arba kada jie būtų pakeisti kitokiais“ [66. P. 248].

Visuomenės problemos analizę pradėjęs nuo gana plataus istorinio diskurso, M.Römeris vėlgi pasirodo ne tik kaip eruditas, ne tik kaip pedagogas, išsamiai, logiškai ir sistemingai atskleisdamas įvairių epochų mąstytojų minties klodus, bet ir kaip tikras liberalas – demokratas, kuriam svarbu yra mokslo tiesa, atsiribojant nuo bet kokio politinio ar nacionalistinio angažavimosi. Jo išpažįstamas liberalias vertybes įvardija ir O.Ruželytė: „pats M.Römeris aukštai vertino ir propagavo tokias liberalizmo vertybes kaip autonomija, individualybė, asmens laisvė, privataus gyvenimo apsauga nuo savavališko ir neteisėto kišimosi“ [51. P. L]. Pagal laisvo asmens apsisprendimo kriterijų M.Römeris vertino ir apsisprendimą priklausyti tautai ar apsisprendimą gyventi kitoje valstybėje ir jaustis lygiaverčiu tarp kitos tautos žmonių teritorinėje valstybėje. Iš tokių pat pozicijų autorius vertina ir mokslines teorijas, pateikdamas jos silpnąsias ir stipriąsias puses, pabrėždamas pirmiausia pozityvią įtaką tolesniam valstybės ir konstitucinės teisės mokslo minties formavimuisi. Pavyzdžiui, rašydamas apie visuomenės sąvokos pabrėžimą socialistų moksle jis teigia: „Didžiausias socializmo ir ypatingai jo istoriškai – materialinės doktrinos <...> nuopelnas glūdi visuomenės, kaip diferencijuoto socialinio bendravimo, sąvokos išaiškinime ir visuomenės veikimo į valstybę nustatyme. Ligi socializmui pasirodžius niekas su nepaprasta energija ir griežtumu nebuvo pabrėžęs ir įrodęs, kad socialinis bendravimas (visuomenė plačiąja prasme) nesudaro vienypės bendradarbiaujančių ir santykiujančių žmonių masės, bet sudaro painų tarpusavio santykiavimo vieneta, kuris viduje yra aiškiai griežtai suskirstytas socialiniais žmonių junginiais arba socialinėmis kolektyvinėmis kategorijomis, kurių reikalai, siekiamieji socialiniai tikslai ir tuo pačiu funkcija, evoliucijos kryptis, yra autonominiai, skirtingi, o gali būti ir griežtai vieni kitiems priešingi“ [65. P. 52].

Beje, būtent „vertindamas nacionalizmą valstybės mokslo požiūriu, M.Römeris randa sąsajų tarp nacionalizmo ir socializmo doktrinų, nors savo kontekstais ir akcentais jos smarkiai skiriasi <...> Kas socializmui yra klasių kova, tas nacionalizmui – tautų kova. Skirtumas esąs tik tas, kad socializmas visuomenės klasinį susiskirstymą traktuoja kaip laikiną reiškinį, tuo tarpu nacionalizmui tautos yra amžinas socialinis reiškinys“ [68. P. 138]. Čia galima būtų tik pridurti, kad tame amžinume tautos vienaip ar kitaip išreiškia savo nacionalumą, o nacionalizmo neigiamos tendencijos pradeda ryškėti nepalankiais tautai egzistencijos momentais, todėl ir sovietinio bloko šalyse nacionalizmas iš tiesų buvo gajus. Prieš Lietuvai stojant į Europos Sąjungą (M.Römerio išpranašautą Paneuropą), taip pat nuvilnijo nacionalistinio priešiško bangelė. Ir tai nenuostabu, nes Vakarų civilizacijai priklausančios tautos jautriai reaguoja į net mažiausias grėsmes jų nacionalumui. M.Römeris yra Vakarų kultūros žmogus, griežtai teigęs, kad „jokia Europos civilizacijos idėja konstitucinės teisės srityje nėra kilusi iš Rusijos imperijos ir neturi joje šaknų“ [65. P. 328]. Rusija tik savinasi Vakarų teisės idėjas, savaip jas iškreipdama. M.Römeris idėjines sovietinės santvarkos šaknis atranda „Prancūzų revoliucijos darbe“,

sovietinę socialistinę konstrukciją vadindamas „kurių mūsų civilizacijos padarinių racionalistinė konstrukcija“ [65. P. 328]. Beje, racionalistiškai konstruojamai Europos Sąjungai, anot kai kurių šiandienos politologų, taip pat gali ateiti galas, jeigu jos lygiateise nare taps Turkija, o paskui – kas žino – pretenzijas pareikš ir kitos Rytų valstybės. Europos Sąjunga, kaip nepriklausomų Vakarų civilizacijos ir Vakarų kultūros valstybių sąjunga, atvira įvairiausioms bendravimo formoms su kitomis valstybėmis ar jų sąjungomis, turėtų nepamiršti, kad ji yra valstybių, turinčių ilgaamžes tradicijas, puoselėjusių ir tebepuoselėjančių savo kultūrinį identitetą, kovojusių ir apgynusių savo nepriklausomybę nuo Rytų imperijų, valstybių sąjunga. Manychiau, M.Römeris nepritarė išsiplėtimo į Rytus idėjai, kaip ir nuostatai, kad Europos Sąjunga yra kuriama kaip atsvara supervalstybei Jungtinėms Amerikos Valstijoms. Jeigu organišką nacionalumą tausojančių šalių Vakarų kultūra su visais jos šventais padavimais yra aukojama mechaniškai civilizacijai vardan patogaus „žemės paviršiaus“ sutvarkymo,- Europos Sąjunga neturi ateities.

Tačiau B.Kaminskaitė teisingai pažymi, kad „šių laikų modernusis nacionalizmas yra pagrįstas atvirumu pokyčiams bei kitokią identitetą turinčioms bendruomenėms, t. y. mes galime suvokti save arba puoselėti savo identitetą neatsiribodami nuo kitų, o priešingai – bendraudami su kitais“ [39. P. 374]. Panašiai galėtume pasakyti turbūt ir apie modernųjį liberalizmą, kuris, lyginant su XIX a. individų autonomija ir *laissez - faire* idėjas propagavusiu liberalizmu, jau M.Römerio laikais pradėjo įgauti naujų bruožų. Todėl mokslininkas, pripažindamas individų jungimosi į socialinius junginius laisvę (patys socialiniai junginiai pagal jo koncepciją iš priverstinių privalą transformuoti į laisvuosius) kalba apie tai, kad socialiniai junginiai turi ne tik kovoti, bet ir solidarizuotis, bendradarbiauti. Tačiau kiekviename bendravime turi būti savasties apsaugos, kultūrinio identiteto ribos.

J.Rawlsas, apibūdindamas politinio liberalizmo koncepcijas, sako, kad „pirmoji iš jų (politinio liberalizmo koncepcijų, *aut. past.*) yra pati politinio teisingumo koncepcija, po to trejetas pamatinių idėjų: visuomenės kaip sąžiningos ilgalaikio socialinio bendradarbiavimo sistemos idėja ir dvi lydinčiosios idėjos: politinė laisvė ir lygių asmenų koncepcija ir gerai tvarkomos visuomenės koncepcija“ [62. P. 94]. Manychiau, M.Römeriui, daugelyje savo veikalų kritikavusiam ankstyvąjį ekonominį liberalizmą, būtų visiškai priimtinos šiuolaikinio, XXI a. politinio liberalizmo nuostatos (kai kurių autorių nuomone, liberalizmo skirstymas į „ankstyvąjį“ ir „brandųjį“ yra atgyvena, tačiau realiai galima įrodinėti tokio skirstymo pagrįstumą). Iš tiesų yra paradoksalu, tačiau liberalizmas, iškėlęs individualizmo vėliavą, suponuoja prielaidas kurtis moderniam nacionalizmui. A.D.Smith pažymi, kad „yra kažkas pastovaus pastangose grįžti kultūrą ir politiką „tauta“. Tauta, matyt, suderina ir subalansuoja priešiškus socialinius poreikius ir veikia kaip buferis tarp mechanistinės biurokratijos Scilės ir utopinio anarchinio iracionalizmo

Charibdės. Nors nacionalizmo ideologija kartais svyruoja tarp šių dviejų polių, pati tauta, atrodo, sugeba sutaikyti antagonistinius poreikius – tvarką ir valdymą su autonomija ir saviraiška <...> Kol biurokratizmas ir iracionalizmas laikomi pavojumi visuomenės būčiai, tol tauta greičiausiai išliks kaip prieglobstis ir alternatyvi teisingumo instancija. Ir su kiekvienu apsisukimu biurokratiname cikle nacionalizmo patrauklumas didėja ir auga“ [72. 232]. Beje, vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad tiek socializmui, tiek Vakarų demokratijoms davė daug peno būtent liberalizmo ideologija. Anot D.Held, „Pasaulinė Vakarų liberalizmo plėtra pateko tarp tarptautinio socializmo pastangų, kad atsirastų kuo daugiau tikinčių socializmu, ir Vakarų mokslo struktūrinio skaidymosi. Viena vertus, Vakarų liberalizmas paskleidė vertingą politinių vertybių ir ideologinių pozicijų kompleksą: pilietinės ir politinės teisės, valdžios ribojimas, apsisprendimo teisė ir kt. (*Indijoje – prisidėjo prie tautiškumo plėtros*). Kita vertus, nuolatinė kapitalistinių rinkos santykių plėtra atnešė pagrindinius neoklasikinės ekonomikos elementus dar iki tol, kol tos doktrinos buvo formaliai pateiktos ar plačiai studijuotos“ [32. P. 373].

M.Römerio koncepcijoje liberalizmo ideologijos apraiškas atrandame šiuolaikiškame požiūryje į nacionalizmą ir tautų sugyvenimą – individas turi galimybę apsispręsti, kokiai tautai priklausyti, jaustis pilietinės visuomenės – tautos lygiaverčiu nariu, tautos gali spręsti, kaip ir koku lygiu bendradarbiauti...

3.2. Socialinė valstybės funkcija. Aptaręs socialinių junginių egzistavimo prasnę visuomenėje, M.Römeris kalba apie socialinę valstybės funkciją, įvardydamas šios valdžios absoliutizmo veiksnį, glūdintį „trijų faktų kombinacijoje“: „pirmas faktas – tas, kad dėl objektyvinės teritorinės ir tuo pačiu priverstinės junginio konstrukcijos, imperatyvinės priemonės socialinei funkcijai vykdyti yra valstybėje nepaprastai stiprios; antras faktas – savųjų specifinių grynai teritorinių socialinių tikslų, kurie būtinai ir visumet tenka valstybei, yra maža ir jie neišsemia visos energijos, išplečiamos tų stiprių priemonių; trečias faktas – tas, kad dėl priemonių galingumo visi pirminiai socialiniai junginiai orientuojasi į valstybę ir geidžia pasinaudoti šiomis valstybės valdžios disponuojamomis priemonėmis savo socialinių tikslų funkcijai“ [66. P. 324].

3.2.1. Etatizmo ir liberalizmo priešpriešos. Taigi natūraliai kyla būtinybė įvairiems socialiniams junginiams ieškoti valstybės ir jos valdžios (o valdžios atsovais gali tapti tik „geriausieji socialinės kovos strategai ir taktikai“) pagalbos. Kalbėdamas apie tai, kad valstybė, kaip antrinis socialinis junginys, turi socialinius tikslus, kuriuos atlieka žmonių funkcionalinis junginys, t. y. jų socialinių tikslų funkcijai vykdyti junginys, mokslininkas prieina prie dviejų koncepcijų – etatizmo ir liberalizmo aptarimo, nes būtent šios valstybės vaidmens visuomenės atžvilgiu koncepcijos ir nusako, kiek valstybė gali kištis į visuomenės, jos junginių ir žmogaus veikimą. Apibūdindamas etatizmą ir liberalizmą, M.Römeris vadovaujasi Roger – Bonardo ir

A.Mengerio teorijomis, nesistengdamas kritikuoti nei vienos iš šių srovių, o tik išryškindamas jų būdingesnius bruožus ir įvardydamas kai kurias radikalistines apraiškas, kritikuodamas minėtų autorių kraštutines nuostatas: „klaidinga yra Roger Bonard‘o schemeje tai, kad jisai visą socializmą ir įskiria į etatizmą, kai iš tikrųjų socializmas, išskyrus valstybinį socializmą ir kai kurias ypatingas formas, kaip pav. municipalinis socializmas, yra iš esmės anarchinis, nukreiptas į visišką visuomenės nuo valstybės paliuosavimą ir valstybės, kaip nereikalingos panaikinimą. Tad čia yra gilus kaip tik antietatizmas, kuris valstybei nepalieka jokios funkcijos, perkeldamas jas visas į laisvai veikiančius socialinius junginius. Tai ypač charakteringa komunizmo atžvilgiu“ [66. P. 330]. Anarchinis socializmas nužudo tai, kas, ir socialistų įsitikinimu, esanti socialiniame bendravime valstybė. Pradžioje įvardijęs, kad liberalizmas „sutampa su individualizmu, nes galų gale „status libertatis“ subjektu yra žmogus, individas, be to, laisvės apsaugojimas nuo valstybės kišimosi į iniciatyvinę žmonių gyvenimo sritį numato tokį pat draudimą kištis į šią sritį ir kitokiems kolektyvams <...>, kurių kišimasis yra taip pat arbitrališkas, kaip valstybės; pagaliau liberalizmas yra iš esmės individualistinis todėl, kad pati „status libertatis“ sąvoka yra kilusi iš įgimtųjų suvereninių žmogaus teisių doktrinos, kuri šias teises jungė <...> kaip tik su individu“ [66. P. 326], apžvelgęs ekonominį liberalizmą ir pateikęs valstybinės intervencijos kelių būdus liberalizme ir liberalinę valstybinių įmonių kritiką, M. Römeris, cituodamas etatizmo šalininką Mengerį, nurodo, kad „tik tai naujaisiais laikais mes galime pastebėti, kad aukščiausieji valstybės valdžios reiškiniai pradeda taip pat plėsti veikimą žemesniųjų liaudies klodų naudai. Tačiau tai kaip tik yra charakteringa, kad individualistinė valstybė, viena seniausiųjų žmogaus kūrinų, tik tai XIX amžiuje sugebėjo pastebėti neturtingųjų liaudies klasių interesus, nors jie visur sudaro milžinišką daugumą“ [66. P. 333]. Socialistams, matyt, atrodo, kad pastebėta per vėlai ar pernelyg lėtai stengiamasi tenkinti liaudies klasių interesus, todėl jie siūlo daugelio gėrybių suvalstybinimą ir kuo aktyvesnį valstybės išitraukimą į „individualinės piliečių būklės išsaugojimą ir parėmimą“. „Šis nuosavybės teisių perkėlimas iš individo į platesnį ar siauresnį bendrumą gali būti laikomas charakteringu socialinės programos punktu, kuris iš esmės skiria ją nuo grynai reformatorinių partijų pastangų pataisyti ir pagerinti tradicinę teisinę santvarką, paliekant pagrindus, kuriais ji remiasi“ [66. P. 334]. Taigi M.Römeris bent jau „Valstybėje“ nekritikuoja nei etatizmo, nei liberalizmo, o tik ieško „formulės, kuri apimtų tai, kas yra, ir neprieštarautų tikrėnybei“ [66. P. 334].

3.2.2. *Kolektyvinės gėrybės siekis ir valdžia.* Aptaręs liberalizmo ir etatizmo bruožus, M.Römeris prieina ir prie valdžios suverenumo. „Valstybės valdžia – suvereninė teritorinė valdžia; tačiau ir ji yra tokia (suvereninė – aukščiausioji) tik tai valstybės funkciją nustatydamą, vadinasi, parinkdamą ir suformuluodamą valstybei jos siektinus socialinius tikslus, ir nustatytos funkcijos ribose. Patys gi socialiniai tikslai ne jos yra gaminami, ne jos dekretuojami: jie dygsta

iš įvairių sociališkai tenkintinų žmonių reikalų, paties socialinio bendravimo ruošiami ir ugdomi. Valstybės valdantieji, valstybės valdžia šia prasme ne viešpatauja visuomenei, bet pati pareina nuo jos“ [66. P. 335].

Jeigu prisimintume politologijos doktrinoje pateikiamą valdžios apibūdinimų klasifikaciją, tai M.Römerio valdžios apibūdinimą priskirtume iš dalies teleologiniam (valdžia – tam tikras tikslas), iš dalies struktūralistiam (valdžia – ypatingos rūšies santykiai tarp valdančiųjų ir valdomųjų) tipui.

Taigi M.Römeris, tikėdamas valdžios konsoliduojančia galia, formuluoja valstybės apibrėžimą: „Tam tikros teritorijos žmonių jų socialiniai funkcijai vykdyti sąjunga, savo suvereninės valdžios konsoliduojama į neskaldomąjį funkcionalinį vienetą“ [66. P. 335]. Šią formulę autorius „tikrina“ skaidydamas atskiromis frazėmis, - šio „patikrinimo“ vienas svarbiausių momentų yra M.Römerio tikėjimas visuomenės solidarumu „nustatant“ uždavinius valdžiai ir tikslus valstybei“. „Socialinių tikslų funkcija“ sudaro kolektyvinį šių tikslų siekimo darbą ir tegali būti tik vieninga, kurios elementai negali vieni kitus paralyžuoti ir naikinti, bet visi turi būti suderinti į vieną harmoningą tikslingąjį darbą, nes kitaip būtų buvęs chaosas ir kažkoks tūpčiojimas vietoje, bet ne tikslingos funkcijos vykdymas“ [66. P. 337]. Mokslininko nuomone, tikslų bendrumo visuomenėje vienintelis atskyrimo kriterijus yra teritorinis, t. y. kiekvienos valstybės visuomenė renkasi tikslus, kurie sudaro „valstybės valdžios steigiamąjį darbą“. Šiandien atrastume nemažai oponuojančių ne tokių optimistinių nuomonių dėl tikslų suderinimo „į vieną harmoningą tikslingąjį darbą“, pavyzdžiui, A.Hayekas teigia, kad „nors konkrečios kolektyvinės gėrybės siekis gali būti bendras visiems, turintiems iš jos naudoti, jis retai bus bendras visai visuomenei. Tokiu jis taps tik tuo atveju, jeigu abipusė individų nauda susibalansuos <...> Visa demokratių institucijų raidos istorija yra nesibaigiančios kovos su atskirų grupių mėginimais naudoti valstybinį aparatą savo kolektyviniams interesams tenkinti“ [28. P. 21]. G.F.Šeršenevičius, komentuodamas Bentamą, taikliai įvardijusį, kad valstybės tikslas esąs pasiekti kiek galint didesnės gerovės kiek galint didesniai žmonių skaičiui, sako, kad „net ir ten, kur valdžia stengiasi prisidengti aprūpinti reikalus vien nedidelės dalies, valdančiosios klasės, ji stengiasi prisidengti visuomenės reikalais. Kiek jai pavyksta save visuomeniniu reikalu pateisinti, tiek ji yra iš visų gyventojų palaikoma ir užjaučiama“. [76. P. 20].

3.2.3. Visuomenė ir individas. M.Römeris rašo apie individo socializavimąsi, remdamasis L. Gumplovičiumi, plačiai cituodamas jo mintis apie kolektyvizmą, individo ir „visuomeninį“ egoizmą, darydamas savo mokymui dėsningą išvadą, kad „ne izoliuotas atskiras individas, bet ir ne visuma, ne Žmonija iš karto bet socialinis tarpas, bet tai, kas tarp šių dviejų kraštutinių yra ir kas sudaro organizuotą visuomenę, socialiniai junginiai, - štai yra tikri socialinio veikimo ir bendravimo subjektai štai yra socialinė ir teisinė tikrėybė, skirtinga nuo biologinės tikrėybės“

[66. P. 344]. Toliau eidami M.Römerio apmąstomų Gumplovičiaus minčių taku, atrandame samprotavimų apie tėstinės tautos prigimtį ir esmę patvirtinimą individo tapimo socialinės grupės, visuomenės nariu plotmėje: „jauno žmogaus smegenyse <...> čionai yra ir tūkstančių metų prityrimų, kurie ėjo iš kartos į kartą, kaip seniai nusistovėjusios pažiūros ir įsivaizdavimai; yra ir pristorinių ir istorinių likinių, kurių pėdsakai giliai išsiskynę per amžius būde ir palinkimuose, savo minties formose ir galvojuose; yra tūkstančių metų simpatijų, prietarų ir nepasitikėjimų, visa tai sėdi giliai „laisvo“ asmens dvasioje, susirenka jame lyg kokiame židinyje milijonai spindulių, visa tai gyvena kaip mintis, apie kurią minia taria, kad asmuo jį turįs; tardama taip apie asmenį minia randa, kad tai teisinga ar ne, kad tai jo nuopelnas ar kaltė ir daro jį atsakingą“ [66. P. 348]. Ir toliau pasitelkiant gyvenimiškus ir net poetiškus palyginimus priartėjama prie išvados, kad „Kaip žmogus savo kūno nagali sukurti, taip pat ir savo dvasios. Jo mintis, jo dvasia gimsta visuomenės tarpe, socialiniam gaivale, kuriame jisai gimsta, kuriame jisai gyvena ir veikia“ [66. P. 348]. Tačiau M.Römeris, simpatizuojantis Gumplovičiaus samprotavimams apie socialinę individo integraciją, kai individas tampa neskaidomu vienu visuomenės monolite, vis dėlto konstatuoja, kad individas yra aktyvus atomas kintančiame visuomeninės būties darinyje. Kaip tik todėl M.Römeris koreguoja Gumplovičių, sakydamas, kad „individo pažiūros, įsitikinimai, nusistatymas nėra jo paties savarankiško proto darbo arba jo sąmoningos kūrybos padarinys <...> Bet vis dėlto viskas, kas vyksta socialinėje srity, pereina per individus; nėra tokio socialinio darbo, kuris nebūtų jokio individo padarytas, ir nėra kitokios valios, kaip individualinė“ [66. P. 348]. Ši

M.Römerio įvardijama individualinė valia priklauso nuo laisvės sampratos demokratinėje visuomenėje lygio. G.H.Sabine ir T.L.Thorson, komentuodami Hegelį, teigia: „kai individas laikomas tik piliečiu, valstybė linkusi valdyti visas žmonių ryšio formas. Iš tikrųjų tai yra ne laisvė, o despotizmas – tai įrodo visos politinio totalitarizmo formos“ (G.H. Sabine, p. 658). Liberalizmo palydovai – susvetimėjimas, nepasitikėjimas ir anarchizmas galų gale atsuka ratą atgal. Laisva visuomenė taip pat yra reikalinga konsoliduojančios jėgos, t. y. ji turi paklusti valstybei, tačiau, anot A.Hayeko, „laisvoje visuomenėje valstybė tėra viena iš daugelio organizacijų, turinti parūpinti efektyvius rėmus, kuriuose gali formotis savireguliuojančios struktūros; tačiau ši organizacija apima tik valdymo aparatą, bet laisviems individams nediktuoja jų veiksmų“, tačiau, kaip toliau pabrėžia pastarasis tyrėjas, „visuomenė – tai individų bei organizuotų grupių savanoriškų santykių tinklas, ir griežtąja prasme vargiai ar galima tokia vienintelė visuomenė, kuriai be išimties priklausytų visi individai“ [29. P. 195].

Manyčiau, kad M.Römeris jautė ir numatė pavojus, tykančius demokratinėje – „liberalioje“ visuomenėje, todėl jo samprotavimuose apie socialius junginius, apie individo socializaciją ir pilietinę visuomenę – sąmoningą ir atsakingą – atrandame tai, kas priverčia

suklusti. Tai ir viena iš priežasčių, kodėl M.Römeris neatsisakė ir savo veikale plėtojo mokymą, kuriame ryškėjo solidarizmo teorijos kontūrai.

Valdžia, jei ji iš tiesų yra suvereni, turėtų sugebėti nustatyti tokius tikslus, kurie ir išreiškia jos socialinę funkciją, diktuojamą konsoliduotos visuomenės tam tikro gyvenamojo laikotarpio poreikių. Demokratijos esmė yra įvairių visuomenės grupių interesų politinė išraiška ir valdžios mechanizmo sugebėjimas suderinti prieštarigus reikalavimus ir rasti optimalius kompromisinius sprendimus. Tačiau kiekvienas individas turi jaustis atsakingas už savo išrinktos valdžios siekius ir veiksmus.

Taigi čia galėtume paklausti to paties, ko retoriškai klausia J.E. Lane'as: „ar iš tikrųjų yra toks dalykas kaip suvereni valdžia? Ar šiandien valstybės tikrai yra suverenios?“ [43. P. 64]. Abejonių dėl valdžios ir valstybės suverenumo išsako ir nemažai kitų šiuolaikinių tyrėjų, pavyzdžiui, A.Jokubaitis konkretina klausimą: „ar, pasikeitus valstybių autonomiškumui, jos suverenitetas išliko tas pats, ar šiuolaikinė valstybė iš tikrųjų nebėra suvereni?“ (Jokubaitis, p. 388).

Tačiau prieš atsakant į šiuos klausimus verta atkreipti dėmesį į tai, kas ir kaip formuoja suverenią valdžią.

3.4. Politinės partijos ir valstybės valdžia. „Socialinių junginių varžymąsi dėl valstybės valdžios, siekiant suvalstybinti savo tikslus ir funkciją, M.Römeris laiko ryškiausiu fenomenu valstybėje“, - teigia O. Ruželytė [69. P. 114]. Ypač ryškus vaidmuo įtakos valstybei požiūriu yra tokių socialinių junginių, kaip politinės partijos. Daugumoje valstybių partijos ir partinės sistemos, kaip žinome, yra pagrindiniai politinės sistemos elementai. Politologijos doktrinoje yra tradiciškai apibrėžiama, kad partija yra didelių socialinių grupių organizacija, skirta atstovauti tos grupės interesams politinėje sistemoje.

3.4.1. Politinės partijos – antriniai socialiniai junginiai. Vadovėlyje „Lietuvos konstitucinė teisė“ apibūdinant politinių partijų ir visuomeninių organizacijų teisinio reglamentavimo konstitucinius pagrindus pasitelkiamas M.Römerio organizuotų ir neorganizuotų socialinių junginių, socialinių organizacijų skirstymo traktavimas. Tačiau E.Vaitiekienė, įvardydama ir komentuodama dabartinę visuomeninių organizacijų ir politinių partijų sampratą, teigia, kad „pagal M.Römerį, socialinių arba visuomeninių organizacijų sąvoka apėmė visus organizuotus socialinius junginius, išskyrus pačią valstybę. Šiuo metu sąvoka „visuomeninė organizacija“ tokia plačia prasme konstitucinės teisės moksle vartojama ganėtinai retai“, toliau išskirdama, kad „plačiaja prasme visuomeninė organizacija – tai viešo pobūdžio pelno nesiekiantis visuomeninis susivienijimas, kurio narius vienija laisvai pasirinktų tikslų ir interesų bendrumas <...> siaurąja prasme sąvoka „visuomeninė organizacija“ neapima politinių partijų ir politinių organizacijų. Tuo siekiama akcentuoti, jog politinės partijos – tai

organizacijos, siekiančios politinės valdžios, tuo tarpu visuomeninės organizacijos nėra politiniai susivienijimai“ [17. P. 570].

M.Römeris politinių partijų problematiką pateikia ne iš konstitucionalizmo, o iš sociologijos pozicijų. Jam rūpi politinių partijų socialinė esmė.

Mokslininkas pažymi, kad „politinių partijų esmė yra daug gilesnė ir „sociališkai sudėtingesnė“ nei ta, kuri tradiciškai išreiškiama, apibūdinant politines partijas kaip „grynai dirbtinio pobūdžio draugijas, jungiančias vienodų pažiūrų ar nusistatymų žmones, susijungusius veikti šiuo nusistatymu viešuosius santykius ar viešąją tvarką“ [66. P. 154].

Profesorius negailestingai pliekia reprezentacinei demokratijai ir prancūziško parlamentarizmo režimui būdingą proporcinę rinkimų sistemą, „išplečiančią politinių partijų skaičių ir sudarančią patogias aplinkybes įvairioms smulkioms politinėms efemeridoms reikštis ir žydėti“ [66. P. 154]. Šitų „efemeridų“ apibūdinimas prilygsta Doneleičio plunksnai: „Lengvas darbas, įtakinga padėtis, politinė galia, galimumas daug laimėti, pasinaudojant politiniu piliečių – rinkikų balsų svoriu ir jų pasyviškumu, nekliudančiu partijų veikėjams daryti visai ką kitą, negu jos savo pažaduose rinkimams skelbia, vilioja į politinių partijų eiles visokio plauko spekuliantus, kurie po partijos ir jos programos vėliava, apdumdami akis naiviems piliečiams ir įkalbinėdami jiems visokias pasekas, iš tikrųjų rūpinasi visai kuo kitu <...> Ir galų gale politinė partija paverčiama nešvarių biznių įmone, kurioje burelis profesinių politikų, susidėjęs su bureliu žurnalistų ir iš šalies spekuliantų, išnaudodami politinę tam tikrų socialinių visuomenės grupių jėgą ir bevaldydami ją apgaule, čiulpia valstybės lėšas, pasidalina vietomis ir pelningomis koncesijomis, sočiai ir gardžiai pavalgo viešosios gerovės pyragą, paperka viešosios nuomonės valdovus, plečia baisią korupciją ir leidžia įstatymus savo naudai, varydami tiesiog antisocialinį darbą“ [66. P. 158]. Beveik apie šiandienos mūsų politines realijas ir batalijas, ypač po 2004 m. Seimo rinkimų, eilinį kartą triumfuojant populizmui politinėje arenoje.

Tačiau M.Römerio tikslas yra išaiškinti socialinių reiškinių prasmę ir esmę, ir jis tai atlieka, pasitelkdamas ne vien hiperboles ir metaforas, bet vadovaudamasis mokslinės analizės būdais. Mokslininkas analizuoja partinio veikimo metodą ir jo klasifikaciją, lygina įvairių šalių patirtį, kovojant su politinių partijų sistemų problemomis, argumentuotai įrodo politinių partijų reikšmę ir prasmę valstybės gyvenime.

Nežiūrint akivaizdumo, kad demokratinis valdymas neįmanomas be partinės sistemos, ne vienam teoretikui tenka savo gyvenamuoju laikotarpiu įrodinėti partijų buvimo ir veikimo būtinumą. A. Esmeinas, pavyzdžiui, teigia, kad „Ostrogorskis (anglas) tenorėtų, kad laikinosios sąjungos susidarytų tam tikroms reformoms praveisti ir vėl likviduotųsi tikslą pasiekus. Bet žmonės turi, be to, įvairių pastovių idėjų, nuolatinių interesų, tradicijų arba jausmų, kurie verčia juos matyti ypatingoje šviesoje visas problemas, kurias iškelia valstybių gyvenimas. Kodėl šios

elementarinės jėgos negalėtų organizuotis? Jei negalima būtų jų panaikinti, tai, nepaisant jų nusikaltimų ir jų tiranijos, geriau turėti reikalo su didelėmis organizuotomis partijomis, sąžiningomis ir morališkai atsakingomis, negu su žmonių dulkėmis; nėra politinės laisvės be partijų“ [24. P. 279].

M.Römeris teisingai pažymi, kad politinių partijų veikimas socialiniame valstybės gyvavime labai tiksliai atspindi žmogaus savanaudiškumo tendencijas, ir tai yra problema, būdinga ne tik „pradedančioms“, bet ir senų ir nusistovėjusių demokratijų šalims. Mokslininkas, cituodamas amerikiečių politologą L. Lowell'ą, kritikuoja Amerikoje susiformavusį „politikano“ – „boso“ tipą, kurio vaidmuo – „tai nėra viešosios nuomonės padarinių skleidimas; jisai neformuoja klausimų viešajai nuomonei spręsti. Išskyrus tuos atsitikimus, kai šie klausimai tiesiog veikia jo galią arba kai jie palyti privatus reikalus <...> Tai iš tikrųjų yra politinis makleris, bet makleris, kuriam ne tiek rūpi tikros viešos nuomonės laimėjimas, kiek pelno savo asmens naudai realizavimas“ [66. P. 160].

Mokslininkas, kalbėdamas apie politinių partijų funkciją individualistinėje visuotinio lygaus balsavimo demokratijoje, teigia, kad „valstybės valdžią veikia ne tiek individai, kiek socialiniai junginiai, kurie demokratijoje formališkai nėra politinių teisių subjektais“ [66. P. 161]. Piliečiai negali, nors ir būdami socialinių grupių ir korporacijų dalyviai, išreikšti savo socialinio nusistatymo, „jie, - anot M.Römerio, - yra reikalingi socialinio patarnavimo, socialinės konsultacijos, socialinio rūpintojo“ [66. P. 161]. Taigi šis politinių partijų socialinio rūpintojo vaidmuo suponuoja pozityvią alternatyvą individualistinei politinių teisių konstrukcijai. „Socialinės konsultacijos ir pagelbos, šio socialinio ramsčio spragą ir užpildo politinės partijos. Jos ima tarpininkauti tarp izoliuotų piliečių – rinkikų, jungti juos tam tikrais socialiniais obalsiais, o vėliau, kada jau rinkimų procesas yra baigtas, tęsti socialinį atstovavimo pobūdį, būtent, tvarkyti ir prižiūrėti atstovų veikimą“ [66. P. 162].

Profesorius kalba, kas ir kaip politines partijas turi rišti su visuomene, ypač daugpartinėje sistemoje, kur partijos, t. y. pačių visuomenės narių gretos jose toli gražu nėra skaitlingos ir kaip atpažinti tikrai „sveiką“ partiją, atitinkančią demokratinės – teisinės valstybės reikalavimus: „visos svarbiausios ir sveikos politinės partijos remiasi kuriais nors pagrindiniais socialiniais junginiais ir reiškia jų nusistatymą ir jų socialinius reikalus“ [66. P. 163]. Apie partijų klasifikaciją jų programinės ideologijos bei kitais pagrindais M.Römeris tik užsimena.

Taigi politinių partijų joms pavestos „aptarnavimo funkcijos“ kokybė turėtų priklausyti nuo to, kaip ir kiek aktyvūs yra kiti, pirminiai socialiniai junginiai, nes „politinės partijos gali ir turi būti laikomos išvestiniais socialiniais junginiais, nesavarankiškais, tarnybiniais kurių nors kitų socialinių junginių atžvilgiu; jos sudaro anųjų lyg korporacinius organus, būtent politinius jų organus, skiriamus tam tikrajai jų funkcijai, kuri demokratiškai – individualistinėje sistemoje

negalėtų būti vykdoma“ [66. P. 163]. Šių pirminių socialinių junginių silpnumas, mažas aktyvumas, kaip įsitikiname, stebėdami mūsų šiandienos valstybės gyvenimą, sudaro tinkamą terpę vešėti populizmui, išiveržti į politinę areną ne tik tokiems „politikėnams“, kurie jau tapę „profesiniais“, bet ir „profesionaliems vadybininkams“, kurių darbas yra tokia pati „politinė prekyba“, kaip ir vaizdingai M.Römerio aprašytų „smulkių politinių efemeridų“.

Iš politologijos doktrinoje pateikiamo partijų funkcijų sąrašo ir jo sekos matyti, kad visuomenės ir politinių partijų sąveika demokratinėje visuomenėje yra tokia intensyvi ir tokio masto, kad posakis, jog „kiekviena tauta verta savo valdžios“ gali būti pateisinamas šimtu procentų: „aiškinasi, formuluoja ir motyvuoja didelių socialinių grupių interesus“; „aktyvina ir integruoja dideles socialines grupes“, „kuria ideologiją ir politines doktrinas“; „dalyvauja formuojant politinę sistemą“; „dalyvauja kovoje dėl valdžios valstybėje“; „formuoja viešąją nuomonę, auklėja visuomenę arba jos dalį“, „dalyvauja įgyvendinant valstybinę valdžią“, „ruošia ir parenka kadrus valstybės aparatui“.

M.Römerį domina ypač partijų dalyvavimas įgyvendinant valstybinę valdžią ir visuomenės interesų paaiskinimas partijoms suformavus valdžią, todėl jis aiškinasi, kokia sistema – dvipartinė ar daugiapartinė – yra šiuo atžvilgiu geresnė. M.Römeris, aptaręs dvipartinę ir daugpartinę sistemas, remdamasis Lowell'u, vis dėlto prieina prie išvados, kad dviejų partijų sistema yra tobulesnė, labiau nusistovėjusios demokratinės sistemos rezultatas: „Kelių politinių grupių buvimas gali sudaryti parlamentą, kuris sudėtingą tautos nusistatymą atvaizduoja tiksliau, negu dviejų partijų parlamentas; gali būti, nors gali to ir nebūti, kad įstatymų leidžiamasis šitokio parlamento darbas bus geriau pagalvotas ir atsargus; bet ši partijų daugybė neduoda viešajai nuomonei tokio galimumo betarpiškai veikti valstybės valdžią, partijos – tarpininkės skiria įstatymų leidimą nuo viešosios nuomonės“ [66. P. 170]. Ši M.Römerio išvada padeda suvokti pliuralizmo prasmę ir ribotumą demokratinėje valstybėje: pliuralizmas tik tiek ir tik tada esti veiksmingas, kai tarp daugelio konfliktuojančių ir konkuruojančių grupių yra atrandamos jungtys, vedančios į kompromisus, o galiausiai išsikristalizuoja nuostatos, virstančios bendrais interesais, kurie virsta visuomenės ir valstybės gyvenimo tobulėjimo varikliu tik poliarizavęsi į dvi dideles grupes, kur „viskas, kas artima, jungiasi, kas priešinga – skirstosi – ir galų gale gaunama du didžiuliu bloku vienas prieš kitą, du priešu ir daugiau nieko. Vaizdas yra aiškus, sąlygos veikimui griežtos, bet patogiausios vaisingam darbui“ [66. P. 166]. A.Esmeinas rašo, kad „anglai paprastai parlamentinį valdymą vadina partijų valdymu, kadangi normalus jo funkcionavimas suponuoja buvimą tautoj, o todėl ir parlamente, dviejų didelių disciplinuočių ir pripažintų partijų, kurių viena sudaro kabinetą, o kita yra opozicijoje; jos keičiasi savo pozicijomis, žiūrint kuri jų laimi Bendruomenių Rūmuose, o galutinai – prieš rinkikų kolegiją“ [24. P. 204]. Toks yra dvipartinės sistemos privalumas. Tačiau kelias iki „patogiausio vaisingo

darbo“ yra didžiai akmenuotas dėl M.Römerio įvardytų ir dėl visiems mums matomų, žinomų, tačiau kartais ne iki galo suvokiamų priežasčių. Vėlgi remdamasis Lowell'u, profesorius teigia, kad „didesniojo politinių partijų skaičiaus reiškinys Europos kontinento šalyse pareina ne nuo didesnio reprezentacinės demokratijos pamėgimo prieš tiesioginę demokratiją, bet ypač nuo to, kad politinė nesantaika remiasi labiau įvairiomis giliai įsišaknijusiomis tradicijomis, negu nuomonės skirtumais einamųjų reikalų atžvilgiu...“ [66. P. 170].

Puikiai prisimename mūsų antrosios nepriklausomybės pradžią, kada dvi partijos – komunistų ir Sąjūdžio poliarizavosi iš visų apsijungusiųjų kitaip manančių nuostatos neigti tai, kas susiję su sovietmečio praeitimi, tačiau tai buvo tik dvipartinės sistemos iliuzija, kuri pradėjo sklaidytis tada, kai visuotinai neigiama partija transformavosi, persivadino, skilo, o vėliau natūraliai skilo, neišlaikiusi vidinės įtampos, ir priešinga pusė. Kurį laiką, nežiūrint partijų gausos, vyravo būtent įsišaknijusia tradicija paremtas poliarizuotas skirstymasis į vakarietiškas vertybes išpažįstančias partijas ir komunistinio paveldo – šiuo pagrindu formavosi frakcijos, koalicijos,- kol kairiosios partijos nepajuto poreikio, diktuojamo istorijos ir aplinkybių, persiorientuoti iš komunistinio paveldo „kairumo“ į vakarietišką „kairumą“. Po šio dešimtmetį trukusio persiorientavimo proceso vis daugiau atsiranda ženklų, kad ateina sąlygos iš tiesų vaisingam darbui, nors kol kas tai išlieka tik „ženklai“. Ypač po 2004 m. Seimo rinkimų vardan „vaisingo darbo“ netgi tradiciškai priešiškos partijos baudėsi apsijungti sudarydamos bloką prieš naujai iškilusią populistinę „puikių vadybininkų“ partiją, tačiau tai „vaisingam darbui“ vargu ar būtų galėję padėti, kadangi bet kokia populistinė partija nė iš tolo nėra verta atstovauti „įvairiausių socialinių jėgų federacinės santvarkos“ [66. P. 166], ir kova su tokia partija yra dažniausiai tik jėgas be reikalo eikvojanti kova su vėjo malūnais, kol pats vėjas tokiems malūnams nenuneša sparnų. Tačiau jei tokiai partijai esant valdžioje pavyktų įgyvendinti savo tikruosius tikslus, įsigalėtų kai kurių pasiilgtas despotizmas, o, anot I.Berlin, „Despotizmo triumfas – priversti vergus pasiskelbti esant laisvus“ [16. P. 101].

3.4.2. Interesų grupės – kylanti jėga. Daryti įtaką valdžiai per interesų grupes Lietuvoje egzistuoja legalus būdas - lobizmas. Apie lobizmo teigiamas puses rašė G.Mesonis ir R.Geleževičius. Pastarasis pažymi, kad „galingiausios spaudimo grupės ir yra tai, ką galima būtų pavadinti faktine, tikrąja valdžia <...> Šia prasme ir lobizmą galima traktuoti ne tik ir ne tiek kaip įvairių ekonominių, finansinių, regioninių, tautinių ir kitokių socialinių segmentų interesų atstovavimo valdžios koridoriuose sistemą, bet pirmiausia kaip tam tikrą visuomenės ir valdžios sąveikos ir komunikacijos būdą“ [25. P. 3]. Šio autorius manymu, interesų grupių konkurencija užtikrina, kad teisės normose bus įtvirtintos nuostatos, naudingos ne tik šioms grupėms, bet ir visai visuomenei. 2004 m. lapkričio 2 d. LTV laidoje „Panorama“ buvo paskelbta, kad nuo Lobistinės veiklos įstatymo įsigaliojimo pradžios lobistus Lietuvoje galima suskaičiuoti ant

vienos rankos pirštų,- vadinasi daryti įtaką valdžios institucijoms įstatymų priėmimo procese legaliais keliais mūsų valstybėje dar nėra populiaru, o tai yra blogas ženklas ir tuo požiūriu, kad interesų grupės sunkiai skinsis kelią Europos Sąjungos institucijose.

Taigi per interesų grupių daromą įtaką valdžiai įteisintais būdais yra artėjama prie to, ką L.Duguit iškelė sindikalizmo teorijoje. A.Esmeinas, komentuodamas L.Duguit, nurodo, „kad pastarasis tikėjo, jog netolimoje ateityje greta proporcinio partijų atstovavimo susidarys proporcinis interesų atstovavimas atskirųjų socialinių klasių, organizuotų sindikatuose ir sindikatų sąjungose“ [24. P. 65]. Tačiau L.Duguit teorijoje, skirtingai nei lobizmo sampratoje, kur pabrėžiamas bendradarbiavimo su valdžia, kompromiso paieškos momentas, šios interesų grupės, arba sindikatai, susikūrę klasiniu pagrindu, tampa viešosios galios ir vyriausybės priešais. Čia, reikia pripažinti, L. Duguit patenka į akligatvį, ir Esmeinas pagrįstai jį kritikuoja: „išrikiuoti prieš valstybę sindikatai patys irgi yra nesuvaldomos jėgos, kur kovai atviras laukas, nes nebus suvereninės galios jiems palaikyti ir smurtui sudrausti. O kas kiekvieno sindikato viduje apsaugos narių teises ir laisvę? Patyrimas rodo, kad juo mažesnis junginys, juo didesnė daugumos daromoji skriauda to junginio mažumai. Suvereninis sindikatas daug labiau skriaustų narius, negu laisvoje šalyje galėtų skriausti vyriausybė, kuri kontroliuojama parlamento, spaudos ir viešosios nuomonės“ [24. P. 68]. Suprantama, kad tokie sindikatai, kokius aprašė L.Duguit, demokratinėje valstybėje yra visiškai neįmanomi dėl tos priežasties, kurią savo teorijoje deklaravo ir M.Römeris, kad valstybėje neįmanomos dvi ar daugiau paralelių valdžių – tauta apibrėžtoje teritorijoje gali paklusti tik vienai teisėtai išrinktai ir pripažįstamai valdžiai, o visuomenėje vykstantys socialiniai procesai skatina žmones jungtis į „sindikatus“, pavyzdžiui, visuomenines organizacijas, kurie daro valdžiai įtaką priklausomai nuo savo keliamų tikslų ir sugebėjimo juos įgyvendinti.

Vis dėlto telkiamasis į aukštesnio ar žemesnio sąmoningumo lygio ir gebėjimo daryti poveikį valdžiai interesų grupės – neišvengiamas procesas kiekvienoje visuomenėje. Galingas poveikio valdžiai grupės galime išvelgti įvairiose visuomenės struktūros formose. R.Denhardt'as teigia, kad „pagal naujojo viešojo administravimo tendencijas administratoriai privalo formuoti politiką“ [20. P. 34]. Tačiau čia galėtume žvilgtelėti ir į tamsiąją mėnulio pusę, kurią taikliai apibūdina G. Sartori, svarstydamas korupcijos ir politikos sąveiką ir pateikdamas kontroversišku samprotavimų, kad komunizmo žlugimas dar labiau padidino korupciją: „Korupcija tampa korupcija tik tuomet, kai politiniai dariniai pasiekia tokį diferenciacijos laipsnį, kuris sąlygoja <...> „racionaliosios teisinės biurokratijos atsiradimą“ <...> tarnyba tampa „viešąja tarnyba“, atliekama išrinktų pareigūnų ir/arba valstybės lėšomis išlaikomų valstybės tarnautojų“ [71. P. 147]. Iš tikrųjų yra apie ką pamąstyti: visuomenė nėra tokia kvaila, kad neatpažintų, kas juos valdo ir kokiomis priemonėmis, tačiau tai nėra priežastis reikšti antipatiją politinėms partijoms,

kaip ir biurokratinėms institucijoms apskritai. Taigi M.Römeris teisingai pažymėjo, jog „netiesa, kad anoniminės individų daugumos principu visi, čion vienu reikalu laimėdami, čion kitu pralaimėdami, galų gale susilygina ir niekam sau imperiumo nemonopolizuojant jo lygtiniais dalyviais virstą visi ir kiekvienas. Iš tikrųjų valdančioji dauguma gali būti tikrai teisiškai anoniminė. Tikrenybėje kiekvienoje valstybėje valdančiosios socialinės grupės gali būti gana tiksliai nustatytos. Pasidavimas gi yra lygiai iš visų reikalaujamas, jis moderninėje valstybėje nežino socialinio susiskirstymo, jis yra taikomas vienlypei teritorinei individų tautai – visiems ir kiekvienam. Lygybė yra pasidavime, bet jos imperiume nėra. Pastarąjį veikia visuomenė“ [65. P. 148]. M.Römeris apgailestauja, kad ne kiekviena socialinė grupė pajėgi yra laimėti, tad solidarumo „suvereninio pasidavimo“ vardan iš viso nesą ir negalį būti. Anot G.Mesonio, „net ir esant teisinėms garantijoms, visuomenės pilietiškumą gali slopinti daugelis veiksnių: socialiniai, kultūriniai, edukaciniai <...> Pilietinei visuomenei norint stebėti valdžios institucijų veiklą ir daryti joms įtaką, reikalinga šios veiklos garantijos *de jure* bei poreikis ir galimybės *de facto* dalyvauti šioje veikloje“ [55. P. 131].

3.4.3. *Valdžios organų kompetencija ir funkcijos.* Kaip žinome, Konstitucinis Teismas 1998 m. sausio 10 d. nutarime konstatavo, kad pagal LR Konstitucijoje nustatytą valdžios institucijų kompetenciją Lietuvos valstybės valdymo modelis priskirtinas parlamentinės respublikos valdymo formai su mišriosios (pusiau prezidentinės) valdymo formos ypatumais. Taigi Lietuva pabėgo nuo prezidentizmo, kuris visur, anot G. Sartori, išskyrus Juntines Amerikos Valstijas, pasirodo prastai,- bet ar tai išėitis? Kaip teisingai pastebi tas pats autorius, „parlamentinė demokratija <...> negali funkcionuoti, jei nėra parlamentui tinkančių partijų“ [71. P. 103]. A.Vaišvila teigia, kad „koncentruoti valdžią Seime – tai didinti valdžios bejėgiškumą: juo daugiau valdžios Seime, tuo mažiau teisėtos valdžios šalyje“ (A.Vaišvila, TVKL, p. 550) ir kad ryški vienos partijos dauguma Seime nė kiek ne mažiau trukdo konstruktyvių, naudingų valstybei sprendimų priėmimui nei aiškios daugumos nebuvimas, esant daugpartinei sistemai. Taip pat pasitelkdamas M.Römerio išsakytas mintis, A.Vaišvila priena prie išvadų, kad „tebedominuojant vienai politinei jėgai, suprantama, negali aiškiau keistis ir socialinio gyvenimo problemų sprendimo būdas“ ir teigia nuostatą, kad „Seimas – tik valdžios galimybė. Vykdomoji valdžia – parlamentinės valdžios realybės garantas“ [80. P. 554] ir siūlo stiprinti Prezidento valdžią. A.Vaišvila pateikia nemažai pavyzdžių, kad Konstitucija ir įstatymai suteikia galimybių efektyviai veiklai, nurodydamas, kad Prezidento vaidmeniui valstybėje daug reikšmės turi istorinė situacija ir toks psichologinis veiksnys kaip paties Prezidento asmenybė: „Seimas yra ta vieta, kur partijų įvairovė pristato valdžios struktūroms visuomenėje objektyviai egzistuojančią socialinių interesų įvairovę. Tų interesų koegzistencija reikalauja iš Seimo pripažinti kiekvienam iš jų teisę egzistuoti ir būti pripažintam, atspindėtam priimamų įstatymų dispozicijoje. O tai

negali būti padaryta kitaip, kaip tik priimant kompromisinius <...> įstatymus. Prezidentas, atstovaudamas ne kuriam iš tų interesų, o visai jų įvairovei, yra pašauktas pakilti virš tos įvairovės ir savo veto teise stebėti, koku laipsniu Seimo priimami įstatymai atitinka, kaip L.Duguit'as sakytų, „solidarumo normą“ [80. P. 558].

M.Römeriui rūpėjo ne tiek valdžios padalijimas, kiek valdžios organų pasiskirstymas kompetencijomis vieningai valstybės funkcijai užtikrinti. Apie valstybės valdžios organus „Valstybės“ II tome M.Römeris kalba po to, kai teisiškai „personifikuoja“ valstybę. „Socialinis junginys – valstybė – virsta teisiniu asmeniu“ [66. P. 343]. Anot mokslininko, galima kalbėti apie valdžios funkcijų suskirstymą, bet ne apie valdžių suskirstymą. Be to, „visos valstybinės funkcijos darbo sritis turi būti suskirstytos tam tikromis teisinėmis darbo kategorijomis vadinamomis kompetencijomis, kurių kiekviena priskiriama tam tikram valstybės valdžios organui“ [66. P. 354]. Tačiau valdžios organų pasiskirstymas kompetencijomis turi užtikrinti valstybės funkcijos vieningumą: „kiekvieno vyresnybės organo kompetencijoje savaime glūdi ir visų nuo jo pareinančių ir jo prižiūrimų žemesniųjų organų kompetencija“ [66. P. 359]. Sekdami M. Römeriu, galime prieiti prie išvados, kad ir visų žemesniųjų organų atsakomybė „sueina“ į aukštesniojo, todėl, pavyzdžiui, Ministras pirmininkas negali kratytis atsakomybės už kiekvieno kabineto nario veiklą.

M. Römeris aiškiai atskiria suvereninius ir konstitucinius valstybės valdžios organus. Suvereniniai, arba diktatūros – nuo nieko nepriklausą, disponuojantys visa suverenine valstybės valdžia. Mokslininkas nurodo tris organizacinius principus, kurių pagalba modernioji viešpataujanti demokratinė valstybės forma stengiasi pašalinti diktatūros momentą iš veikliosios valstybės valdžios organizacijos: „steigiamosios galios nuo įsteigtosios atskyrimas, rašytoji konstitucija ir funkcionaliųjų valdžios galių suskirstymas“ [66. P. 363]. Konstitucijos vaidmuo šiuo atžvilgiu yra ypač svarbus, nes jis tarp atskirų valdžių „gali tiksliai suskirstyti valstybės funkciją stambiomis kompetencijos kategorijomis ir kiekvienai tokiai stambiai kategorijai nustatyti atskirus autonominius pagrindinius organus su atskiriomis kiekvienai kategorijai hierarchinėmis organų sistemomis“ [66. P. 368]. Būtent konstitucijos aktas turi užtikrinti tai, kad atskiriems valdžioms organams nereikia ieškoti tarpusavio kompromiso, jų buvimas valdžios viršūnėje užtikrinamas ir be kompromiso. Konstitucinio organo viešoji galia virsta kompetentinga, jis įgyja aiškią savo funkciją. Tačiau reikia nepamiršti, kad „pagrindiniai konstituciniai valdžios organai yra ten, kur pati valdžios organizacijos viršūnė yra valstybės teisės veikiamą ir jos suvaldomą“ [66. P. 364].

Nors M. Römeris apie valdžių atskyrimą buvo numatęs kalbėti kitose „Valstybės ir jos konstitucinės teisės dalyse, „Valstybės“ II tomo pabaigoje jis išsamiai aptaria ir šiuolaikiškai komentuoja atskirų valdžių kompetencijų ir jų delegavimo klausimus, remdamasis žinomais

Prancūzijos teisės mokslų darbų autoriais, jų valdžių pasiskirstymo kompetencijomis lyginimais atskirose šalyse, ieškodamas, kodėl vienur šis kompetencijų pasiskirstymas sėkmingiau įgyvendintas nei kitur: „Prancūzų parlamento atžvilgiu kompetencijos idėja neatliko tos savo aprėžiančios funkcijos, kurią ji atliko Amerikos parlamento atžvilgiu. Svarbiausia šio nepasisekimo priežastis turi būti ieškoma tame fakte, kad nežiūrint valdžios galių suskirstymo Prancūzų Parlamentas nėra sulaikomas organų, kurios turi lygią su juo socialinę jėgą: teismai, Valstybės galva Prancūzijoje neturi prestižo, galinčio atsverti parlamento veikimą“ [66. P. 371].

Nors valdžių padalijimo principas įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, anot G.Mesonio, „Lietuvoje realizuotas valdžių padalijimo modelis nepasižymi pakankamu stabdžių ir atsvarų mechanizmu. Visuomenės nekontroliuojamos valdžios institucijos, net ir esant formaliam valdžių pasiskirstymui, gali mėginti tartis tarpusavyje visuomenės gerovės ir taikos sąskaita“ (Mesonis. Valdžių padalijimas: teisinės valstybės charakteristika“).

Taigi valdžių padalijimo klausimas išlieka labai aktualus, ypač naujai susikūrusiose demokartinėse valstybėse. E.Aleksandravičiūtės teigimu, „Šiuolaikinėje visuomenėje, taip pat ir Europos Sąjungos pamatinėse nuostatose valdžių padalijimo principas yra pripažįstamas svarbiausiu demokratinės valstybės valdžios veiklos principu“ [11. P. 358].

Nors šiandienos politinėje Lietuvos padangėje tebeklesti „Seimokratija“, tačiau pamažu ryškėja ir Prezidento institucijos svoris, vadinasi, galima tikėtis didesnės pusiausvyros tarp atskirų valdžių, aiškesnio kompetencijos pasiskirstymo ir M.Römerio deklaruotos nuostatos išsipildymo, kad „kiekvienoje valstybėje gali būti tik viena valdžia – suvereni, priklausanti tautai“ [13. P. 362], o tada aiškiai pasiskirstyti funkcijomis. Kita vertus, anot G.Mesonio, „kai valstybėje silpna pilietinė visuomenė, pats valdžios padalijimas tampa bereikšmis, nes šis modelis tarytum nekyla iš tautos, o tauta sunkiai save įsivaizduoja suvereniteto savininke“ [55. P. 131].

3.5. Suvereniteto idėja politikos nuosmukio akivaizdoje ir ateities valstybių stabilumo vizijoje. Anot A.Vaišvilos, „nykstant valstybės suverenitetui, didėja valdžios bejėgiškumas, kuris žmonių suvokiamas kaip tos valdžios nereikalingumas“ [80. P. 495], o juk nuo valdžios nereikalingumo vienas žingsnis iki anarchijos ir regreso. Tačiau ar iš tiesų valstybės suverenitetui gresia toks didelis pavojus, ar valdžios bejėgiškumas yra tik valstybės suvereniteto nykimo padarinys? Koks santykis tarp valstybės suvereniteto ir valdžios suverenumo? Kiek šansų valstybės turi išlikti suverenios globaliame pasaulyje? A.Jokubaitis teigia, kad „svarstant apie globalizacijos poveikį nacionalinei valstybei, reikia skirti suverenitetą – teisę valdyti konkrečią teritoriją - nuo valstybės autonomijos – nacionalinės valstybės realios galios savarankiškai kelti ir įgyvendinti politikos tikslus“ [37. P. 387]. M.Römeris, suvereniteto problemą laikydamas painia ir sudėtinga, vis dėlto nušvietė kelią tolesniam suvereniteto

sampratos formavimui ir įtvirtinimui šiuolaikinėje Lietuvos teisės doktrinoje ir Konstitucijoje, aiškiai įvardydamas skirtis tarp vidinio ir išorinio suvereniteto, siedamas valdžios suverenumą su valstybės socialine funkcija.

Kaip ir kitose „Valstybės ir jos konstitucinės teisės“ dalyse, „Suverenitete“ M.Römeris, problemos apibūdinimą ir pirminį definicijos apibrėžimą pateikęs veikalo pradžioje, daug vietos skiria istoriniam diskursui. „Suverenine vadiname tokią galią, kuri nuo jokios aukštesnės nepareina ir, pati nebūdama subordinuota, yra sociališkai – normatyvinės funkcijos šaltinis, jos monopolinis sprendėjas“. [64. P. 2]. Tolesniuose skyriuose, apžvelgdamas svarbiausius suvereniteto genezės momentus Antikoje ir Viduramžiais, M.Römeris nagrinėja problemą, ar valstybėje yra tokia galia. Naujųjų laikų suvereniteto sampratą mokslininkas grindžia legistų mokyklos koncepcija, kurioje fiksuojamas modernus momentas yra tai, kad viduramžių suvereno (karaliaus) valdžia perkeliama į visą teritorinį valstybės plotą. Tačiau čia subręsta ir pavojingas valstybės suverenitetui siekis: „Valstybė tampa nebe viešuoju socialiniu, bet asmeniniu valdovo valios reiškiniu“ [64. P. 101]. Taigi – dirva despotijos įsigalėjimui paruošta, tačiau būtent krikščionybės per tūkstantmetį suformuota nuostata, kad valdovas teisę valdyti gavęs iš Dievo, todėl tai turi daryti žmonių labui. „Vakarų Europoje absoliutinė monarchija neišsigimė į despotiją, kaip kad išsigimė Rytų tironijos, ir jeigu ji neprarado savo socialinės valstybinės esmės, - tai žymioje dalyje tatau tenka laikyti krikščioniško Bažnyčios mokslo ir atitinkamo jos skleidžiamų sąvokų žmonių sąmonei paveikimo padariniu“ [64. P. 106]. Taigi nenuostabu, kad būtent Prancūzija, kur klestėjo griežčiausia absoliutinė monarchija, yra suvereniteto sąvokos tėvynė, o „Anglijoje, kur moderninė valstybė kitaip įsisteigė ir jos evoliucija ėjo kitokiais keliais, <...> ten suverenitetas netapo pavestas nė valdovui nė tautai, bet kaip tam tikroji valdžios žymė – jos suverenumas, jis sutapo su parlamento sąvoka“ [64. P. 116].

Mokslininkas kritikuoja subjektyviškai – teisinę suvereniteto konstrukciją, būdingą tiek monarchinei, tiek demokratinei suvereniteto teisės teorijai, nes šiose konstrukcijose suverenitetas laikomas subjektyvine teise. Savo teiginius M.Römeris iliustruoja, pasitelkdamas pavyzdžius iš daiktinės teisės: „jei mes valstybei suteikiame teisinę asmenybę, tai jau tuo pačiu valstybės mes negalime laikyti daiktu (res). Subjektyvinės gi teisės objektu gali būti tiktai res (arba kieno veiksmas). Asmuo tegali būti tik teisės subjektu, bet jokių būdu ne objektu“ [64. P. 220]. Profesorius toliau pedagogiškai įtaigiai aiškina, kad negalima valstybės personifikacijos laikyti ir teisine fikcija,- ir toks samprotavimas suvereniteto subjektyvinės teisės negelbsti, nes „valstybė yra socialinis junginys, socialinė tam tikrų tikslų siekimo funkcija, ir tat ir yra jos socialinės tikrybės konstatavimas, o ne teisinė fikcija bei dirbtinė konstrukcija <...> Socialinė funkcija arba socialinis junginys tuo pačiu, kad jis yra socialinis, negali būti pavergtas privatinei subjektyvinei teisei, nepraradęs savo esmės“ [64. P. 221].

O.Ruželytė, apibendrindama M.Römerio išorinio suvereniteto sampratą, teigia, kad „atmesdamas tradicinę suvereniteto kaip subjektyvinės teisės sampratą, M.Römeris pripažįsta, kad išorinis valstybės suverenitetas gali būti konstruojamas kaip subjektyvinė valstybės teisė kitų valstybių ar tarptautinės bendrijos atžvilgiu. Išorinis suverenitetas yra valstybės teisė į tam tikrą jos *status personalis*, išsikristalizavusį ir pripažįstamą šio socialinio bendravimo procese“ [51. P. LV]. M.Römeris, pripažindamas valstybės „autonomiją valstybinės kompetencijos ribose“, laiko, kad „jokiu būdu šis išorinis suverenitetas nereiškia <...> suvereninės valstybės nepareinamumo nuo paties tarptautinio bendravimo ir nuo jo teisės, vadinasi – nuo tarptautinės teisės. Atvirkščiai – bendroji taisyklė yra ta, kad tarptautiniame bendravime valstybė kaip tik yra subordinuota tarptautinei teisei“ [64. P. 223].

Valdžios suverenumą M.Römeris apibūdina pabrėždamas vidinio suvereniteto socialinį pobūdį, nes valdžia nėra visai laisva, bet subordinuota socialinių jėgų santykiavimo padariniams valstybinėje teritorijoje, o valdantieji patys yra „kilę iš visuomenės, tam tikrų šios visuomenės veiksmų palaikomi ir remiami“ [64. P. 245]. Profesorius perspėja, kad valdžios suverenumas nesudaro valdančiųjų suverenumo, be to, valdžios suverenumas – ne asmeniškasis valdančiųjų, bet socialinis visos funkcinės grupės fenomenas. Šiuo požiūriu yra įdomu palyginti A.Esmeino, V.Dicey ir kitų valdžios (parlamento) suvereniteto tyrėjų samprotavimus.

A.Esmeinas pažymi, kad „gouvernement“ reiškia suvereninės viešosios galios vykdymą: valdymas - tai veikiąs suverenitetas“ [24. P. 29], kurį jis sieja su parlamentiniu arba kabinetiniu valdymu konstitucinėse monarchijose – tiek Anglų kolonijose, turinčiose parlamentų, tiek Prancūzijos respublikoje. A. Esmeinas teigia, kad „Anglijoje tautos atstovavimas iš pat pradžių buvo pilnesnis ir geriau organizuotas, negu Prancūzijoje“ [24. P. 92].

A.Dicey konstatuoja, kad „parlamento suverenitetas yra abejonių nekeliantis teisinis faktas“ (A.Dicey, p. 50), tačiau „jeigu parlamento suvereniteto doktrina reiškia neribotos valdžios suteikimą parlamentui, ši dogma yra teisinė fikcija“ [21. P. 51]. Pavyzdžiui, A.D.Smith, kalbėdamas apie Britanijos parlamentą, pabrėžia, kad „parlamento pretenzija į suverenumą iš pradžių reišė tik tai, jog jis virš savęs nepripažįsta jokios aukštesnės valios; tik pamažu ji buvo perinterpretuota taip, kad jis galės daryti, ką tik noris <...> Būtent pritarimas sukuria valdžios galią ir taip sukurtoji galia siekia tiek, kiek jai leidžia žmonių pritarimas“. [72. P. 20]. A.Dicey nurodo, kad „suverenitetas“ ir „parlamento“ sąvokos sutampa tik tuo atveju, jei turime omenyje grynai teisinę traktuotę, tačiau „valstybėje politiškai suvereni ar aukščiausia ta institucija, kurios valiai paklūsta tos valstybės piliečiai. Šiuo požiūriu Didžiosios Britanijos rinkėjai kartu su Karūna ir Lordų rūmais, o galbūt, jei kalbėsime itin tiksliai, atskirai nuo karaliaus ir perų galėtų būti apibūdinti kaip institucija, turinti suverenią valdžią“ [21. P. 52]. G.Sartori pažymi, kad visos parlamentinės sistemos yra sistemos, kuriose valdžia bendra, t. y. „parlamentinės sistemos

nepripažįsta valdžių padalijimo tarp parlamento ir vyriausybės“ [71. P. 109]. Vadinasi, parlamentinėse sistemose pastebimas parlamento polinkis uzurpuoti valdžią, kontroliuoti vyriausybę. J.E.Lane'as, beje, kritikuoja A.Dicey, akcentuodamas, kad pastarasis „ne iki galo suvokė savo modelio prieštarumą. Jeigu parlamentas turi suverenitetą, tai kaip jį gali saistyti teisės viešpatavimas <...>Jeigu teisės viešpatavimas yra valstybės pagrindas, tai kaip parlamentas gali turėti teisiškai niekaip nesaistomą valdžią?“ [43. P. 63]. Anot J. E. Lane'o, „nors valstybės suvereniteto ir teisės viešpatavimo negalima suderinti“, „reikia kaip nors sutaikyti abu valstybės aspektus, nes valstybės valdžiai reikalingas teisinis pagrindas, o bet kokiam teisiniui pagrindui įgyvendinti reikalinga valstybės valdžia“ [43. P. 64], todėl modernios valstybės konstitucijos derina teisės viešpatavimo ir valstybės suvereniteto principus. Prie šio suderinimo prisideda ir konstitucinio teismo institucija valstybėse, kuri M.Römeris, kaip žinome, iš pradžių kritikavo, o paskui suvokė jo būtinumą demokratinėje valstybėje ir propagavo šią idėją.

Anot M.Römerio, ten (Anglijoje, *aut. past.*) „suvereninis tapo Anglijos Parlamentas, kaip Karūnos, Lordų ir Žemių (miestų ir pavieta) kompromisas“ [64. P. 116]. A. Dicey teigia, kad „parlamento atstovaujamos visuomenės dalies norai vargiai gali bendriausia prasme prieštarauti Anglijos tautos, ar bent jau rinkėjų norams; paprastai Bendruomenių rūmų dauguma nusprendžia, ko nori Anglijos tautos dauguma. Vienintelė tikra priemonė išvengti suvereno norų neatitikimo piliečių norams yra atstovaujamoji valdžia <...>Apsišvietęs suverenas ne kartą vykdė reformas, kurios aplenkė valdinių norus“ [64. P. 57]. Tačiau A.Esmeinas, apžvelgęs Anglijos suvereniteto raidą, konstatuoja, kad „dabartinėj Anglijoje, Parlamento įstatymų iniciatyva turi menkos reikšmės: visi svarbesnieji įstatymai yra siūlomi kabineto narių“. Be to, jis pažymi, kad tuo labai žavisi amerikiečiai: „Kabinetas, bent pasauliniuose reikaluose, turi savo rankose šitą milžinišką sąmoningą galią, kurią juristai vadina valstybės suverenitetu, nes jis <...> gali duoti kryptį tai galiai, kuri neturi teisinių ribų“ [24. P. 249]. Ar Kabineto galių didėjimas reikštų valstybės valdžios, kaip suverenios galios, tolimą nuo savo socialinės funkcijos? Greičiausiai, kad ne. Daugelis valstybių vis dėlto sėkmingiau ar mažiau sėkmingai renkasi parlamentinį valdymą, išvelgdamos aiškesnę sugyvenimo galimybę tarp tautos ir valdžios, o taip pat tarp valdžios atskirų grandžių, anot V.Dicey, „esminis atstovaujamosios valdžios bruožas yra siekis suderinti suvereno ir piliečių norus; sutapatinti suverenios valdžios apribojimus“ [21. P. 58]. A.Dicey, kaip ir M.Römeris, konstatuoja, kad suverenios valdžios apribojimai yra realiai priklausomi nuo valdomųjų, t. y. „suverenios valdžios išorinė riba slypi galimybėje ar realybėje, kad jo valdiniai <...> nepaklus ar priešinsis jo įstatymams“. Kaip pavyzdžius jis pasitelkia Hume'o samprotavimus apie visuomenės nuomonės jėgą. Vidinį suvereniteto apribojimą A.Dicey kildina iš suverenios valdžios prigimties, iš to, kad „netgi despotas naudojasi savo valdžia pagal savo charakterį, kuri suformuoja jį supančios aplinkybės, taip pat ir moralė,

egzistuojanti tuo laikotarpiu ir toje visuomenėje, kuriai jis priklauso“ [21. P. 55]. Taigi ir vidinis, ir išorinis A.Dicey nurodyti ribojimai priklauso nuo valdomųjų pasirinkimo, o tai taip pat įrodo M.Römerio išdėstytas nuostatas dėl to, kad valstybės valdžia nėra socialiai laisva, - kaip tik todėl ir vidinis teritorinis valdžios suverenumas, anot M.Römerio, yra reliatyvus. Išorinį suverenitetą mokslininkas nurodo kaip reliatyvų valstybės priklausomumo nuo tarptautinės teisės atžvilgiu.

M.Römeris socialinių junginių bendradarbiavime kaip ir valstybių tarptautiniame bendradarbiavime, jų socialinės integracijos plėtroje išvelgė taikios ateities viziją, - liko ir tebėra neginčijamai svarbūs veiksniai, sucementavę Vakarų civilizaciją: „liko <...> visus žmones ir jų besiskirtančius junginius vienijanti Bažnyčia, liko plati vieninga vakarų Krikščionijos visuomenė <...>, liko Romėnų civilinė teisė ir jos paveiktoji ir tebeveikiamoji teisinė sąmonė“ [64. P. 17]. Tačiau tautos, deklaruodamos norą vienytis, ne mažiau yra pasiryžusios saugoti savo atskirumą ir unikalumą, - valstybingumą ir suverenumą, todėl jungimasis į tarptautinio bendradarbiavimo sąjungas ir organizacijas, narystė kuriose padeda plėtoti prekybą ir ekonomiką ar propaguoti kultūrą bei užtikrina saugumą, yra priimtinausias tarptautinės integracijos būdas.

Taigi kažin, ar galėtume sutikti, kad suvereniteto reikšmė mažėja šių dienų Europoje, kurioje, be to, aktyviai reiškiasi ir nacionalumo veiksnys,- jeigu, kaip minėjo M.Riomeris, nacionalizmo definiciją vengiama fiksuoti valstybių konstitucijose, tai suverenitetas bent jau šiuolaikinėse demokratinėse valstybių konstitucijose, taip pat ir Lietuvos, įtvirtinamas kaip vienas esminių principų. K. Ivanauskaitė klasifikuoja suvereniteto principo supratimą Konstitucijoje dviem požiūriais: pozityviuoju (kaip tautos suverenitetas) ir negatyviuoju (galimybė Tautos suvereniteto užtikrinimo vardan apriboti kai kurias demokratines teises ir laisves), pateikdama ilgą Konstitucijos straipsnių sąrašą, kuriuose vienaip ar kitaip įtvirtinama suvereniteto įgyvendinimo ir apsaugos galimybės ir būdai. [34. P. p. 353].

Įtvirtinusi savo suverenitetą Konstitucijoje ir užtikrinusi naryste NATO ir Europos Sąjungoje, Lietuva turi išsivaduoti iš ilgesio despotizmui ir tapti teisine valstybe.

IŠVADOS

M.Römerio teorijos svarba šiandienos valstybės ir teisės raidai bei originalumas kitų teorijų kontekste. Pilietinė visuomenė tobulėja, ir kuo labiau individas integruojasi į įvairias visuomenės bendrabūvio sistemas, tuo daugiau jis yra saistomas teisinių įsipareigojimų ir sutarčių. Kuo aukštesnę demokratijos vystymosi pakopą yra pasiekusi visuomenė, tuo tampresniais ryšiais jos nariai yra tarpusavyje susiję. Tų ryšių patikimumą, pastovumą ir pozityvumą laiduoja teisė, kurios pagrindą, formos turinį ir socialinę esmę siekė atskleisti ir išaiškinti M.Römeris. Paradoksalu, bet tik tų ryšių dėka kiekvienas individas geba formuotis kaip asmenybė ir realizuoti save, tapdamas laisvas nuo bet kokių suvaržymų! Kelias nuo suvaržymų prie ryšių, įgalinančių kiekvieną laisvą visuomenės narį tobulėti, kuriant stabilų ir kartu laisvą, atvirą idėjoms bendrabūvį – štai kur kiekvienos pradedančios teisinės valstybės išeities taškas.

Iškilaus mąstytojo M.Römerio veikalas „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ atsako į daugybę klausimų pradedančiam studentui, padeda suvokti teisės mokslų sąsajas ir vidinius prieštaravimus magistrantui ar doktorantui, tai yra pamatinis ramstis daugeliui šiandienos teisės mokslų vadovėlių autorių. Netgi teisininkas praktikas, susidūręs su konstitucinės teisės normų aiškinimu ir taikymu, gali atrasti čia ne vieną išsamų ir visai šiuolaikišką paaiškinimą ar bent orientyrą.

Tai yra knyga, skirta visų laikų pilietinei visuomenei – mąstančiai, kuriančiai ir tobulėjančiai, o kartu – kiekvienam šios visuomenės nariui – neabejojančiam pilietinės visuomenės konsolidacijos ir teisinės valstybės tobulinimo būtinybe.

Pastaruoju metu daug kalbama apie Žinių visuomenę, bet nemažai intelektualų atranda vadinamosios Žinių visuomenės koncepcijoje paviršutiniškumo ir kai kurių prieštaravimų. Jeigu žinias ir jų šaltinį – informacines technologijas paskelbsime Dievu, tai kuo skirsimės nuo tų, kurie Trečiąjį Reichą skelbė esant *Rechtsstaat*, nes, anot G.Mesonio, „dauguma sunkių nusikaltimų, padarytų tuo metu, buvo sankcionuoti galiojusios teisės normų“ [55. P. 109]. Taigi Žinių visuomenės samprata stipriai koreguotina pradedant paties termino korekcija – pilietinė intelektualių ir aktyvių narių visuomenė, gebanti stebėti ir vertinti valstybėje vykstančius procesus bei daryti jiems įtaką, o prireikus, ir keisti, - vadintina ne Žinių, o Žinojimo visuomene. M.Römerio veikalas – teisės mokslo ir meno kūrinys - skirtas būtent tokiai visuomenei. M.Römeris savo mokslo darbais įrodė, kad demokratinėje visuomenėje neturėtų egzistuoti įvairių teisės sampratų eklektika, vedanti į anarchiją,- visuomenėje, kaip ir teisės moksle, turi vyrauti nuomonių įvairovės, skirtybių ir prieštarų bei viena kitą papildančių idėjų darna, kurioje

skleidžiasi tiesos ir teisingumo idėjos. Kuo teisės ir teisingumo kategorijos tampa artimesnės, tuo labiau atviresnė ir laisvesnė tampa visuomenė, kurioje iš tiesų labiau esti gerbiamas įstatymas, nes patys visuomenės nariai gerbia vienas kitą.

Taigi M. Römerio veikalas „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ – valstybės ir jos konstitucinės teisės gyva istorija, kurioje verda diskusijos tarp skirtingų epochų ir skirtingų pasaulėžiūrų mąstytojų, - į šias diskusijas įsitraukia ir knygos autorius, kviesdamas aktyviai diskutuoti kiekvieną, atsivertusį jo veikalą.

Neatsitiktinai M. Römerį galime lyginti su žymiais ir originaliais mąstytojais, kurių teorijos įėjo ne tik į jų valstybių, bet ir viso pasaulio teisinės minties raidos istoriją. Kitas klausimas – kaip galėtume lyginti ir kaip pasisekė tai padaryti šiame darbe?

M. Römerio veikalas „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ – tai fundamentalus darbas, kuriame nagrinėjami dalykai apima kone viso Vakarų pasaulio istorijoje vykusius valstybingumo ir teisės raidos reiškinius. Jei pilnas M. Römerio veikalas turėjo apimti ir apėmė socialinį valstybės mokslą ir valstybės konstitucinės teisės mokslą, tai A. Esmeinas ir V. Dicey yra daugiau gryniosios konstitucinės teisės srities atsovai, L. Petražyckį, kaip ir L. Duguit, savinasi teisės sociologai. Šių autorių darbai persmelkia paties M. Römerio veikalą, jo nagrinėjamas institucijas, kaip ir žymiojo teisės mąstytojo mokslo darbuose įvardytos idėjos bei iškeltos problemos persmelkia šiandienos teisės mąstytojų darbus, todėl „Valstybės ir jos konstitucinės teisės“ neįmanoma nagrinėti atsiribojus nuo šiandienos teisės idėjų ir teisės mokslo darbų, nuo šiandienos valstybės gyvenimo realijų,- tai vienas iš veikalų, kaip fenomenalaus mokslo darbo, originalumo aspektų.

Kaip ne kartą pabrėžta, M. Römerio pažiūrų originalumo ašis – liberalios doktrinos ir socialinio solidarumo idėjų sintezė. Būtent liberalizmo bei socialinio solidarumo idėjos šiandienos pasaulyje yra pačios gyvybingiausios, labiausiai pritaikomos laisvoje ir suvokiančioje savo atsakomybę už kiekvieną savo narį visuomenėje, todėl būtent šiomis idėjomis besiremiančios mokslo doktrinos sėkmingai adaptuojamos ir plėtojamos teisės bei politikos moksluose. Kaip tik dėl to M. Römerio veikalas „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“, kuriame visos nagrinėjamos doktrinos pateikiamos brandaus liberalizmo ir socialinio solidarumo idėjų šviesoje, turi išliekamąją vertę.

Pagaliau dar sykį norisi akcentuoti M. Römerio veikalo stiliaus ypatumus,- gyvas, raiškus ir aiškus kalbėjimas ypač patraukia ir įtraukia skaitytoją, daugybė įtikinamų gyvenimiškų pavyzdžių, iliustruojant vieną ar kitą teiginį tiesiog neleidžia netikėti autoriaus įrodinėjamomis tiesomis, o kartu - verčia suklusti, mąstyti, vertinti. Be to, „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ yra paminklas tolerancijai ir žmogaus minties galiai, o nustatymas ir žinojimas, kas yra teisinė valstybė ir kokia iš tikrųjų turėtų būti konstitucinė teisė, yra amžinas siekinys.

* * *

1. Veikalų ciklo „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ idėjinis laukas padeda suvokti ne tik autoriaus gyvenamuoju laikotarpiu gyvavusias liberalizmo, socialinio solidarumo idėjas, požiūrį į nacionalizmą, bet ir atveria galimybes pažinti ateities valstybės ir visuomenės raidos tendencijas bei įsitikinti tuo, kad klasikinėmis tapusios teorijos moderniam pasaulyje įgauna naują kokybę ir pilietinės visuomenės raidai suteikia pozityvų stimulą. M.Römeris brėžia taikios, darnios ir atsakingos už kiekvieną savo narį visuomenės viziją modernioje valstybėje, kur nacionaliniai junginiai – tautinės korporacijos – jungsis į federacinę visuomenę. Šis M.Römerio teorijos momentas padeda tikėti, kad mūsų valstybės pasirinktas integracijos į Europos Sąjungą kelias yra teisingas ir perspektyvus ne tik valstybės saugumo, bet ir valstybingumo išsaugojimo požiūriu.

2. Magistriniame darbe stengtasi apžvelgti „Valstybės ir jos konstitucinės teisės“ svarbiausių idėjų ir problematikos lauką, akcentuojant mažiau tyrinėtus veikalo aspektus: paties mokslo darbo formą (struktūros, teksto, stiliaus ypatybės ir jų sąsajos su turinio dalykais), taip pat M.Römerio aktualų požiūrį į politinių partijų, kaip antrinio socialinio junginio, statusą tarpukario Lietuvos ir šiandienos valstybėje bei viešosios nuomonės – „bendrosios valios pritarimo valdžiai“ - svarbą demokratinės visuomenės ir teisinės valstybės raidai. Minėti aspektai labiausiai padėjo suvokti M.Römerio, kaip mokslininko ir kaip visuomeninko, pažiūrų originalumą ir brandą.

3. M.Römerio veikalas, gimęs iš efektyvios teisės poreikio autoriaus gyvenamuoju laikotarpiu, kaip mokslo darbas ir kaip mokomoji priemonė, yra išsamus, vientisas ir konstruktyvus kūrinys, kurio išskirtinis bruožas – žymiausių pasaulio valstybės ir konstitucinės teisės teorijų aktualizavimas autoriaus gyvenamuoju laikotarpiu,- kadangi šis laikotarpis savo pastanga sukurti ir įtvirtinti valstybingumą, suformuluoti teisinės valstybės bei pilietinės visuomenės koncepciją yra artimas šiandienos Lietuvos valstybės gyvavimo laikotarpiui – veikale keliamos idėjos, analizuojamos problemos yra aktualios ir prasmingos tiek šiandienos teisinės minties, tiek teisėkūros, tiek valstybės politikos raidos, tiek visuomenės gyvenimo kontekstuose. Taigi M.Römerio darbai dar laukia ne vien teisės istorijos, bet ir kitų teisės mokslo sričių specialistų platesnio ir gilesnio vertinimo.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Konstitucija ir Konstitucinio Teismo nutarimai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1017.
3. Konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės“ // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1016.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 10 d. nutarimo “Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1998, Nr. 5-99.

II. Lietuvos Respublikos įstatymai

5. Lietuvos Respublikos lobistinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 35-1461.
6. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 82-1971.

III. Dokumentų rinkiniai

7. Lietuvos valstybės teisės aktai (1918-02-16 – 1940-06-15) / sud. Andriulis V., Mockevičius K., Valeckaitė V. – Vilnius, 1996.
8. Žmogaus teisės: mažumų teisės / sud. Mališauskas R. – Vilnius: Valstybinio nacionalinių tyrimų centro leidykla, 1996.
9. Žmogaus teisės: regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys/ sud. Mališauskas R. - Vilnius: Mintis, 1993.
10. Žmogaus teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys / sud. Mališauskas R. - Vilnius: Mintis, 1991.

IV. Specialioji literatūra

11. Aleksandravičiūtė E. Pagrindinių M.Römerio ir šiuolaikinės Europos Sąjungos koncepcijų teisinių principų lyginamoji analizė // Teisinės minties šventė-2004. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.

12. Andriulis V. Lietuvos valstybės teisinės sistemos formavimo (1918-02-16 – 1940-05-15) bruožai // Lietuvos valstybės teisės aktai (1918-02-16 – 1940-06-15). - Vilnius, 1996.
13. Artisiuk A. Valdžių padalijimo teorijos raida ir M.Römerio valdžios funkcijų suskirstymo traktuotė. Valdžių padalijimo principo įtvirtinimas šiuolaikinėse konstitucijose // Teisinės minties šventė-2004. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
14. Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje / red. D.Vėbrienė – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1996.
15. Barry B. Teisingumo teorijos T. I. – Vilnius: Eugrimas, 2002.
16. Berlin I. Dvi laisvės sąvokos // Šiuolaikinė politinė filosofija / sud. Kis J. - Vilnius: Pradai, 1998.
17. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
18. Birmontienė T. Teisės į informaciją teisinis reguliavimas // Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
19. Birmontienė T. Žmogaus teisių raida ir perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija. Mokslo darbai. T. 15 (7), 2000.
20. Denhardt R.B. Viešųjų organizacijų teorijos. - Vilnius: Algarvė, 2001.
21. Dicey V. Konstitucinės teisės studijų įvadas. - Vilnius: Eugrimas, 1998.
22. Dworkin R. Laisvė, lygybė ir demokratija // Šiuolaikinė politinė filosofija. / sud. Kis J.- Vilnius: Pradai, 1998.
23. Dworkin R. Rimtas požiūris į teises. - Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2004.
24. Esmein A. Konstitucinės teisės principai. - Kaunas, 1932.
25. Geleževičius R. Interesų grupės ir lobizmas. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
26. Gellner E. Tautos ir nacionalizmas. - Vilnius: Pradai, 1996.
27. Glendon M.A., Gordon M.W., Osakwe C. Vakarų teisės tradicijos. - Vilnius: Pradai, 1993.
28. Hayek F.A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. II. Socialinio teisingumo mirazas. - Vilnius: Eugrimas, 1998.
29. Hayek F.A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. III. Laisvosios visuomenės politinė tvarka. - Vilnius: Eugrimas, 1999.
30. Hart H.L.A. Teisės samprata. - Vilnius: Pradai, 1997.
31. Held D. Demokratijos modeliai. - Vilnius: Eugrimas, 2002.
32. Held. D., McGrew A., Goldblatt J., Perraton J., Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra. - Vilnius: Margi raštai, 2002.
33. Ivanauskaitė K. M.Römeris apie teritoriją kaip apie valstybės elementą // Teisinės minties šventė-2003. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

34. Ivanauskaitė K. Suvereniteto doktrina M.Römerio raštuose ir šiandiena // Teisinės minties šventė-2004. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
35. Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
36. Jegorova V. Tautinių mažumų apsauga // Teisinės minties šventė-2004. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
37. Jokubaitis A. Liberalizmo tapatumo problemos. - Vilnius: Versus Aureus, 2003.
38. Kaminskaitė B. Įstatymų konstitucingumo problema // Teisinės minties šventė-2003. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
39. Kaminskaitė B. Nacionalizmas pagal Mykolą Römerį ir šiandiena // Teisinės minties šventė-2004. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
40. Kelsen H. Grynoji teisės teorija. - Vilnius: Eugrimas, 2002.
41. Kūris E. Įvadas // Kelsen H. Grynoji teisės teorija. - Vilnius: Eugrimas, 2002.
42. Kūris E. Teisinė valstybė, teisinių sistemų įvairovė ir Vakarų teisės tradicija // Glendon M.A., Gordon M.W., Osakwe C. Vakarų teisės tradicijos. - Vilnius: Pradai, 1993.
43. Lane J. E. Konstitucija ir politikos teorija. - Kaunas: Naujasis lankas, 2003.
44. Leonas P. Teisės enciklopedija. - Vilnius: Pozicija, 1995.
45. Lietuvių atgimimo istorijos studijos. T. 13: Mykolas Römeris / red. Motieka E. – Vilnius, 1990.
46. Lukoševičius V. Liberalizmo raida Lietuvoje. - Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1995.
47. Maksimaitis M. Įvadas // Mykolo Römerio mokslas apie valstybę. - Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997.
48. Maksimaitis M. M.Riomeris apie save ir piliečio priedermes // Lietuvos mokslas, 1994.
49. Maksimaitis M. Nacionalinės ir perimtos teisės koegzistencijos principai tarpukario Lietuvoje // Lietuvos teisės tradicijos. - Vilnius: Justitia, 1996.
50. Maksimaitis M. Prof. Dr. M.Römeris ir jo Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos // Römeris M. Konstitucinės teisės paskaitos. - Vilnius: Mintis, 1990.
51. Maksimaitis M., Ruželytė O. Mykolo Riomerio gyvenimas ir veikla // Römeris M. Valstybė ir jos konstitucinė teisė. Pirma dalis. Valstybė. T. I. - Vilnius: Pradai, 1995.
52. Maksimaitis M. Teisinės valstybės modelis // Mykolo Römerio mokslas apie valstybę. - Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997.
53. Martinkus A. Asinchronizmai // Šiaurės Atėnai. 2004 rugpj. 7, Nr. 711.
54. Mesonis G. Valdžių padalijimas kaip teisinės valstybės elementas // Vaišvila A., Mesonis G. Žmogaus teisės ir jų gintis. – Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 2000.

55. Mesonis G. Valdžių padalijimas: teisinės valstybės charakteristika // Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
56. Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė.– Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
57. Michalskytė K. Mykolo Römerio teisinės valstybės modelis // Teisinės minties šventė – 2003. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
58. Miknys R. Lietuvos valstybingumo koncepcijos istoriniai ir geopolitiniai aspektai. Teorija ir praktika // Mykolo Römerio mokslas apie valstybę. - Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997.
59. Miknys R. Mykolas Römeris apie 1922 m. konstitucijos rengimo užkulisius // Mūsų konstitucionalizmo raida. - Vilnius: Valstybės žinios, 2003.
60. Miknys R. Pilietinės visuomenės ir tautinių santykių modelis M.Römerio Dienoraštyje // Mykolas Römeris ir šiandiena. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000.
61. Mykolo Römerio mokslas apie valstybę. - Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997.
62. Rawls J. Politinis liberalizmas. - Vilnius: Eugrimas, 2002.
63. Römeris M. Konstitucinės teisės paskaitos. - Vilnius.- Mintis, 1990.
64. Römeris M. Valstybė ir jos konstitucinė teisė. Antra dalis. Konstitucinės institucijos. T. I. Suverenitetas.- Vilnius: Pradai, 1995.
65. Römeris M. Valstybė ir jos konstitucinė teisė. Pirma dalis. Valstybė. T. I.- Vilnius: Pradai, 1995.
66. Römeris M. Valstybė ir jos konstitucinė teisė. Pirma dalis. Valstybė. T. II.- Vilnius: Pradai, 1995.
67. Römeris M. Vertimo redakcijos žodis // Esmein A. Konstitucinės teisės principai. - Kaunas, 1932.
68. Ruželytė O. Nacionalinių junginių koncepcija // Mykolo Römerio mokslas apie valstybę. - Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997.
69. Ruželytė O. Visuomenės samprata // Mykolo Römerio mokslas apie valstybę. - Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997.
70. Sabine G.H., Thorson T.L. Politinių teorijų istorija. - Vilnius: Pradai, 1995.
71. Sartori G. Lyginamoji konstitucinė inžinerija. - Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2001.
72. Smith A.D. Nacionalizmas XX amžiuje. - Vilnius: Pradai, 1994.
73. Sodeikaitė I. Lietuvos pilietinės visuomenės modelis // Teisinės minties šventė – 2003. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
74. Sodeikaitė I. Mykolo Römerio teisinės valstybės idėjos ir nūdienu // Teisinės minties šventė – 2003. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

75. Stačiokas S. M.Römerio mokymas apie suverenitetą ir konstitucingumą aktualus ir šiandien // Mykolas Riomeris ir šiandiena. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000.
76. Šeršenevičius G.F. Bendrasis teisės ir valstybės mokslas.- Šiauliai: “Kultūros” bendrovės leidinys, 1925.
77. Valančius K.L. Lietuvos valstybės konstitucijos. - Vilnius: UAB “Ekonomikos mokymo centras”, 2001.
78. Vaišvila A., Mesonis G. Žmogaus teisės ir jų gintis. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000
79. Vaišvila A. Teisės teorija. - Vilnius: Justitia, 2000.
80. Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. - Vilnius: Litimo, 2000.
81. Žilys J. Konstitucinis Teismas ir Lietuvos teisės raida // Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. - Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.
82. Žilys J. M.Riomeris ir konstitucinė justicija // Mykolas Riomeris ir šiandiena. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000.
83. Лифшиц Р. З. Теория права. - Москва: Бек, 1994.
84. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности.- Москва: Лань, 2000.
85. Спиридонов Л. И. Честнов И.Л. Л.И.Петражицкий: Жизнь и научное наследие // Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. - Москва: Лань, 2000.
86. Хропанюк В. Н. Теория государства и права. - Москва: Интеретиль, 1995.

SANTRAUKA

Mykolas Römeris – vienas iš produktyviausių ir universaliausių tarpukario Lietuvos teisės mokslo darbų autorių. Veikalų ciklas „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ – fundamentalus viso gyvenimo tyrinėjimus apibendrinantis veikalas, įvardijamas kaip teisės teorijos, konstitucionalizmo ir politologijos klasika.

Nors M.Römerio veikalais remiasi daugelis šiandienos teisės mokslo darbų, vadovėlių autorių, iškilaus tarpukario mokslininko, valstybės ir visuomenės veikėjo kūryba ir veikla dar nėra tinkamai suvokta ir įvertinta. Tarpukario Europoje jis iškėlė palyginti naują teisinės valstybės idėją ir daug dėmesio skyrė jos analizei, nuosekliai tyrinėjo Europos teisės tradiciją, suvereniteto ir konstitucionalizmo klausimus, kurie išlieka svarbūs ir mūsų dienomis, Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe bei įstojus į Europos Sąjungą ir NATO.

Mokslininkas savo darbuose nagrinėja ne tik teorinį idėjų aspektą, bet ir praktinį jų įgyvendinimą: teisės idėjos, teisėkūros problemos ir socialinė tikrovė „Valstybėje ir jos konstitucinėje teisėje“ iškyla intensyvios tarpusavio sąveikos lygmenyje. Čia skleidžiasi viso pasaulio teisinės minties palikimas. Jį aprėpdamas ir perleisdamas per savo suvokimo prizmę, autorius plėtoja originalią teoriją, kurioje ryškėja liberalizmo doktrinos ir socialinio solidarumo idėjų sintezė.

Nagrinėdami M.Römerio idėjas A.Esmeino klasikinės demokratinės doktrinos, L.Petražyckio intuityviosios teisės, H.Kelseno gryniosios teisės teorijos bei kitų teisės mąstytojų pažiūrų kontekstuose, įsitikiname tuo, kad M.Römeris ko gero buvo arčiausiai to, kas sudaro teisės pagrindą, kas gali išaiškinti formos turinį ir jos socialinę esmę. Tiek „Valstybės“ pirmuose dviejuose tomuose, skirtuose valstybės analizei, išsamiai aptardamas pagrindinius valstybės sampratos elementus – tautą, teritoriją ir valstybės valdžią – bei visuomenės problemą valstybėje, tiek veikalų ciklo antrosios dalies „Konstitucinės institucijos“ pirmame tome „Suverenitetas“ analizuodamas vidinio ir išorinio suvereniteto aspektus, kiekvieną instituciją nagrinėja istoriškai, atskleidžia jos susiformavimo socialines priežastis, pateikia juridinius aktus kaip tam tikros socialinės padėties ar socialinių jėgų kompromiso rezultatą.

M.Römeris, puikiai suvokdamas istorijos dėsnius, kalbėdamas apie savo gyvenamojo laikotarpio valstybės ir teisės raidos tendencijas, daro teisingas nuorodas į ateitį, - atrasdamas ir įvardydamas tiesas, kurias šiandien, kurdami teisinę valstybę, klojam į pamatus.

Svarbiausia, kad „Valstybėje ir jos konstitucinėje teisėje“ atrandame supratimą apie toleranciją ir kompromiso meną idėjų erdvės ir socialinės tikrovės lygmenyse. Ne alinanti

konkurencinė kova, o supratimas ir bendradarbiavimas yra varomoji visuomenės pažangos jėga demokratinėje teisinėje valstybėje.

Analizuojant ir apžvelgiant veikalą, ilgiau apsisota ties mažiau tyrinėtais M.Römerio teorijos momentais: politinių partijų statusu, jų reikšme valstybėje ir viešosios nuomonės poveikio valdžiai traktuote šiandienos aktualijų kontekste.

SUMMARY

M.Römeris is one of the most efficient and universal mid-war period authors of Lithuanian law scientific works. The series of them “The state and its constitutional law” is a fundamental work summarising all his life research and is named the classics of law theory, constitutionalism and politology.

Despite the fact that many law works of today and textbook authors are based on M.Römeris and particularly on his work, the creative work of the prominent mid-war period state and society figure, is still not properly comprehended and evaluated. He promoted a comparatively new law state idea in Europe and paid much attention to its analysis, consistently researched European law tradition, the issues of sovereignty and constitutionalism which are still significant nowadays when Lithuania has become an independent state and member of the European Union and NATO.

The scientist analysis not only theoretical aspects of these ideas in his works but also their practical application: law ideas, law creation ideas and social, reality in “The state and its constitutional law” rise on the level of intensive mutual interaction, the inheritance of world law idea is revealed. The author expands the original theory through his comprehension and understanding in which the synthesis of liberalism doctrines and the ideas of social solidarity are becoming distinct.

While analysing M.Römeris ideas in the context of A.Esmein classical democratical doctrine, L.Petrażycki intuitive law, H.Kelsen pure law theory and other law thinkers attitudes, we are sure of the fact that M.Römeris was maybe the closest to what forms the basis of law what can explain the form contents and its social significance. Both – in the first two volumes of “The state”: devoted to the state analysis, thoroughly discussing the main elements of the state understanding – the nation territory, government and the society problem in the state – and in the first volume “Sovereignty” of the second part of the works series “Constitutional institutions”, analysing the aspects of inner and outer sovereignty, the authors looks into every institution historically, reveals the social reasons of its formation, presents judicial acts as the result of the certain social status or social powers compromise.

M.Römeris being fully aware of the historic laws, speaking about the tendencies of his life period state and law development, presents correct references to the future – discovering and pointing out the truths which we while creating a lawful state, put into the foundation. The most important thing which we find in “The state and the constitutional law” is understanding about the art of tolerance and compromise on the level of space for ideas and social reality. Not

destructive competitive fight, but understanding and cooperation is the driving power of society progress in the democratic lawful state.

While analyzing and reviewing the work, less investigated moments of M.Römeris theory have been focused on: the status of political parties, their significance in the state and the treatment of public opinion in fluence in the context of nowadays current actualities.